

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 21 ліпеня 1989 г. № 29 (3491) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Дзяржаўны экзамен

У Маскве працягвае работу першая сесія Вярхоўнага Савета СССР. Галоўным вынікам мінулых тыдняў стала фарміраванне Савецкага ўрада на падставе прынятага Вярхоўным Саветам Закона аб унясенні змяненняў у Закон СССР «Аб Савеце Міністраў СССР».

Прадстаўляючы новаму парламенту прапановы па персанальным складзе ўрада, Старшыня Савета Міністраў СССР *М. І. Рыжкоў паведаміў*, што колькасць міністэрстваў скарачаецца ў параўнанні з 1984-м годам на сорак працэнтаў. Пры гэтым кожны трэці з кандыдатаў на пост міністра прадстаўляецца ўпершыню. Сярэдні ўзрост кандыдатаў — 55 гадоў.

Але галоўнае, падкрэсліваў М. І. Рыжкоў, — не ў колькасных і персанальных зменах, не ў механічным зліцці ведамстваў, а ў змяненні іх функцый ва ўмовах эканамічнай рэформы, у адмаўленні ад каманднa-адміністрацыйных метадаў, пераадоленні ведамаснага манапалізму, у развіцці самастойнасці прадпрыемстваў, пераходзе на гаспразлік рэспублік і рэгіёнаў. Такі шлях павінен у перспектыве прывесці да ліквідацыі большай часткі міністэрстваў і ведамстваў.

Вярхоўны Савет СССР зацвердзіў больш чым пяцьдзесят міністраў і кіраўнікоў дзяржаўных камітэтаў, персанальны склад калегіі Пракуратуры СССР, Вярхоўнага Суда СССР, калегіі Дзяржарбітражу СССР, Народнага кантролю СССР. У ходзе абмеркавання не былі зацверджаны адзін з намеснікаў Старшыні Савета Міністраў СССР, два міністры і адзін з першых намеснікаў старшыні Вярхоўнага Суда СССР. Кандыдат *на пост першага намесніка* Старшыні Савета Міністраў, старшыні Камісіі па харчаванні і закупках, кандыдатуры шасці кіраўнікоў ведамстваў і старшыні Дзяржбанка СССР не атрымалі неабходных рэкамендацый яшчэ ў ходзе работы камітэтаў і камісій Вярхоўнага Савета, праз якія прайшлі ўсе будучыя члены ўрада.

Кандыдатуры на вакантныя пасады будуць прадстаўлены пазней.

Варта нагадаць, што на сесіі былі ўзгоднены і канчаткова зацверджаны склад камітэтаў Вярхоўнага Савета і камісій яго палат. У іх уключаны разам з членамі Вярхоўнага Савета дэпутаты, якія не ўваходзяць у цяперашні склад парламента. У камітэтах і камісіях, дзе адбываецца асноўная, можна сказаць, чарнавая работа вышэйшага заканадаўчага органа краіны, ёсць і прадстаўнікі

(Працяг на стар. 2).

Нарада ў ЦК КПСС

18 ліпеня ў Цэнтральным Камітэце КПСС адбылася нарада першых сакратароў ЦК кампартый саюзных рэспублік, крайкомаў і абкомаў партыі, на якой былі разгледжаны некаторыя пытанні партыйнай работы ва ўмовах перабудовы.

З дакладам на нарадзе выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў.

Па абмеркаванаму пытанню выступілі: С. Г. Аруцюнян — першы сакратар ЦК Кампартыі Арменіі, Л. М. Зайкоў — сакратар ЦК КПСС, першы сакратар Маскоўскага гаркома КПСС, А. М. Масаліеў — першы сакратар ЦК Кампартыі Кіргізіі, А. С. Мякота — першы сакратар Палтаўскага абкома Кампартыі Украіны, Д. С. Ядгараў — першы сакратар Бухарскага абкома Кампартыі Узбекістана, І. Г. Пастаронка — першы сакратар Івана - Франкоўскага абкома Кампартыі Украіны, Н. А. Назарбаеў — першы сакратар ЦК Кампартыі Казахстана, Л. Ф. Бабыкін — першы сакратар Свярдлоўскага абкома КПСС, В. І. Вяляс — першы сакратар ЦК Кампартыі Эстоніі, В. К. Месяц — першы сакратар Маскоўскага абкома КПСС, А. П. Панамароў — першы сакратар Белгародскага абкома КПСС, Я. П. Пагрябняк — першы сакратар Львоўскага абкома Кампартыі Украіны, Я. К. Лігачоў — сакратар ЦК КПСС; В. І. Міроненка — першы сакратар ЦК ВЛКСМ, А.-Р. Х. Везіраў — першы сакратар ЦК Кампартыі Азербайджана, М. І. Рыжкоў — Старшыня Савета Міністраў СССР, Ю. А. Манаенкаў — першы сакратар Ліпецкага абкома КПСС, А.-М. К. Бразаўскас — першы сакратар ЦК Кампартыі Літвы, Б. М. Валодзін — першы сакратар Растоўскага абкома КПСС, В. А. Мядзведзеў — сакратар ЦК КПСС, К. Салыкаў — першы сакратар Каракалпакскага абкома Кампартыі Узбекістана, В. І. Варатнікоў — Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета РСФСР, М. І. Мальцоў — першы сакратар Чыцінскага абкома КПСС, К. М. Махкамаў — першы сакратар ЦК Кампартыі Таджыкістана, В. Б. Цемірбаеў — першы сакратар Чымкенцкага абкома Кампартыі Казахстана, Я. Я. Вагрыс — першы сакратар ЦК Кампартыі Латвіі.

З заключным словам выступіў М. С. Гарбачоў.

На нарадзе была аднадушна падтрымана прапанова пералічыць у Дзяржаўны бюджэт СССР мэтавым прызначэннем 500 млн. рублёў партыйных узносаў на фінансаванне мерапрыемстваў, звязаных з павышэннем пенсій для малазабяспечаных слаёў насельніцтва.

У рабоце нарады ўдзельнічалі тт. Ніканаў В. П., Чэбрыкаў В. М., Шэварднадзе Э. А., Шчарбіцкі У. В., Якаўлеў А. М., Бірукова А. П., Лук'янаў А. І., Маслюкоў Ю. Д., Разумоўскі Г. П., Язаў Д. Ц., Бакланаў А. Д.

У нарадзе таксама прынялі ўдзел намеснікі Старшыні Савета Міністраў СССР, прадстаўнікі сродкаў масавай інфармацыі, рэдактары партыйных выданняў, начальнікі палітупраўленняў ваенных акруг, адказныя работнікі апарату Цэнтральнага Камітэта КПСС.

ТАСС.

Іграй, гармонік!

Мяняецца мода на музычныя інструменты — слых далёкіх і блізкіх продкаў у розныя часы лашчылі гукі то ліры і жалейкі, то скрыпкі і гітары, але «вечным моднікам» на нашай зямлі застаецца самы, здавалася б, непрыкметны інструмент — гармонік. Ды ў апошнія гады наш гармонік, на жаль, страчвае свае пазіцыі. Магчыма, гэта акалічнасць і была адной з прычын правядзення першага рэспубліканскага свята гарманістаў «Іграй, гармонік», якое адбылося ў Віцебску.

З розных куткоў Беларусі на свята з'ехалася больш за 250 чалавек. Былі запрошаны самадзейныя выканаўцы, народныя майстры па вырабе музычных інструментаў, спецыялісты-музыказнаўцы і выкладчыкі навучальных устаноў, кіраўнікі вядучых самадзейных калектываў. Напярэдадні свята ў Палацы культуры і тэхнікі лёгкай прамысловасці была адкрыта выстаўка беларускіх музычных інструментаў, на якой былі прадстаўлены не толькі экспанаты з музеяў, *але і прыватныя*. На жаль, прозвішчы многіх майстроў ужо не захаваліся. Вось ліра і дуда канца XIX, цымбалы пачатку XX стагоддзя, а вось басэтля вядомага майстра другой паловы XIX ст. С. Русака з Капыльшчыны. Шырока былі прадстаўлены на выстаўцы калекцыі акарынаў Ф. Целішоўскага з Івянца, свістулек З. Жылінскага з Пружанскага раёна, Г. Сіманькова з г. п. Дуброўна Віцебскай вобласці, М. Ржавуцкага з в. Нёманіца Барысаўскага раёна. Свае інструменты дэманстравалі кіраўнік праслаўленага ансамбля «Крупіцкія музыкі» У. Гром, вядомы майстар па вырабе скрыпак з Баранавіч І. Дударэвіч. У тым, што такая цікавая выстаўка адбылася, заслуга І. Назінай, старшага навуковага супрацоўніка Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, якая не толькі дапамагла сабраць, але і прывезці многія інструменты з асабістай калекцыі.

На выстаўцы працавала творчая лабараторыя народных майстроў і спецыялістаў, тут была ўтворана Асацыяцыя народных майстроў, якая возьме на ўлік нашых майстроў, правядзе інвентарызацыю ўсіх зберажоных інструментаў, стане каардынацыйным і метадычным цэнтрам. Наступную выстаўку запланавалі правесці ў Мінску ў 1990 годзе ў час IV фестывалю мастацкай самадзейнасці сацыялістычных краін.

А само свята выйшла на пляцоўкі Віцебска. Шмат гледачоў і ўдзельнікаў сабраў імправізаваны конкурс «Хто каго...». Музыкі імкнуліся заняць месца на невялікай пляцоўцы, якая пад напорам цікаўных звужалася і звужалася. Вось у цэнтры браты Ярохавы, Аркадзь і Аляксандр, з Клімавіцкага раёна, людзі ўжо сталага ўзросту. Але колькі ў іх вачах радасці, захаплення, што іх мастацтва так кранае сэрцы слухачоў! Вось яшчэ адна цікавая сустрэча. Ля мікрафона І. Сушко з Маладзечна рэжа на новым гармоніку Маладзечанскай фабрыкі музычных інструментаў вясковую кадрылю. Музыканта мы добра ведаем як мастацкага кіраўніка ансамбля песні і танца «Спадчына». Пасля выступлення яго акружылі многія музыкі — вельмі ж спадабаўся гармонік. Значыць, могуць рабіць добрыя інструменты і сёння...

Заключны канцэрт свята меў назву «Запрашаем на вяселле». Гаспадары запрашаюць на традыцыйнае беларускае вяселле гасцей з усёй рэспублікі. А кожны госць прыпас для маладых свой, асаблівы падарунак. Тут прыпеўкі і велічальныя абрадавыя песні, вясковыя полькі і пераплясы, у цэнтры — гарманіст. Побач з вядомымі ў рэспубліцы ансамблямі — «Лявоны» з Воранава, «Бараўлянскі гармонік» з Мінскага раёна, — выканаўцы, якія ўпершыню выйшлі на такую вялікую сцэну. Удзячныя гледачы не пашкадавалі апладысментаў, а пасля канцэрта шчаслівыя ўдзельнікі прымалі віншаванні і ўзнагароды. Шчыра падзякаваў і запрасіў усіх яшчэ раз у госці першы сакратар Віцебскага абкома партыі У. В. Грыгор'еў.

Па выніках свята плануецца выпусціць буклет і набор паштовак пра музычныя інструменты і народных майстроў, лепшых выканаўцаў. Найбольш цікавыя і арыгінальныя музыкі будуць запісаны на спецыяльную пласцінку, прымуць удзел у рэспубліканскім свяце «Звіняць цымбалы» ў Гродне. А наступнае, другое свята гарманістаў плануецца правесці ў Магілёве. Гэтыя і іншыя святы арганічна ўвойдуць у сістэму мерапрыемстваў па падрыхтоўцы да Міжнароднага фестывалю фальклору, які адбудзецца ў рэспубліцы ў 1992 годзе.

Т. СТРУЖЭЦКІ,
начальнік упраўлення ўстаноў культуры і народнай творчасці Міністэрства культуры БССР.

Свята дружбы

Сёння ў Магілёве завяршаюцца Дні савецка-іранскай дружбы ў Беларусі, прысвечаныя нацыянальнаму святу Іранскай рэспублікі — Дню рэвалюцыі. На працягу шасці дзён у нашай рэспубліцы знаходзілася дэлегацыя Таварыства іранска-савецкай дружбы на чале з міністрам асветы Іранскай Рэспублікі Абдэлькадзір Ізедзінам Хамудзі.

Дні пачаліся ў Мінску. Адразу па прыездзе ў мінулую нядзелю госці зрабілі экскурсію па горадзе, наведалі Дом-музей І з'езда РСДРП, пабывалі на мемарыяльным комплексе «Хатынь» і Кургане Славы, дзе ўсклалі кветкі.

У Цэнтральным парку культуры і адпачынку імя М. Горкага мастацкі калектыў выступіў з цікавым канцэртам.

У панядзелак адбылася сустрэча ў Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, на якой прысутнічалі намеснік міністра народнай адукацыі БССР Л. Сухнат, першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч, дырэктар Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР С. Марцалеў, старшыня Камітэта маладзёжных арганізацый БССР А. Нікішын і іншыя прадстаўнікі грамадскасці, журналісты.

У гэты ж дзень дэлегацыя была прынята ў Савеце Міністраў БССР.

Вечарам адбыўся ўрачысты сход прадстаўнікоў грамадскасці горада Мінска, прысвечаны Дням савецка-іранскай дружбы.

У наступныя дні іранскія госці наведалі піянерскі лагер Мінскага вытворчага аб'яднання «Гарызонт», мелі гутарку ў Міністэрстве народнай адукацыі БССР, пазнаёміліся з экспазіцыяй Дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, Выстаўкі дасягненняў народнай гаспадаркі БССР, гутарылі з навуковымі супрацоўнікамі Інстытута мастацвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, прысутнічалі на канцэрце ансамбля «Харошкі» ў Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча.

У чацвер і пятніцу іранская дэлегацыя знаёмілася з Магілёвам, мела гутарку ў аблвыканкоме.

НАШ КАР.

Выступае іракскі мастацкі калектыў.

Фота А. КАЛЯДЫ.

ДЗЯРЖАЎНЫ ЭКЗАМЕН

(Пачатак на стар. 1.).

нашай рэспублікі — партыйныя і савецкія работнікі, дзеячы культуры і навукі.

Старшынёй Камісіі Савета Нацыянальнасцяў па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах, як паведамлялася раней, выбраны Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевіч.

У Камітэт па пытаннях абароны і дзяржаўнай бяспекі ўвайшоў пісьменнік В. У. Быкаў, у Камітэт па міжнародных справах — кампазітар І. А. Лучанок, у Камітэт па навуцы, народнай адукацыі, культуры і выхаванні — загадчык лабараторыі электронікі АН БССР У. С. Бальбасаў, у Камітэт па справах жанчын, аховы сям'і, мацярынства і дзяцінства — галоўны рэдактар часопіса «Работніца і сялянка» М. І. Карпенка, у Камісію Савета Нацыянальнасцяў па пытаннях развіцця культуры, мовы, нацыянальных і інтэрнацыянальных традыцый, аховы гістарычнай спадчыны — мастак У. І. Стальмашонак і дызайнер А. В. Чарнышоў. Старшынёй падкамісіі па цэнах Камісіі Савета Саюза па пытаннях працы, цэн і сацыяльнай палітыкі стаў эканаміст з Мінска А. Р. Жураўлёў. Гэты спіс можна прадоўжыць.

Факт паэтапнага, усебаковага і грунтоўнага — на працягу некалькіх тыдняў — абмеркавання кандыдатаў у члены кабінета міністраў не мае прэцэдэнтаў у нашай гісторыі. І гэта можна зразумець, калі ўлічыць надзвычайную сацыяльна-эканамічную і палітычную сітуацыю ў краіне, маштаб і складанасць задач, якія ставіць жыццё перад вышэйшымі органамі ўлады.

У гэтыя дні ў сценах Крамля адбываўся строгі публічны экзамен. Яго трымалі і прэм'ер, якому даводзілася не раз (і не заўсёды з поспехам) адстойваць кандыдатаў у члены свайго кабінета, даваць тлумачэнні парламенту, уступаць у нялёгкія спрэчкі з дэпутатамі. Экзамен трымалі і кандыдаты ў міністры, ад якіх патрабаваліся не толькі кампетэнтнасць і дасканалае веданне спраў у сваёй галіне, але і ўласная канцэпцыя вырашэння праблем, уменне адстойваць сваю пазіцыю, таксама, як і ўменне ўлічваць настрой залы, трапна адказваць на «калючыя» пытанні.

Але ж экзамен трымалі і самі дэпутаты. Яны на ўласнай практыцы вучыліся адрозніваць запыт ад пытання, вучыліся лаканічна і правільна іх фармуляваць, стрымліваць эмоцыі, шукаць разумныя кампрамісы, але пры ўсім пры тым — цвёрда і паслядоўна адстойваць інтарэсы сваіх выбаршчыкаў.

Як ні дзіўна, некаторыя дэпутаты часам выступалі не ад іх імя, а ад імя... ведамстваў, у якіх яны працавалі. (Так было, у прыватнасці, пры абмеркаванні праблем вугальнай прамысловасці, металургіі і іншых галін). Такая пазіцыя, зразумела, не знайшла падтрымкі ў парламенце, таксама як і спробы асобных дэпутатаў выступаць у ролі «штурхачоў» і забеспячэнцаў мясцовага маштабу.

Выявілася і такая акалічнасць. Пры галасаванні па важных пытаннях, асабліва на пачатку работы, часам не было кворуму. Давялося нават прымаць адпаведны рэгламент, згодна якому рашэнні сесіі правамоцныя пры наяўнасці дзвюх трэціх складу Вярхоўнага Савета. Некаторыя дэпутаты ставілі пытанне аб пакаранні «злосных парушальнікаў» парламенцкай дысцыпліны, якія рэгулярна адсутнічаюць на пасяджэннях. Ці не з'явілася гэтая сітуацыя вынікам абрання ў Вярхоўны Савет вялікай колькасці дэпутатаў, якія надзвычай заняты на сваіх дзяржаўных і партыйных пасадах? Ва ўсякім выпадку, пытанне аб павазе да парламента ўзнімалася на сесіі з усёй вастрынёй.

Між тым, лёс тых або іншых кандыдатур рашаўся, надаралася, усяго некалькімі галасамі. Часам адно пытанне, адно выступленне маглі рэзка змяніць настрой залы. А некаторыя назначэнні, або неназначэнні выклікалі вострую дыскусію ўжо... пасля таго, як рашэнні прымаліся. Так здарылася, у прыватнасці, з кандыдатурай У. М. Каменцава, прапанаванай на пост намесніка Старшыні Саўміна, старшыні Камісіі па знешнеэканамічных сувязях, да якой дэпутаты вярталіся некалькі разоў. Стварылася ўражанне, што ў цэнтры ўвагі дэпутатаў быў не столькі сам прэтэндэнт, колькі... дэпутат А. А. Сабчак, які прад'явіў кандыдату на важны пост сур'ёзныя абвінавачанні. Запозненыя пратэсты выклікалі адхіленне кандыдатуры М. С. Конарава на пост міністра шляхоў зносін. А вось К. З. Церах, на якога дэпутаты абрынулі шквал крытыкі ў сувязі з цяжкім становішчам у гандлі, быў выбраны міністрам пераважнай колькасцю галасоў!

Здаралася і так, што кандыдатура з самага пачатку не выклікала сумненняў, але праблемы галіны або сферы дзейнасці міністэрства ўяўляліся настолькі важнымі, што дэпутаты не адпускалі кандыдатаў з трыбуны літаральна гадзінамі. Можна прывесці ў прыклад выступленні старшыні Дзяржплана СССР Ю. Д. Маслюкова, старшыні Камісіі па эканамічнай рэформе акадэміка Л. А. Абалкіна, старшыні бюро Саўміна па сацыяльным развіцці А. П. Біруковай, міністра ўнутраных спраў В. В. Бакаціна, міністра аховы здароўя Я. І. Чазава. Па-за чаргой былі разгледжаны і зацверджаны кандыдатуры міністра замежных спраў Э. А. Шэварднадзе, міністра фінансаў В. С. Паўлава, міністра абароны Д. Ц. Язава.

Трэба сказаць, што дэпутаты не вельмі губляліся перад аўтарытэтам нават самых грозных ведамстваў. Нямала вельмі вострых пытанняў паступіла і Д. Ц. Язаву, і старшыні Камітэта дзяржаўнай бяспекі У. А. Крючкову.

І яшчэ адзін характэрны момант. Нехта з карэспандэнтаў тэлебачання назваў новы савецкі парламент адным з самых «зялёных» у свеце. Меўся на ўвазе, зразумела, не ўзрост дэпутатаў, а іх імкненне прыняць самыя радыкальныя меры па паляпшэнні экалагічнай сітуацыі ў краіне. Недастатковая ўвага да гэтых праблем, думаецца, стала галоўнай прычынай адхілення кандыдатуры М. І. Бусыгіна на пост міністра лясной прамысловасці. Надзвычай драматычным было і абмеркаванне кандыдатуры Ю. А. Ізраэля, прызначанага на пост старшыні камітэта па гідраметэаралогіі, які ён узначальвае ўжо шмат гадоў. Многія пытанні кандыдату тычыліся праблем Чарнобыля, і не на ўсе ён змог даць ясны і пераканаўчы адказ. Некаторыя дэпутаты напомнілі прэтэндэнту, што інфармацыя Дзяржкамгідрамета ў першыя дні пасля аварыі ў Чарнобылі, мякка кажучы, не адпавядала сапраўднасці.

Не знайшла падтрымкі прапанова групы дэпутатаў-аграрыяў вынесці на абмеркаванне кандыдатуру на пост міністра водагаспадарчага будаўніцтва П. А. Палад-задэ, які раней быў першым намеснікам нядобрай памяці Міністэрства меліярацыі і воднай гаспадаркі. Супраць гэтага катэгарычна выступілі Камітэт па пытаннях экалогіі і рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў і Камітэт па пытаннях будаўніцтва і архітэктуры.

Спрэчкі, іншы раз бурныя, паміж дэлегатамі — членамі розных камітэтаў і камісій — паказалі, што пошук рашэнняў у Вярхоўным Савеце будзе нялёгкім. Але знаходзіць патрэбныя рашэнні, шукаць шляхі да кампрамісаў неабходна.

Пры ўсёй сваёй важнасці, фарміраванне ўрада — нават не пачатак, а толькі пераход да пачатку цяжкай работы па выхадзе нашага грамадства з крызісу. На парадку дня сесіі Вярхоўнага Савета — прыняцце новых Законаў.

Віталь ТАРАС.

Водгукі, палеміка

ЯШЧЭ РАЗ ПРА ДВУХМОЎЕ

З цікавасцю прачытаў артыкул «Адчуць сябе гаспадаром» доктара эканамічных навук У. Кулажанкі, змешчаны ў «ЛіМе» за 7 ліпеня, і хачу выказаць некалькі заўваг.

Мне ўжо прыходзілася гады паўтара-два таму гаварыць і пісаць аб надзвычайнай шкодзе двухмоўя ў нацыянальнай культуры, аб сталінісцкіх каранях гэтай бюракратычнай палітыкі ў галіне мовы. Рэчаіснасць паказвае, што ў палітычнай асіміляцыйнай падаплёцы тэзісу «двухмоўя» шмат хто ўжо разабраўся. Істотна зразумець таксама дэструктыўную антыкультурную сутнасць МАСАВАГА білінгвізму, што спараджае паўмоўе і звязаную з ім паўкультурнасць.

Паўмоўе трэба расцэньваць як культурна-нацыянальную катастрофу. Паўмоўны чалавек не валодае ніводнай мовай і гаворыць на моўнай сумесі з розных моў, на своеасаблівым крэалізаваным сурагаце. «Паўмова» не мае структурнага адзінства, у ёй парушаны адэкватнасці паняццяў, поўнасцю адсутнічаюць верхнія інтэлігентныя моўныя пласты, стылістыка і г. д. Высокая культура на «паўмове» не ствараецца, а чалавечая асоба не можа гарманічна развіваць свае інтэлектуальныя магчымасці. (Паколькі мова з'яўляецца інструментам фарміравання абстрактных паняццяў дзіцяці, а «паўмова» — гэ. сапсаваны інструмент).

Білінгвізм можа даваць станоўчыя вынікі на індывідуальным ці сацыяльна лакалізаваным узроўні, прытым у адукаваных інтэлігентных пластах грамадства пры асэнсаванай сістэме выхавання. Трэба мець на ўвазе, што поўнае двухмоўе практычна недасягальнае нават на верхніх прыступках разумнага грамадства, а небяспекі ў сабе затойвае не менш, чым пераваг. (Успомнім клопаты Грыбаедава, рускіх грамадзян, вучоных, лінгвістаў, занепакоеных франкаманіяй, дэградацыяй рускай мовы і грамадскай свядомасці ў двухмоўнага рускага дваранства). Абсалютнае двухмоўе недасягальнае з прычыны неаднароднасці і спецыфікі самога грамадства. Культуралагічны вынік атрымліваецца адваротны прапагандысцкім мэтам, дзеля якіх (на словах) насаджаецца двухмоўе. Замест культурнай гармоніі нараджаецца хімера, няздольная да развіцця.

Выхад з паўмоўнай «трасянкі», што распаўсюдзілася на Беларусі, — толькі ў дзяржаўнасці беларускай мовы, у п[illegible]слядоўным і мэтанакіраван[illegible] увасабленні гэтай дзяржаўнасці ва ўсіх сферах жыцця, у стварэнні ўсебаковых варункаў развіцця і адраджэння нацыянальнай мовы, што запатрабуе самаадданай працы ўсяго грамадства рэспублікі.

Чалавеку ад прыроды дадзена адна мова, мова народа, да якога ён належыць. Усе астатнія мовы, акрамя роднай, калі выказвацца лінгвістычна правільна, з'яўляюцца не роднымі, замежнымі. Калі дзіця вучыцца гаварыць і думаць, жывучы ў двухмоўным асяроддзі, важна, каб было ўзроставае размежаванне ў пасягненні моў. Заўважана даследчыкамі, што дзіцёнак, які пачынае асэнсоўваць гаворку і чуе адразу дзве мовы, робіцца нервовым, плаксівым, замаруджваецца ў сваім моўным і разумовым развіцці. Становішча паляпшаецца, калі стварыць

Мы таксама за правапарадак

Як вядома, рэпліка — жанр лаканічны. Таму мы не збіраліся развіваць усебакова тэму ў рэпліцы «Разаб'ёмся на атрады?» («ЛіМ» за 30.06.89 г.). Мы, па сутнасці, толькі паставілі пытанне, наколькі стварэнне так званых рабочых атрадаў па ахове правапарадку адпавядае ідзі прававой дзяржавы.

Аднак у «рэпліцы на рэпліку», аператыўна змешчанай 5 ліпеня ў газеце «На страже Октября» пад назвай «О чем тревожится «Лімавец»?», ёсць некалькі момантаў, якія, пічым, нельга пакінуць без увагі. Аўтары публікацыі — намеснік начальніка ўпраўлення аховы грамадскага парадку МУС БССР падпалкоўнік міліцыі В. Апанасевіч і інспектар паліт-упраўлення МУС БССР капітан міліцыі В. Калуцкі абвінавачваюць, што называецца, з парога, аўтара рэплікі і заадно рэдакцыю ў юрыдычным невуцтве. «Указ, — цытуем, — это тот же закон. Не знать этого и тиражировать невежество в газете — чести автору не делает». Не будзем тут спрачацца па сутнасці самога ўказа аб народных дружынах, наконт таго, у якой меры ён дапамог знізіць злачыннасць (яна, як бачым, нават не вельмі зніжаецца). Скажам адно: нам здавалася, што гэта толькі для адміністрацыйна-каманднай сістэмы не існуе розніцы паміж законамі і ўказамі. Сапраўды, нямала ўказаў было праштампавана сталінска-брэжнеўскім Вярхоўным Саветам. У часы застою менавіта ўказы былі ледзь не асноўнай формай законатворчасці. Аднак ці можна лічыць гэта сапраўднай законатворчасцю цяпер, калі ідзе размова аб стварэнні прававой дзяржавы? Калі ідзе падрыхтоўка да прыняцця новых Асноў крымінальнага заканадаўства? Калі многія аўтарытэтныя юрысты, у тым ліку і народныя дэпутаты СССР, заклікаюць перагледзець усю сістэму прававых актаў застойных часоў і многія законы і ўказы скасаваць? Ці, можа, паважаных таварышаў з МУС гэтыя пытанні проста не цікавяць?

Не абцяжарваючы асабліва сябе пошукамі доказаў, яны кідаюць яшчэ адно абвінавачванне: «В заключение вынуждены констатировать, что «ЛіМ» не в первый раз публикует столь безответственные, тенденциозные выступления по правоохранительным вопросам, не разобравшись в сути дела». Якія, цікава было б ведаць, публікацыі маюцца на ўвазе ў гэтым строгім вокрыку? Справаздача аб сустрэчы пісьменнікаў з міністрам унутраных спраў БССР В. А. Піскаровым («ЛіМ» за 24.02.89 г.)? Гутарка з першым намеснікам пракурора рэспублікі У. К. Кандрацьевым («ЛіМ» за 9.06.89 г.)? Ці, можа, судовыя нарысы, якія не раз з'яўляліся на старонках нашай газеты?

Так, магчыма, не ўсім падабаюцца некаторыя нашы публікацыі. У прыватнасці, тыя, дзе газета выступае супраць злоўжывання сілай, за тое, каб, як пісалі нядаўна «Известия», «безошибочно чувствовать и не преступать черту, за которой кончается пресечение вседозволенности и начинается пресечение демократии». Але пры чым тут «безадказнасць, тэндэнцыйнасць»?

А што датычыць сцвярджэння нашых апанентаў наконт назіранняў за жыццём праз акно рэдакцыйнага кабінета, то яго можна ўспрыняць і так, што газеце адмаўляюць у праве мець

варункі моўнага размежавання. (Скажам, калі дзіця з маці будзе гаварыць на адной мове, а з бацькам на другой). Але ўсё роўна, гэта вялікая нагрузка на псіхіку дзіцяці, якое толькі фарміруе свае слоўныя паняцці і мысленніцкія катэгорыі. Тут могуць быць зломы, бо шмат залежыць ад бацькоў і здольнасці дзіцяці. Найлепшыя ўмовы дасягаюцца тады, калі маленькі чалавечак выхоўваецца ў сферы адной мовы да пэўнага ўзросту, пакуль не сфарміруецца яго моўны апарат, сістэма думання ў роднай моўнай структуры, уменне фарміраваць абстрактныя паняцці і адэкватна выяўляць іх у словах і гаворцы.

Дарэчы, гэтымі днямі старшыня Дзяржаўнага камітэта па народнай адукацыі Г. А. Ягадзін катэгарычна зазначыў з трыбуны сесіі Вярхоўнага Савета СССР, што не навучаць дзяцей на роднай мове ў школе першай ступені значыць «забіваць гэтую мову».

Чалавек авалодвае асноўнай структурна - стратыграфічнай (акрамя верхніх стылістычных пластоў) і меладычна-рытмічнай сістэмай мовы і мыслення дзесьці ва ўзросце 11—12 гадоў. Менавіта з гэтага ўзросту найбольш бяспечна пачынаць вывучэнне замежных моў. *Пры ўмелай педагогіцы, праўда*, можна пачынаць і раней.

Сутнасць, аднак, не ў тым, каб рускую мову «вывучаць з ранняга дзяцінства», як паспешна мяркуюць некаторыя, а ў тым, каб аднавіць беларускія *школы, адрадзіць* нацыянальную сістэму асветы і раздзяліць, рэгламентаваць навучанне, пазбегнуць «змяшання моў і народаў» як найвялікшага зла, як катастрофы для культуры, пра што ведалі яшчэ *старажытныя* біблейскія жыхары.

Рускі абывацель пачатку бягучага стагоддзя, выхаваны ў атмасферы самадзяржаўя «единой и неделимой», не сумняваўся, што імперыі патрэбная адзіная руская дзяржаўная мова. Гэты тэзіс для шматнацыянальнай «турмы народаў» быў настолькі недэмакратычны, што У. І. Ленін знайшоў магчымым спецыяльна абвергнуць яго ў асобным артыкуле. Няма нічога дзіўнага, што сталінскі ГУЛаг, які прыйшоў на змену «турме», адміністрацыйна - бюракратычная сістэма рэанімiравалі погляды самадзяржаўнага абывацеля. У 70-х гадах яны склалі аснову нацыянальнай палітыкі брэжнеўскай унітарнай дзяржавы, якая паспяшала абвясціць аб стварэнні «новай гістарычнай агульнасці людзей» — «савецкага народа». Менавіта тады, з пачатку 70-х гадоў, з «гістарычнага» XXIV з'езда КПСС разам са сцвярджэннем пра «бурное развитие национальных культур и языков» «в нашей стране» пачынаецца назойлівае паўтарэнне тэзіса аб рускай мове як «ВАЖНОМ СРЕДСТВЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ советских людей». У часопісе давалася растлумачэнне гэтага паняцця: «Это язык коммунистов и всех прогрессивных людей мира, язык грядущей эпохи коммунизма». («Коммунист Белоруссии», 1972, № 1, с. 22).

Выказванняў, падобных гэтаму, было нагаворана безліч апошнія 15—18 гадоў. Іх можна пачуць з вуснаў партыйнага кіраўніка і дробнага функцыянера, аблашчанага ўладай членкора, акадэміка, прафесара і навучанага ім студэнта, з вуснаў ветэрана, адстаўніка, ці старшыні «ўзорнага» калгаса і г. д. Усе яны выяўляюць уніфікаваныя по*гляды бюракратыі* на функцыю мовы. Бюракратыя імкнецца заканадаўча замацаваць гэты тэрмін і палажэнне аб рускай мове, увесці яго ў Канстытуцыю СССР і саюзных рэспублік. Проста дзіву даешся, *як бюракратызм* навучыўся ашукваць народы. І вось У. Кулажанка піша: «Палажэнне аб рускай мове як мове міжнацыянальных зносін павінна быць замацавана ва ўсіх канстытуцыях саюзных рэспублік. Таму рускую мову трэба вывучаць з ранняга дзяцінства...» і г. д.

Але ў тым і справа, што не павінна (прытым катэгарычна не павінна) гэтае палажэнне замацоўвацца ў Канстытуцыі СССР і ў Канстытуцыях саюзных рэспублік, бо гэта будзе юрыдычным замацаваннем часовай і да таго ж рухомай у значнай ступені штучнай сітуацыі; гэта будзе прававым замацаваннем прывілеі для рускай мовы, яе вялікадзяржаўнага права.

Мова міжнацыянальных зносін (правільней было б сказаць — міжрэспубліканскіх) не зацвярджаецца Канстытуцыяй, а выяўляецца сама сабой у выніку культурна-нацыянальных і эканамічных дачыненняў паміж народамі. Яна прымаецца добраахвотна і не замацоўваецца ўказамі па той прычыне, што ў гэтым няма патрэбы, калі маюцца на ўвазе дачыненні.

Акрамя таго, адна мова «міжнацыянальных дачыненняў» пры нармальным развіцці ўзаемаадносін з цягам часу можа змяніцца на іншую; можа існаваць некальні міжрэспубліканскіх моў і г. д.

Тут трэба дадаць, што кіруючая бюракратыя, якая імкнецца да цэнтралізацыі дзяржавы і ўніфікацыі дзяржаўнага апарату, зацікаўлена ў адзінай унітарнай дзяржаўнай мове, ЯК СРОДКУ КАМУНІКАЦЫІ. Функцыя мовы ЯК СРОДКУ КУЛЬТУРЫ яе не цікавіць, гэтак жа як і нацыянальныя мовы рэспублік. Сцвярджэнне універсалізму рускай мовы ў СССР вынікае не з «патрыятызму», а са «звышінтэрнацыяналізму» бюракратыі, што выяўляе яе імкненне да наднацыянальнага (касмапалітычнага) стану. Пры гэтым яна застаецца абыякавай да рускай культуры, гісторыі і рускай мовы як гістарычнай з'явы, як творчага феномена народа.

Мне менш за ўсё хацелася б, каб прафесар У. Кулажанка падумаў, што я крытыкую яго добры артыкул. Лічачы сябе мыслячымі, прагрэсіўнымі людзьмі, не прымаючы бюракратызм розумам і сэрцам, мы часам нават не здагадваемся, які адбітак паклаў ён на нашы паводзіны і мысленне. Найцяжэй пазбаўляцца ад стэрэатыпаў, накшталт такога: «рускую мову трэба вывучаць, валодаць ёю і з эканамічнага пункту гледжання. Справа ў тым, што Беларуская ССР уваходзіць ва ўсесаюзны народнагаспадарчы комплекс. На Беларусь і з Беларусі вязуць з усіх і ва ўсе куткі краіны ды і свету. Забяспечыць патрэбы развіцця эканомікі на аснове ўжывання толькі роднай мовы — немагчыма».

Гэта не толькі элементарна магчыма, але і неабходна, бо *нацыянальная мова з'яўляецца* ўмовай і вынікам эканамічнага фарміравання нацыі.

Абгрунтоўваць неабходнасць для ўсіх валодаць менавіта рускай мовай, зыходзячы з эканамічных меркаванняў, — рызыкоўна. «Усесаюзны народна-гаспадарчы комплекс», куды ўваходзіць БССР, — гэта спараджэнне каманднa-адміністрацыйнай сістэмы, закладзенай сталіністамі. Ён сфарміраваны па загадна-бюракратычным прынцыпе, а не развіўся па эканамічных законах, якія ў ім не дзейнічаюць, а калі пачынаюць дзейнічаць, то ўсё ляціць дагары нагамі.

Дык ці варта такім бюракратычна-эканамічным комплексам абгрунтоўваць прывілеі рускай мове? Сутнасць жа цяперашняй палітыкі дэмакратызацыі грамадства — каб якраз перабудаваць гэты комплекс, адрадзіць эканамічныя законы функцыянавання гаспадаркі рэспублік. Свабоднае развіццё эканомікі рэспублік, усталяванне іх суверэнітэту, павышэнне ўзроўню культуры, пашырэнне ўзаемадачыненняў, разгортванне дэмакратыі — усё з часам паставіць на сваё месца.

Мы жывём у час, калі вырашаецца лёс нацый і народаў. Трэба вызначацца і дагаворваць усё да канца. Памылак тут не павінна быць, бо часу на іх выпраўленне гісторыя можа нам не пакінуць.

Зянон ПАЗНЯК.

сваё бачанне, свой пункт гледжання. Небяспечна, думаем, *нешта іншае. Менавіта ведамас*ны падыход, калі на першы план выходзіць абарона ўласнага мундзіра, абмяжоўвае кругагляд памерамі службовых кабінетаў.

Аўтары «рэплікі на рэпліку» настойліва нагадваюць, як многа работы ў міліцыі, асабліва ў апошні час. Між іншым, у гэтым ніхто і не сумняваецца. І рэпліка ў «ЛіМе», варта напомніць, зусім не скіравана на тое, каб кінуць цень на ахову парадку, на нашу слаўную міліцыю. Шкада, што за іранічнай формай рэплікі нашы апаненты не ўбачылі галоўнага — думкі аб тым, што будаваць сапраўды дэмакратычнае грамадства трэба не шляхам канфрантацыі, супрацьпастаўлення адных слаёў другім, а шляхам кансалідацыі ўсіх яго лепшых сіл. *Вось тады словы «права» і «парадак»* складуць непарыўную еднасць.

І апошняе. Дзякуючы прамой тэлетрансляцыі, мы ўсе маглі гэтымі днямі назіраць прызначэнне В. В. Бакаціна на пост міністра ўнутраных спраў СССР, выслухаць яго праграму. У ёй многа сказана пра тое, як, якім чынам мяркуецца змагацца са *злачыннасцю, умацоўваць правапарадак* у краіне. Але ў праграме гэтай, у новай канцэпцыі перабудовы органаў міліцыі нічога не сказана пра... рабочыя атрады. Відавочна, што не ў іх, не ў гэтым кірунку бачыць кіраўнік МУС шляхі паляпшэння становішча. Выходзіць, не без падставы ўстрывожыўся лімавец?

ПАДАЗРЭННЕ

ТОЛЬКІ ПАДАЗРЭННЕ У «ІНШАДУМСТВЕ», «ПАДТРЫМЦЫ НЕФАРМАЛАЎ» СТАЛА ПРЫЧЫНАЙ НЕПРЫЯЗНІ, ЯКУЮ АДЧУЎ ПАМОЧНІК ПРАКУРОРА БЕШАНКОВІЦКАГА РАЁНА МІКАЛАЙ ТУРЧАНАЎ З БОКУ МЯСЦОВЫХ І НЕ ТОЛЬКІ МЯСЦОВЫХ УЛАД.

ВАМ НЕ ДАВОДЗІЛАСЯ бываць у Бешанковічах? Сімпатычны, зялёны гарадок аж з трыма паркамі, адзін з якіх, з векавымі дубамі і ліпамі, некалі належыў графу Агінскаму. Праўда, не славутаму кампазітару, а яго далёкаму родзічу, чым усё роўна ганарацца жыхары пасёлка. Наогул, я заўважыў, ім уласцівы свой мясцовы патрыятызм. Многія, з кім я гутарыў, з гонарам расказвалі мне, што ў Бешанковічах зараз жыве аж сем тысяч чалавек.

Што я хутка ўсвядоміў, дык гэта тое, што ў гарадскім пасёлку амаль усе ведаюць адзін аднаго. Ва ўсякім разе трыццацігадовага Мікалая Турчанава, памочніка бешанковіцкага пракурора (для тых, хто не ведае, растлумачу, што ў пракуроскай іерархіі ён другая па значэнні фігура ў пракуратуры) ведаюць тут вельмі многія. Наогул, чалавек ён у раёне прыкметны. Не толькі таму, што сімпатычны знешне — высокі, сінявокі, белазубы, а і таму яшчэ, што лічыцца эрудзіраваным, ды да таго яшчэ вельмі прынцыповым юрыстам. Так мне ахарактарызаваў Мікалая Пятровіча яго непасрэдны начальнік пракурор раёна Уладзімір Сяргеевіч Зябко.

Анкета ў Турчанава, што *трэба*. Пасля сярэдняй школы працаваў на Віцебскім заводзе гадзіннікавых дэталей, камсамольскі актывіст, на грамадскіх пачатках супрацоўнічаў з органамі аховы грамадскага парадку. Ад абласной пракуратуры і атрымаў ён накіраванне ў Харкаўскі юрыдычны інстытут, пасля заканчэння якога размеркаваўся на Віцебшчыну ў Бешанковіцкую пракуратуру. Два гады працаваў следчым, а вось ужо тры — памочнік пракурора. Мае жонку, дачку. Калі яшчэ нешта гаварыць аб асабістых якасцях Турчанава, дык, як мне расказвалі, ён добра спявае, іграе на гітары, шмат чытае, работнікі раённай бібліятэкі характарызавалі яго, як аднаго з самых актыўных чытачоў.

Але ўсё-такі, пры ўсіх сваіх станоўчых якасцях, М. П. Турчанаў сёлета зрабіў адзін памылковы крок. Які? Ён, ведаеце, запісаўся ў літаратурны клуб «Субяседнік» пры раённай бібліятэцы... «Ну і што?» — спытаеце вы. Як гэта — што? Амаль адразу па райцэнтры, па ўсім раёне папаўзлі чуткі: клуб — гэта для прыкрыцця, на самай справе тут збіраюцца нефармалы, і Турчанаў у іх завадатар.

Быў, быў я ў гэтай раённай бібліятэцы, гутарыў з сімпатычнымі яе працаўнікамі — дырэктарам Ларысай Мікалаеўнай Качан, кіраўніком клуба, загадчыцай аддзела абслугоўвання бібліятэкі Зінаідай Фёдараўнай Канапелька. Строга я ў іх спытаў, чаму пад дахам бібліятэкі звілі сабе гняздо нефармалы, і трэба было бачыць, як са слязамі на вачах пачалі яны гаварыць мне, што ім не да жартаў, што клуб, які дзейнічае ўжо трэці год, прыйдзецца закрываць, бо на іх у гарадку ледзь не паказваюць пальцамі, маўляў, вунь яны, патуральніцы антыграмадскіх элементаў. Прадставілі мне жанчыны план работы «Субяседніка» на гэты год. Ведаеце, усё-такі нешта ёсць у ім падазронае. Хоць бы вось такія пункты: «Вечар рускага раманса». (Сапраўды, ці да рамансаў зараз?) «Паэтычны свет Гумілёва». (Зноў жа, многія ведаюць, што Гумілёў быў «не наш чалавек». Хоць і паэт, але царскі афіцэр, расстраляны органамі ЧК). Яшчэ пункт: «Белыя плямы гісторыі — абмеркаванне твораў А. Рыбакова «Дзеці Арбата», «35-ы год і іншыя», кнігі Д. Валкагонава «Трыумф і трагедыя», публіцыстычных артыкулаў М. Шмялёва». Вось бачыце... Я пацікавіўся, як праходзяць гэтыя «зборышчы». Жанчыны ажывіліся, пачырванелі ад задавальнення: «Вельмі цікава, людзі рыхтуюцца, выступаюць, спрачаюцца...».

— Усё, што пляткараць аб Турчанаве, я лічу лухтой, — сказаў мне ў час нашай даволі працяглай гутаркі У. С. Зябко, — але, усё-такі, я яму параіў, каб кінуў ён гэты клуб. Сказаў яму: «Там жа амаль адны жанчыны, ты мужчына малады, пачнуць нешта выдумляць, жонцы скажуць...».

Пабыўшы ў бібліятэцы, магу супакоіць Уладзіміра Сяргеевіча — у клубе не адны жанчыны. З трынаццаці яго членаў восем мужчынскага полу. Адна, праўда, загана ў тым клубе ёсць — большасць яго членаў — цэлых дзевяць — маюць вышэйшую адукацыю. Сярод іх настаўнікі, юрыст, аграном, камсамольскі работнік. Адным словам, інтэлігенцыя. «Можна ўявіць, пра што яны гавораць, калі збяруцца разам». Гэтая думка, хай і не вымаўленая ўслых, вісела ў паветры, калі я размаўляў з некаторымі службовымі асобамі ў Бешанковічах.

Старшыня райвыканкома Валерый Сцяпанавіч Кузняцоў пры нашай сустрэчы, абмаляваўшы складанае эканамічнае становішча раёна, выказаў думку, што ўсім нам трэба лепей працаваць, а не так, як «гнілая інтэлігенцыя», якая займаецца толькі размовамі і муціць ваду.

«Гнілая інтэлігенцыя», як я зразумеў, адзін з любімых выразаў бешанковіцкіх кіраўнікоў. У артыкуле першага сакратара райкома партыі Анатоля Андрэевіча Сіўчыкава, змешчанага ў нумары райгазеты «Зара» ад 29 красавіка гэтага года, у тым месцы, дзе аўтар расказвае пра сваю багатую біяграфію, чытаю: «Так што не сакрэт для мяне, што такое хлеб і як неабходны, асабліва ў вёсцы, клопат кожнага калгасніка пра агульны дабрабыт. **Ведаю ўсё гэта па меншай меры лепш, чым, прабачце, які-небудзь гнілы інтэлігент з не зусім якаснай радаслоўнай, які выдае сябе за страснага «змагара перабудовы».** (падкрэслена мной. — **М. З.**).

Мне не ўдалося пагутарыць з А. А. Сіўчыкавым, яго ў гэты час не было ў раёне, так што можна толькі рабіць здагадкі, каго меў на ўвазе кіраўнік раёна. Але як бы там ні было, ды аднойчы, было гэта сёлетняй вясной, Турчанаву пазванілі з Віцебскай абласной пракуратуры і папрасілі прыехаць для сур'ёзнай размовы. Размову тую вяла з Мікалаем Пятровічам старшы памочнік пракурора вобласці па кадрах Лідзія Дзмітрыеўна Пісарава. «Дык які ты там клуб стварыў? — пытала яна ў малодшага калегі. — Пішы тлумачэнне».

У гэтую сваю камандзіроўку наведаў я і абласную пракуратуру, доўга гутарыў з Лідзіяй Дзмітрыеўнай, так што падрабязнасці той «гісторыі» ведаю і з яе вуснаў. А было, значыць, так: выклікаў яе да сябе пракурор вобласці Генадзь Апанасавіч Маладцоў і кажа: «Званілі *з абкома партыі, пытаюцца*, што ў мяне за кадры, маўляў, памочнік бешанковіцкага пракурора Турчанаў стварыў арганізацыю нефармалаў, патрабавалі разабрацца».

Лідзія Дзмітрыеўна зараз гаворыць, што адразу зразумела: усё гэта пустыя плёткі, якія некаму спатрэбіліся ў раёне, але быў загад патрабаваць тлумачэнне, і яна вымушана была выканаць яго.

— Выклік гэты мяне страшна абурыў, — расказваў мне Турчанаў, — хацеў адразу ісці ў абком...

У абком ён потым адправіць пісьмо на імя першага сакратара. Але гэта будзе пасля таго, як на пасяджэнні расшыранага бюро абкома, на якое былі запрошаны работнікі праваахоўных органаў вобласці, другі сакратар Віцебскага абкома партыі Яўген Іванавіч Радзецкі ў дакладзе пачне «выкрываць» Турчанава як чалавека, які скампраметаваў сябе сувяззю з нефармаламі. Тэрмінова ў Бешанковічы быў камандзіраваны інструктар абкома партыі Віктар Максімавіч Парфёнаў, які, як ён мне сказаў, на месцы хутка ўпэўніўся, што мае справу з нічым не пацверджанымі чуткамі, пра што і далажыў свайму кіраўніцтву. «Справа выедзенага яйка не вартая, і няма патрэбы да яе вяртацца», — *гаварыў мне ў* сваім кабінеце Віктар Максімавіч.

Адным словам, параіў забыцца на ўсё гэта, быццам нічога і не было. Але ж было. Так, плётка ёсць плётка. Як кажуць, «на чужой роток не набросишь платок». Але ж у дадзеным выпадку плётка была пушчана з далёкім прыцэлам. Кім? Адразу скажу — пошук мой у гэтым напрамку не ўвянчаўся поспехам. Ад гісторыі гэтай энергічна адхрышчваюцца зараз і ў райкоме, і ў райвыканкоме, маўляў, ці мала плеткароў у Бешанковічах. Толькі мне здаецца, не стаў бы другі сакратар абкома партыі карыстацца паслугамі выпадковага плеткара...

Асабіста я схільны пагадзіцца з думкай Лідзіі Дзмітрыеўны Пісаравай аб тым, што да Турчанава пачалі чапляцца ў раёне, таму што ён не прыйшоўся даспадобы мясцоваму начальству і яго вырашылі такім спосабам скампраметаваць.

Тое, што памочнік бешанковіцкага пракурора даўся мясцоваму *істэблішменту ў знакі*, пацвярджаюць шматлікія факты.

«Я даўно ведаю Турчанава, — гаварыў мне лектар райкома партыі, былы намеснік старшыні райвыканкома У. Жук, — некаторыя яго ўчынкі проста дзіўныя, зразумець іх цяжка». Што ён меў на ўвазе, так і не сказаў. Ці не тое, што Турчанаў з самага пачатку сваёй працы ў Бешанковічах «задраўся», як тут кажуць, з першымі асобамі раёна? Я чытаў яго артыкул у «Віцебскім рабочым», дзе пампракурора выказаў сваю думку наконт асабнякоў, пабудаваных мясцовым начальствам у старым парку.

(Працяг на стар. 13).

Перш чым вызначыцца

Нечарговы з'езд кінематаграфістаў Беларусі стаў для іх сур'ёзным выпрабаваннем («ЛіМ» пісаў пра з'езд у нумары за 16.06.89 г.). Форуму дужа не ставала арганізаванасці, дзелавітасці, узаемаразумення паміж дэлегатамі. Але, нягледзячы на складанасці, што паўсталі на шляху да прыняцця рэзалюцыі, з'езд усё ж не скончыўся безвынікова.

Адзначыўшы пэўныя станоўчыя моманты ў дзейнасці Саюза кінематаграфістаў, з'езд канстатаваў наяўнасць у беларускім кінематографе сапраўды крытычнай сітуацыі. Яе вытокі былі вызначаны ў рашэннях форуму даволі сціпла: «супраціўленне адміністрацыйна-бюракратычнага апарату пераводу кінематографа на грамадска-дзяржаўную форму кіравання, незадавальненне кінематаграфістаў «ракіроўкай» кіруючага апарату», бо ліквідаванае як адміністрацыйная адзінка Дзяржкіно БССР практычна захавала частку сваіх кантрольных функцый і «у асобе Галоўнага ўпраўлення кінематаграфіі і відэапракату Міністэрства культуры БССР умешваецца ў вызначэнне тыражу выпускаемых фільмаў».

З'езд канстатаваў таксама непадрыхтаванасць студыі «Беларусьфільм» да пераходу на гасразлік і самафінансаванне, адзначыў, што прэзідыум СК БССР не рэалізаваў поўнасцю свае магчымасці шмат у чым з-за недапушчальнага стаўлення некаторых членаў праўлення да сваіх абавязкаў і да кіруючага органа ўвогуле.

Сярод пунктаў пастановы, прынятай з'ездам, варта выдзеліць наступныя (яны найбольш канкрэтныя): «Прадоўжыць работу па выпрацоўцы канцэпцыі беларускага нацыянальнага кіно, для чаго: правесці навукова-творчую канферэнцыю «Месца беларускага кінематографа ў развіцці нацыянальнай культуры»; звярнуцца да кіраўніцтва рэспублікі з прапановай аб стварэнні і фінансаванні... мэтавай праграмы кінатвораў, якія адраджаюць і фарміруюць нацыянальную самасвядомасць народа Беларусі». Важным з'яўляецца пункт, вакол якога на з'ездзе распальваліся гарачыя спрэчкі: «Лічыць увядзенне на кінастудыі «Беларусьфільм» пасады намесніка дырэктара па творчасці не адпавядаючай прынцыпам базавай мадэлі, 123 загаду Дзяржкіно СССР», бо існаванне гэтай пасады цісне на «правы творчых калектываў студый, іх мастацкіх саветаў і мастацкіх кіраўнікоў».

Як можна заўважыць, на перадз'ездаўскай, так бы мовіць, прыступцы засталося пытанне аб выбарах. І прычына, відаць, не толькі ў адсутнасці на з'ездзе кворуму для яго вырашэння, а яшчэ і ў тым, што большасць дэлегатаў — і тых, дарэчы, хто мае значныя прэтэнзіі да членаў цяперашніх кіруючых органаў СК, — не ўбачыла разумным ім альтэрнатывы: аказваецца, не так многа сярод кінематаграфістаў людзей, што спалучаюць у сабе і жаданне, і ўменне займацца нятворчай справай.

Пленум праўлення СК БССР, які адбыўся ў той самы дзень, што і з'езд, і стаў фактычна яго працягам, даў пачатак канструктыўным зменам у арганізацыйнай дзейнасці саюза. Пленум пацвердзіў адно з рашэнняў надзвычайнага з'езда — аб выхадзе жадаючых са складу праўлення. Былі задаволены адпаведныя просьбы трох чалавек, якія па розных прычынах не могуць прыняць удзел у рабоце кіруючага органа.

Гэтае прынцыпова важнае пытанне знайшло працяг і ў вызначэнні напрамкаў далейшай работы СК: рэвізійнай камісіі было даручана прааналізаваць магчымасці і жаданне членаў праўлення працаваць у ім. Верагодна, гэты крок пазбавіць у далейшым кіруючыя органы ад папрокаў з боку пакрыўджаных, дасць магчымасць тым творцам, хто «у рабоце», без лішніх складанасцей і абвінавачванняў займацца сваёй непасрэднай прафесійнай справай.

...Завяршыўся нечарговы з'езд кінематаграфістаў Беларусі, які, пэўна, увойдзе ў гісторыю культуры рэспублікі як адзін з самых супярэчлівых і складаных. Не бяруся сцвярджаць, што з'езд усяліў у душы яго ўдзельнікаў невычарпальны аптымізм, але на ім была зроблена спроба расставіць кропкі над «і»: выразна выявілася, нарэшце, пазіцыя кожнага ў дачыненні да шляхоў развіцця беларускага кіно і да яго стваральнікаў, і, што вельмі важна, — не ў кулуарах або на камерным пасяджэнні, а на вачах усіх кінематаграфістаў рэспублікі.

Як вядома, бывае так, што перш чым вызначыцца, неабходна размежавацца. Верагодна, размежаванне поглядаў, пазіцый, прынцыпаў, якое адбылося на з'ездзе і ўнесла яснасць у многія пытанні, — станоўчы крок, які неабходны на цяперашнім этапе і які прывядзе ўрэшце да аб'яднання творчых сіл. Трэба толькі ўсвядоміць і памятаць, што ні арганізацыйная работа, ні творчая не могуць быць плённымі ва ўмовах «грамадзянскай вайны»...

М. КРАПАК,
кар. «ЛіМа».

З пошты гэтага тыдня

Ад чыйго імя?

Звярнуцца ў рэдакцыю мяне прымусіў адзін тэндэнцыйны момант, які назіраецца ў рэспубліканскім друку за апошні тыдзень. Размова ідзе аб трох матэрыялах, змест якіх накіраваны супраць БНФ «Адраджэнне», прычым пад соусам «кансалідацыі». Адразу скажу, я не збіраюся ўступаць у палеміку з аўтарамі. Гэта іх права— ад свайго імя пісаць тое, што яны лічаць неабходным. Але ж іменна **ад свайго імя!**

Між тым, у артыкуле «Время объединить силы» («Советская Белоруссия», 14.07.89, і іншыя газеты) кандыдат філалагічных навук В. Глод піша: «Кстати, сам за себя говорит тот факт, что идеи (якія ідэі? — **Л. Т.**) БНФ не поддержали новые общественные организации республики «Таварыства беларускай мовы» и «Экологический союз».

Далей — болей. У каментарыі Э. Скобелева на пісьмо Ю. Хадыкі («Советская Белоруссия», 18.07.89) чытаем: «...Нежелание подчиниться (?! — **Л. Т.**) «фронту», проявленное учредительными съездами (? — **Л. Т.**) Белорусского экологического союза и Общества белорусского языка, на мой взгляд, симптоматично». А ў артыкуле «Дыялог ці канфрантацыя?» («Мінская праўда», 18.07.89) тав. В. Дзмітрыеў ужо прама піша: «...прадстаўнікі шырокіх колаў грамадскасці.., якія зусім нядаўна стварылі Таварыства беларускай мовы і Беларускі экалагічны саюз, з неадабрэннем паставіліся да БНФ».

Я нічога не ведаю аб думках кіраўніцтва і «колаў грамадскасці» з ТБМ, бо, на жаль, не змог прыняць удзел ва ўстаноўчым з'ездзе. Што ж тычыцца БЭС, дык хачу з адказнасцю заявіць, што, па-першае, БЭС не ўпаўнаважваў згаданых вышэй аўтараў пісаць нешта аб адносінах БЭС да таго ж БНФ (ці любой другой арганізацыі, дарэчы). Да ведама грамадства, гэта могуць зрабіць толькі праўленне БЭС, прэзідэнт і віцэ-прэзідэнты БЭС. Па-другое, на 1 з'ездзе (не ўстаноўчым, а Першым) Беларускага экалагічнага саюза аўтар гэтых радкоў на такія пытанні з залы («Як БЭС адносіцца да БНФ?»), здаецца, вельмі ясна адказаў, што згодна з палажэннямі Статута БЭС мы будзем супрацоўнічаць **з усімі** арганізацыямі і ўстановамі, якія ставяць мэтай паляпшэнне стану навакольнага асяроддзя і дабрабыту чалавека, у тым ліку і з БНФ «Адраджэнне», бо ў праграме апошняга ёсць раздзел «Экалогія». Калі ён змешчаны там не для прыгажосці, а дзеля справы, БЭС безумоўна будзе супрацоўнічаць з БНФ.

Для Беларускага экалагічнага саюза «супрацоўніцтва», «кансалідацыя»—не проста прыгожыя і модныя словы. Дзеля рэалізацыі гэтага імкнення да супрацоўніцтва камітэт БЭС вылучыў 3 дэлегатаў на з'езд БНФ, каб аб тым, што там адбывалася, ведаць не з газетных публікацый. Для гэтай жа мэты вылучаны прадстаўнік БЭС у склад экалагічнай камісіі БНФ «Адраджэнне». Будучыня пакажа, наколькі плённым будзе гэта супрацоўніцтва. Але БЭС не збіраецца пачынаць «неадабрэння» ў адрас той ці іншай установы ці арганізацыі...

Дзеля справядлівасці трэба заўважыць, што **мне** асабіста не ўсё падабаецца і ў Статуце, і ў Праграме БНФ «Адраджэнне». Ёсць сур'ёзныя заўвагі і ў бок метадаў працы БНФ. Але ўсе супярэчнасці БЭС будзе старацца вырашаць з дапамогай раўнапраўнага дыялога, канструктыўнай крытыкі, без усякай папярэдняй «ярлыковай» атакі.

І не толькі ў адрас БНФ «Адраджэнне».

Л. ТАРАСЕНКА,
віцэ-прэзідэнт Беларускага экалагічнага саюза, кандыдат біялагічных навук.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

У ГОНАР ВЯЛІКАГА ПАЭТА

У старажытнай Лідзе, горадзе са шматвяковай гісторыяй, паўстаў яшчэ адзін знак памяці — помнік Адаму Міцкевічу. Апошнім часам нам болей даводзіцца чуць пра занядбанне гістарычнай памяці народа, пра тое, як то ў адной, то ў другой мясціне разбураюцца пакінутыя без нагляду старыя могілкі, помнікі дойлідства, знішчаюцца гістарычныя ландшафты. Тым болей прыемна адзначыць нешматлікія пакуль станоўчыя факты, якія сведчаць пра тое, што набірае сілы супрацьлеглая тэндэнцыя — тэндэнцыя культурнага адраджэння.

Ініцыятарам пабудовы ў Лідзе помніка вялікаму паэту выступіла мясцовае таварыства аматараў польскай культуры. Гэта ініцыятыва была падтрымана беларускай суполкай «Рунь», шматлікімі жыхарамі Ліды. Помнік створаны на грошы, сабраныя грамадствам.

2 ліпеня на вуліцы Адама Міцкевіча ля закрытага да часу покрывам бюста паэта сабралася некалькі тысяч жыхароў Ліды. Былі госці з Мінска, Гродна, Вільнюса, Польшчы. На гэтым своеасаблівым мітынгу памяці паэта выступілі прадстаўнікі гарадскіх улад, таварыства аматараў польскай культуры, аўтар помніка—мінскі скульптар Валерый Янушкевіч. Каталіцкі святар з Варшавы пасвенціў помнік.

Выступаючыя гаварылі пра ўздым грамадскай актыўнасці, дзякуючы якому ў Лідзе паўстаў помнік вялікаму паэту, аб пазачасавым значэнні творчасці Адама Міцкевіча для народаў Беларусі, Польшчы, Літвы, аб інтэрнацыяналісцкім сэнсе ягонай паэзіі і публіцыстыкі.

Пасля мітынгу выступілі ўдзельнікі мастацкай самадзейнасці.

Помнік—бронзавы бюст паэта на пастаменце з паліраванага граніту, — першы манументальны твор В. Янушкевіча. (Неўзабаве будзе адкрыты ягонай работы помнік Адаму Міцкевічу ў Навагрудку). Цяпер скульптар рыхтуецца да ўдзелу ў конкурсе на помнік Францішку Скарыне ў Мінску.

В. Янушкевіч хацеў бы з часам зрабіць для Ліды памятны знак у гонар паўстанцаў 1863 года. Ідэю стварэння такога мемарыяла на тэрыторыі старых каталіцкіх могілак, дзе захавалася капліца (у якой магла б размясціцца музейная экспазіцыя, прысвечаная падзеям 1863—1864 гг. на Лідчыне) і магіла ўдзельніка паўстання — Валерыі Цэхановіч, падтрымлівае грамадскасць Ліды.

Імя Адама Міцкевіча звязана з рэвалюцыйнымі падзеямі першай паловы XIX стагоддзя. Помнік паэту — гэта адначасова помнік рэвалюцыянерам 1830 года. Мемарыял 1863 года ў Лідзе стаў бы лагічным працягам лініі гістарычнай памяці нашага народа.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

ПАМЯЦІ ПЕТРУСЯ БРОЎКІ

У Віцебску на вуліцы, якая носіць імя народнага паэта Беларусі, адбылося ўрачыстае адкрыццё памятнага знака з бронзавым барэльефам П. Броўкі работы М. Кандрацьева.

Пятрусь Броўка быў паэтам-інтэрнацыяналістам, аўтарам шматлікіх кніг вершаў, прозы і публіцыстыкі. Да іх можна дадаць і 12 тамоў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, ля вытокаў якой ён стаяў. Пятрусь Усцінавіч любіў сваю Віцебшчыну і Віцебск, горад заплаціў яму сваёй любоўю.

Пра ўсё гэта гаварылі на адкрыцці памятнага знака першы намеснік старшыні Віцебскага гарвыканкома В. К. Лапінскі, пісьменнікі М. Чаргінец, Д. Сімановіч, А. Салтук.

У адкрыцці знака бралі ўдзел сакратар Віцебскага абкома партыі І. А. Навумчык і першы сакратар Віцебскага гаркома партыі А. І. Образаў.

І. ЗІМІН.

ЧАРГОВЫЯ СІМАНАЎСКІЯ ЧЫТАННІ

У Магілёве прайшлі чарговыя Сіманаўскія чытанні. Для ўдзелу ў іх з Масквы прыязджалі пісьменнікі Я. Вараб'ёў, Ю. Вінаградаў, Л. Лазараў, Герой Савецкага Саюза М. Барысаў, Ю. Разумоўскі, Б. Дубровін, сын і дачка Канстанціна Міхайлавіча — кінарэжысёр Аляксей і журналістка Марыя Сіманавы, з Мінска — А. Сульянаў, У. Мехаў, І. Скарынкін, М. Кенька.

Разам з магілёўскімі літаратарамі госці выступалі на Буйніцкім полі, у Палацы культуры вытворчага аб'яднання «Хімвалакно», у Пячэрскім лесапарку.

Пісьменнікі сустрэліся з сакратаром Магілёўскага абкома партыі Л. У. Пакуш.

І. АНОШКІН,
сакратар Магілёўскага абласнога аддзялення СП БССР.

ВЫБРАНЫ САКРАТАР АДДЗЯЛЕННЯ

Адбыўся сход Гомельскай абласной арганізацыі Саюза пісьменнікаў БССР, які разгледзеў арганізацыйнае пытанне. У сувязі з выхадам на пенсію вызвалены ад абавязкаў сакратара абласной арганізацыі І. Сяркоў. Большасцю галасоў новым сакратаром выбраны празаік, драматург і публіцыст В. Ткачоў.

Быў на сходзе і альтэрнатыўны кандыдат—паэт М. Башлыкоў. Але члены абласной арганізацыі аддалі перавагу В. Ткачову, ацаніўшы рэальнасць увасаблення яго праграмы, скіраванасць яе на актывізацыю літаратурнага жыцця на Гомельшчыне.

У сходзе прыняў удзел сакратар праўлення СП БССР А. Жук.

М. КАЗАКОВА.

Каре'р у парку

Па заказе Міністэрства прамбудматэрыялаў БССР Ленінградскі інстытут «Саюздзіпранеруд» пачаў праектаванне жвірова-пясочнага завода на тэрыторыі Лагойскага раёна. Згодна з праектам, завод павінен быць размешчаны за 20 кіламетраў на поўнач ад Мінска, недалёка ад вёскі Бяларучы на плошчы 900 га. Пад завод з кар'ерам мяркуецца адвесці 600 гектараў ворных земляў і 300 гектараў лясоў зялёнай зоны Мінска. Гэта з'явілася б грубым парушэннем Асноў землекарыстання СССР, у першую чаргу Зямельнага кадастра і Закона аб лясах СССР.

У лясах зялёнай зоны, як вядома, усялякая гаспадарчая дзейнасць забаронена заканадаўствам.

Лясы пад Мінскам не толькі ачышчаюць паветраны басейн горада, але і адыгрываюць важную водарэгулюючую і глебаахоўную ролю.

Трэба адзначыць і тое, што Мінскае ўзвышша мае даволі своеасаблівую геалагічную будову і з'яўляецца водападзелам паміж рэкамі Нёманскай і Дняпроўскай сістэм. Будаўніцтва кар'ера прывядзе да значнага паніжэння ўзроўню грунтовых вод і знікнення шматлікіх крыніц, якія сілкуюць р. Вячу і р. Вяснянку, да сур'ёзных парушэнняў гідралагічнага рэжыму Заслаўскага вадасховішча. Будзе сур'ёзна падарвана водазабеспячэнне дзесяці населеных пунктаў, дзевяці санаторыяў і прафілакторыяў, піянерскіх лагераў, садовых кааператываў, жывёлагадоўчых ферм у наваколлях Мінска.

Мы разумеем, што гораду патрэбен пясок і жвір. Але ставіць на карту дабрабыт тысяч людзей дзеля задавальнення гэтай патрэбы нельга.

Мы лічым рашэнне аб будаўніцтве жвірова-пясочнага завода «Мінскі» з кар'ерам у зялёнай зоне горада экалагічна неабгрунтаваным. Для забеспячэння горада пяском і жвірам трэба распрацоўваць больш дробныя і, адпаведна, больш бяспечныя ў экалагічных адносінах радовішчы.

Прапануем стварыць для разгляду праекта міжведамасную камісію з удзелам кампетэнтных вучоных, прадстаўнікоў грамадскасці, а вынікі яе дзейнасці апублікаваць у друку. Неабходна таксама аднавіць работу па арганізацыі нацыянальнага парку «Белая Русь» на Лагойшчыне.

Ю. ПАЛЯШЧУК,
загадчык лабараторыі экалогіі і аховы лесу Беларускага тэхналагічнага інстытута імя Кірава;

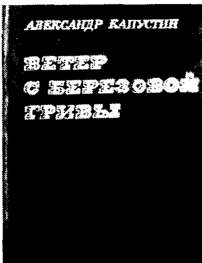
М. ЯКІМАЎ,
старшы навуковы супрацоўнік БТІ;

С. ТАЛМАЧОВА,
старшы архітэктар «Мінскпраекта»;

Е. УСНІМ,
старшы інжынер «Мінскпраекта»;
выкладчыкі і студэнты БТІ— усяго 129 подпісаў.

Ад рэдакцыі. Як стала вядома, праектаванне завода вядзецца без узгаднення з Дзяржкампрыроды БССР, з галоўным архітэктурна-планіровачным упраўленнем Мінгарвыканкома. Думаецца, што пытанне, якое ўзнімаюць аўтары пісьма, закранае інтарэсы не толькі жыхароў беларускай сталіцы, але і ўсяго насельніцтва рэспублікі. Ва ўсім гэтым павінна быць поўная галоснасць.

Кнігапіс

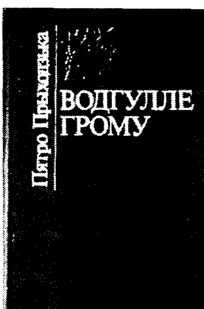

А. КАПУСЦІН. Вецер з Бярозавай грывы. Аповесць, апавяданні. На рускай мове. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1989.

Амаль палову новай кнігі Аляксандра Капусціна займае аповесць «Батальён першай перамогі», напісаная на дакументальнай аснове. Аўтар, звяртаючыся да падзей Вялікай Айчыннай вайны, актыўным удзельнікам якой ён быў, расказвае, як байцы 63-га стралковага корпуса пад камандаваннем генерал-лейтэнанта Л. І. Пятроўскага мужна змагаліся з ворагам у першыя дні вайны.

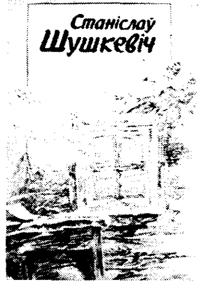
У апавяданнях «На сотым кіламетры», «Міцькава пісьмо», «Два словы па-польску», «Мінута маўчання» і іншых таксама закранаюцца падзеі мінулай вайны.

На рускую мову кнігу пераклалі М. Валошка і В. Бжазоўскі.

П. ПРЫХОДЗЬКА. Водгулле грому. Вершы і паэмы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

У новай кнізе Пятра Прыходзькі, як і ў ранейшых зборніках паэта, значнае месца займае асэнсаванне подзвігу савецкага народа ў барацьбе з фашызмам. Звяртаючыся да незабыўных гадоў, паэт асэнсоўвае іх з вышыні сённяшняга дня. Увайшлі ў зборнік і творы, у якіх П. Прыходзька не абыходзіць увагай вострых момантаў сучаснасці, у прыватнасці, у вершаваным цыкле «З Чарнобыльскай зоны» — боль за перажытае спалучаецца з роздумам аб тым, як жыць далей.

С. ШУШКЕВІЧ. Выбранае. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

У аднатомнік увайшлі лепшыя творы з яго ранейшых зборнікаў «Дарогаю вясны», «Рэха маладосці», «Сонца над маім асеннім садам» і іншых, у якіх прасочваецца шлях пакалення, што ўваходзіла ў жыццё ў першыя гады Савецкай улады. Змест раздзела «За творамі Шушкевіча чарга» склалі гумарыстычныя вершы, эпіграмы, пароды... Даволі поўна прадстаўлена і творчасць для дзяцей — «Казачны церам».

Аўтар прадмовы «Некалькі сэрцам напісаных кніг...» — А. Марціновіч.

Чытаючы часопісы

Чарнобыль сёння... А заўтра?

Здавалася б, паступова мы пачынаем глядзець праўдзе ў вочы адносна ўсяго, што звязана з аварыяй на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі. Праз бюракратычныя заслоны праўда пра яе ўсё ж прабіваецца да людзей. Са спазненнем, але надрукавана ўрэшце карта, дзе пазначана ступень забруджанасці тых ці іншых рэгіёнаў. Хоць народны дэпутат СССР, адзін з найбольш дасведчаных спецыялістаў на Беларусі ў галіне ядзернай энергетыкі Станіслаў Станіслававіч Шушкевіч так і не змог выступіць на з'ездзе ў Маскве, тым не менш яго слова праз друк дайшло да грамадскасці.

Афіцыйна прызнана, што, напрыклад, у Магілёўскай вобласці пакуль што не пачата адсяленне людзей, хоць у асобных месцах разліковая радыяцыйная нагрузка на аднаго чалавека да канца года складзе 20 і болей бэр, а гэта ўжо небяспечна. Для ацэнкі і вывучэння становішча ў зоне радыяцыйнага забруджвання ў рэспубліку прыязджала камісія МАГАТЭ, у якую ўваходзілі вядомыя вучоныя свету. Пытанне гэтае абмяркоўвалася на адным з пасяджэнняў Бюро ЦК КПБ. Неўзабаве яно будзе разгледжана на чарговай сесіі Вярхоўнага Савета БССР.

Здавалася б, галоснасць сапраўды перамагае. Але, на жаль, не цалкам. Дэфіцыт праўды яшчэ застаецца, а таму з'яўляюцца і самыя розныя чуткі. І аб тым, што з «пахаванага» рэактара перыядычна адбываюцца выкіды ў паветра. І аб тым, што забруджанае мяса прадаецца нават у магазінах Мінска, не кажучы ўжо пра іншыя населеныя пункты. І што, маўляў, рагачоўскае згушчанае малако чыстае, а вось глыбоцкае на паверку аказалася — дайце веры! — радыяцыйнае.

Не ведаем, ці паменшае гэтых чутак пасля выхаду шостага нумара часопіса «Беларусь», а вось што чытачы з глыбокай зацікаўленасцю і, відома ж, з трывогай перагорнуць яго старонкі, сумнення быць не можа. Словы: «Чарнобыль: учора, сёння і прагноз на заўтра», вынесеныя на вокладку, адразу ж настройваюць на нялёгкае, а часам і балючае знаёмства з рэпартажамі, нарысамі, карэспандэнцыямі, інтэрв'ю, здымкамі, сабранымі пад гэтай вокладкай.

Чарнобыль — гэта боль беларускага народа, які столькі вынес на сваіх плячах. Чарнобыль — гэта не проста бяда. Гэта — трагедыя, якой яшчэ не ведала чалавецтва за доўгія гады свайго існавання на зямлі.

Можна аперыраваць тымі ці іншымі лічбамі, маніпуляваць імі ці нават, як гэта робіць намеснік міністра аховы здароўя БССР, галоўны дзяржаўны санітарны ўрач рэспублікі В. Бур'як у гутарцы з журналістам А. Крыжаноўскім, «спрачацца» з самім Робертам Гейлам: «Доктар Гейл — гематолаг, прызнаны аўтарытэт па перасадцы касцявога мозгу, але не спецыяліст у галіне радыяцыйнай бяспекі. Чуткі аб павелічэнні колькасці хворых беспадстаўныя», — але супраць праўды не пойдзеш. Дастаткова зірнуць у вочы трактарыста Уладзіміра Арцюшэнкі, які «да Чарнобыля» жыў у вёсцы Кулажына Брагінскага раёна, а цяпер у Губічах Буда-Кашалёўскага, каб пераканацца — не, з Чарнобылем усе мы так лёгка не развітаемся. Нават тыя, хто і перасяліўся.

Фотарэпартаж Д. Лупача «Перасяленцы», якім адкрываецца шосты нумар «Беларусі», красамоўна гаворыць пра гэта. А што ж казаць пра тых людзей, што па-ранейшаму жывуць у забруджанай мясцовасці?

Цяжка пра гэта гаварыць, але пра людзей сям-там проста забыліся. Досыць зірнуць на здымак, на якім некалькі мужчын спрабуюць на вясковай вуліцы выпхнуць з гразі малакавоз. Здымак зроблены ў новым, добраўпарадкаваным пасёлку! Ды і каму патрэбны былі тыя пасёлкі на Гомельшчыне? Няўжо нельга было адсяліць людзей — калі ўжо адсяляць! — куды-небудзь далей?

Пытанні, пытанні... Іх пры знаёмстве з нумарам узнікае нямала.

Трывогай напоўнена выступленне І. Шамякіна на старонках часопіса. Як дэпутат Вярхоўнага Савета СССР, ён некалькі разоў бываў у раёнах Гомельшчыны, што трапілі ў зону радыеактыўнага забруджвання: «Увогуле, ад маіх паездак засталося такое ўражанне, што выселілі мала людзей і не адусюль, адкуль трэба было. Напрыклад, больш дальнія раёны, такія, як Веткаўскі і Добрушскі. Асабліва Веткаўскі. Асобныя сёлы там трэба было высяляць так, як і ў Хойніцкім і ў Брагінскім. Таварышы, якія завастраюць гэтыя пытанні (Алесь Адамовіч, напрыклад), пэўна ж, маюць рацыю. Немагчыма ўберагчы дзяцей, каб яны не збіралі там ягад і грыбоў, не елі яблыкаў. Ад апошніх маіх паездак 88-га года склалася яшчэ й сумнае ўражанне заспакоенасці тамтэйшых людзей».

Суровай, драматычнай праўдай напоўнена і слова У. Ліпскага «Дзеці на асфальце». Трывога за лёс дзяцей гучыць у яго выступленні. Тых дзяцей, якія, дзякуючы «клопатам» дзядзькоў і цётак з розных міністэрстваў і ведамстваў, засталіся ў раёнах, дзе і дарослым жыць небяспечна. «З'явіліся зусім новыя, нечаканыя для нас дзіцячыя ўстановы — спецшколы на асфальце, — піша У. Ліпскі. — Наўкол школы — зямля ў чорным бушлаце. Дзенідзе толькі прабіваюцца праз асфальт парасткі тапаляў, шампіньёнаў. Жывое не можа без сонца, цягнецца да яго з апошніх сіл. А ў тых заасфальтаваных школах вучні сядзяць па дванаццаць гадзін у дзень».

Болем прасякнуты і нарыс В. Казько «Сенакос у канцы красавіка». Таксама адтуль, з чарнобыльскай зоны, прывезены. На гэты раз з зоны, якая знаходзіцца за калючым дротам... Аказваецца, ёсць яшчэ і «зона нармальнай сельскагаспадарчай вытворчасці». «Гаспадар раёна» (у нарысе прозвішча яго не называецца, яно як бы абагульненае) прызнаецца: «Мы называем яе чыстай, хаця малако ідзе бруднае. Лічыцца чыстым...»

Людзі, каго ж мы падманваем! І ці дбаем «пра чысціню нашага сумлення»? Апошнія словы сказаліся ў А. Ярася невыпадкова. Як зусім невыпадкова і тое, што свае нататкі «Горкі прысмак аптымізму» ён назваў «нататкамі на палях сцэнарыя дакументальнага фільма, які здымаўся двойчы». Стужка здымалася адразу пасля трагедыі, калі ў Хойніцкі і Брагінскі раёны выехалі рэжысёр Вадзім Сукманаў, аператар Анатоль Алай і аўтар сцэнарыя — будучага сцэнарыя, бо ўсё рабілася па гарачых слядах падзей, якія не ўпісваліся ў нешта звыклае — Анатоль Ярась. «Начальству» многае ў фільме не спадабалася, яно карэктывы ўносіла, «дапрацоўвала» фільм. Смех праз слёзы ў сведчанні А. Ярася: «Фільм атрымаўся даволі аптымістычны. Расказваюць, што яго «круцяць» на курсах грамадзянскай абароны».

Ну, а гэты нумар «Беларусі»? Не здзіўляйся, дарагі чытач, але некаторыя матэрыялы ў ім, насуперак задумцы, «не чарнобыльскія», бо і з яго сёе-тое здымалася, сёе-тое ў ім «дапрацоўвалася». Кажуць, што не так страшная сама радыяцыя, як радыяфобія. Маўляў, чалавек можа знаходзіцца ў пастаянным стрэсе, баяцца гэтай самай радыяцыі. А калі менш праўды, менш і боязі. Так, вось... Здзіўляючыя клопаты пра чалавека!

Перабольшваць, канечне, не трэба, але і нездаровы аптымізм наўрад ці прывядзе да чаго-небудзь добрага. Чарнобыль, на жаль, па-ранейшаму з намі. Ён доўга, вельмі доўга будзе напамінаць аб сабе. Наша агульная справа, наш абавязак — зрабіць усё, каб напамінак гэты быў як мага менш балючым. А пакуль што будзем расказваць пра ўсё без прыўкрас, так, як ёсць на самой справе.

...Дзве рэпрадукцыі карцін М. Савіцкага «Эвакуацыя» і «Рэквіем» з чарнобыльскага цыкла — боль і праўда Чарнобыля.

...Вершаваны цыкл М. Мятліцкага «Палескі смутак» бярэ свой пачатак там, дзе засталася ў «зоне» родная вёска паэта Бабчын...

...Кароткія інтэрв'ю, узятыя В. Шніпам на вуліцах і аб'яднаныя агульнай назвай «Патрабуецца праўда» — таксама «пра гэта».

Праўда пра Чарнобыль патрэбна ўсім нам. І часопіс «Беларусь» добра зрабіў, што частку гэтай праўды паспрабаваў данесці да чытача.

Напісаў «паспрабаваў данесці», а не «данёс», таму, што, як ні дзіўна, нумар... ляжыць у кіёсках «Саюздруку». Сапраўды, што з намі адбываецца?!

Наш аглядальнік.

РОДНАЕ СЛОВА ДОМА І Ў ЛЮДЗЯХ

У красавіку гэтага года ў Петразаводску праходзіла савецка-фінская нарада перакладчыкаў. Апрача фінаў, што перакладаюць з моў народаў СССР, тут былі савецкія літаратары з Карэліі, Эстоніі, Масквы, Ленінграда, якія займаюцца перакладамі з фінскай мовы. Удзельнічаў у гэтай нарадзе і прадстаўнік Беларусі — Якуб ЛАПАТКА, выкладчык замежнай мовы СШ № 5 г. Наваполацка. З гэтай нагоды наш няштатны карэспандэнт Г. КІРЫЛАЎ сустрэўся і пагаварыў з маладым перакладчыкам.

— Гэта прыемная нечаканасць, што ў нас, на Беларусі, да таго ж нават не ў цэнтры, а ў глыбінцы, адшукаўся перакладчык з фінскай, з мовы народа, з якім мы, беларусы, і геаграфічна, і гістарычна звязаны не вельмі цесна.

— Я пачаў грунтоўна займацца перакладамі з фінскай і карэльскай моў (а яны паміж сабой блізкія, як, скажам, беларуская і руская) нядаўна. Перакладаю вершы і прозу. Друкаваўся ў газеце «Літаратура і мастацтва», часопісе «Крыніца», альманаху «Далягляды». Зараз разам з У. Арловым працую над перакладам двух раманаў Маю Ласіла, класіка фінскай літаратуры, «Басяк з таго свету» і «Ад вялікага розуму». Відаць, упершыню ў нашай краіне гэтыя творы выйдуць без скарачэнняў. У свой час «Басяка з таго свету» пераклаў на рускую мову М. Зошчанка, але ў выданні былі вялікія купюры.

—У рэспубліцы не так шмат прафесійных знаўцаў моў нават нашых суседзяў — літоўцаў, латышоў ды і палякаў. Не скажаш, што абсягі дзейнасці беларускіх перакладчыкаў дастаткова шырокія. Канешне, нас выручае багаты выбар рускіх перакладаў. І ўсё ж ці маем мы падставы задавальняцца цяперашнім становішчам?

— На семінары я быў уражаны, даведаўшыся, што маленькая Эстонія перакладае літаратуру з пяцідзесяці дзвюх моў. Фінляндыя спецыяльна па лініі дзяржаўных органаў запрашае да сябе людзей з іншых краін, каб рыхтаваць з іх перакладчыкаў на фінскую мову. І, натуральна, за свой кошт. На нарадзе прадстаўнік фінскага выдавецтва, пазнаёміўшыся са мной, прапанаваў прысылаць на мой адрас новыя кніжкі, што будуць выходзіць у іх. Я збянтэжыўся і сказаў, што на сціплую зарплату настаўніка не змагу аплачваць такія выдаткі. Але мяне супакоілі: выдавецтва будзе прысылаць літаратуру бясплатна. Яно гатова пайсці на выдаткі, абы мець надзею, што хай хоць нейкая доля выдадзенага будзе перакладзена і дойдзе да чытача ў Беларусі. Нам, на жаль, пра такое застаецца пакуль што толькі марыць, бо сваёй літаратурай мы сёння прадстаўлены недастаткова нават у межах Саюза, не кажучы ўжо — у свеце. Справа, відаць, тут у слабых кантактах нашых рэспубліканскіх культурных цэнтраў з цэнтрамі іншых рэспублік, замежных краін. На семінары я прачытаў свой пераклад на фінскую нарыса Цёткі «Фінскі народ». І прадстаўнікі Фінляндыі мне заказалі артыкул пра жыццё і творчасць нашай паэтэсы. Папрасілі зрабіць матэрыял пра 500-годдзе з дня нараджэння Скарыны.

— Як сталася, што вы выбралі літаратуру менавіта Фінляндыі, Карэліі?

— Само жыццё звяло мяне блізка з карэламі і фінамі. Быў зусім малы, калі мае бацькі выехалі з Беларусі па вярбоўцы ў тагачасную Карэла-Фінскую ССР. Хадзіў я ў школу разам з фінскімі і карэльскімі дзецьмі. Да дзесятага класа ўжо добра мог размаўляць як па-фінску, так і па-карэльску.

— Можна часта пачуць ад людзей, якія прыязджаюць жыць у тую ці іншую рэспубліку: маўляў, навошта ім ведаць яшчэ і тутэйшую мову, досыць і рускай. Бацькі, здараецца, вызваляюць дзяцей ад урокаў нацыянальнай мовы. Калі ж іх пачынаюць намаўляць не рабіць гэтага, у адказ можна пачуць і пра ўціск правоў чалавека, і нават пра мясцовы нацыяналізм. Як было ў вас у Карэліі?

— Успамінаю, што ні для мяне, ні для маіх бацькоў нават не існавала такога пытання. У мяне былі добрыя сябрукі з фінскіх, карэльскіх сем'яў. Разам рыхтавалі ўрокі, разам гулялі. Я, мабыць, цяпер і не раскажу, як усё атрымлівалася. Ішло неяк само сабой. Трэба было даведацца, як нешта называецца па-іхняму. Цікавасць брала: у нас так, у іх так. Патроху, з дня ў дзень і набіраўся іншамоўных слоў.

— Тут, відаць, справа і ў індывідуальных здольнасцях.

— Бясспрэчна, прыроджаныя схільнасці маюць значэнне. Але ў любым выпадку патрэбны як мінімум ахвота, працавітасць. Вельмі важна яшчэ, як вывучэнне моў стымулюецца грамадскай патрэбай. У той жа Фінляндыі, напрыклад, лічыцца прэстыжным, нават неабходным добра ведаць, акрамя сваёй яшчэ і якую-небудзь іншую мову.

— Вы, Якуб, ведаеце некалькі моў?

— Вывучаў іспанскую, блізкую да яе партугальскую, англійскую, нямецкую, французскую. Па-беларуску, па-руску размаўляю паўсядзённа, пішу, чытаю. Іспанскую выкладаю ў школе. Па астатніх мовах дастатковай размоўнай практыкі не маю, але стараюся падтрымліваць і папаўняць веды чытаннем кніг, газет.

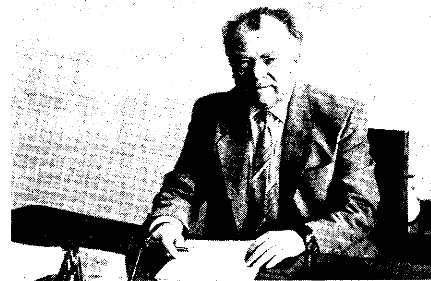
— У вас ёсць выдатная магчымасць, што называецца, знутры ўспрыняць свет розных моў. Якой вам здаецца ў параўнанні з імі родная?

— Яна гэткая ж багатая, развітая, як і іншыя. А як матчына, свая, то здаецца, канешне, мілейшай, лепшай з усіх.

ВІНШУЕМ!

ДАВЕР

Віктару КАВАЛЕНКУ—60

Шасцідзесяцігоддзе Віктара Каваленкі — гэта добрая нагода адзначыць не толькі плён шматгадовай працы аднаго з найбольш глыбокіх беларускіх літаратуразнаўцаў. У сувязі з юбілеем ёсць падставы для таго, каб паглыблена асэнсаваць шляхі беларускай літаратурнай навукі, яе месца і ролю ў духоўным жыцці народа, уплыў на грамадскую думку. У адным з ранніх артыкулаў, што ўвайшоў у кнігу «Давер» (1964), В. Каваленка пісаў: «Даволі працяглы час наша літаратуразнаўства шмат траціла ад недаверу да жыцця, прычым гэты недавер часта апраўдваўся тэарэтычна своеасаблівым, а праўдзівей — скажоным тлумачэннем праблем узаемасувязі праўды жыцця і праўды мастацтва. Распаўсюджаным было тэарэтычнае палажэнне, згодна якому праўда мастацтва ставілася над праўдай жыцця, а праўда жыцця мыслілася як нешта такое, што дае пісьменніку толькі штуршок для напісання твора, у лепшым выпадку дае бытавую фактуру».

Доўгі час у нашым грамадстве недавер быў афіцыйнай этычнай нормай. Недавер і падазронасць не зніклі да канца і сёння. Тыя, каму выгадна было трымаць народ у стане псіхалагічнага напружання, зводзілі ідэалагічнае жыццё да кампаніі па адлове ворагаў народа, дыверсантаў, шпіёнаў, касмапалітаў. Не зваліся і сёння паляўнічыя на створаныя імі ж прывіды калі не дысідэнтаў, дык экстрэмістаў. У такіх умовах, калі адчуваецца яўны дэфіцыт даверу, не кожны літаратар адважыцца давяраць сваім уласным назіранням, крытык — сваім эстэтычным пачуццям. З пачуццяў пачынаецца пошук ісціны. Той, хто яе не любіць, сёння таксама хацеў бы кіраваць людзьмі з прымітыўнымі эмоцыямі ці зусім без іх. Таталітарныя рэжымы трымаюцца там, дзе людзі не давяраюць сваім органам пачуццяў, не маюць выразнага ўяўлення пра свае патрэбы і прызначэнне.

В. Каваленка з першых крокаў у галіне літаратурнай крытыкі выказаў грамадскую прагу шчырасці — прагу духоўнасці. Творчы дыяпазон маладога даследчыка быў шырокі. Да гэтага часу помняцца яго раннія публікацыі не толькі ў галіне літаратурнай крытыкі, але і па пытаннях нацыянальнага кінамастацтва і ў галіне тэатразнаўства. Пазіцыя даверу заканамерна вяла крытыка на рубяжы змагання за гуманізм. У кнізе «Голас чалавечнасці» даследчык пісаў: «Ні разу яшчэ ва ўсёй гісторыі чалавецтва не здаралася так, каб прагрэсіўныя духоўныя каштоўнасці, заваяваныя ў барацьбе з рэакцыяй і цемрашальствам, перараджаліся пасля ў сваю супрацьлегласць. Яны праз некалькі стагоддзяў могуць страчваць сваю надзённасць, але ніколі не страчваюць свайго прагрэсіўнага зместу». На мове нашага часу гэта можна назваць змаганнем за прыярытэт агульначалавечых каштоўнасцей. Тады ж, калі пісалася кніга «Голас чалавечнасці», падобныя думкі называліся ў лепшым выпадку «абстрактным» ці «наіўным» гуманізмам, а то і проста прызнаваліся не нашымі ці шкоднымі.

Вывучаючы эвалюцыю гуманістычных традыцый у беларускай літаратуры, В. Каваленка прадэманстраваў дасканалае валоданне прынцыпамі гістарызму. У творчым абліччы В. І. Дуніна-Марцінкевіча даследчык убачыў гуманіста, які раскрываў тагачаснай інтэлігенцыі вочы на характ во душы працоўнага сялянства, лячыў яе ад маральнай слепаты і эстэтычнай глухаты. У творах В. Багушэвіча загаварыў сам народ, які ўздымаўся да асэнсавання сваёй магутнасці і трагедыі лёсу.

Не так даўно яшчэ чуліся грозныя папярэджанні тым, хто «праз меру» драматызаваў жыццё, шукаў «корань рэчаў». Патаемная мэта падобнага «кіраўніцтва» культурай відавочная: прыглушыць і прытупіць інтэлект — галоўны інструмент аналізу жыцця. Літаратурная крытыка з'яўляецца практычным увасабленнем магчымасцей духу, выказанага ў творы. Клопат пра «зброю крытыкі» не пакідаў В. Каваленку ніколі. Вопыт паасобных артыкулаў даследчык у свой час абагульніў у вялікай тэарэтычнай працы «Праблемы беларускай крытыкі» — па-свойму ўнікальнай у беларускім літаратуразнаўстве, паколькі ў нас наогул нямнога людзей, што могуць арганічна ўвязаць распрацоўку тэорыі крытыкі з практычным увасабленнем яе прынцыпаў у жыццё. Якраз-такі пачуццё любові да роднага слова з'яўляецца стымулам вялікай сілы, што рухае наперад тэарэтычную думку. В. Каваленка смела вырашае адну з важнейшых метадалагічных задач, калі піша: «У крытыцы не так і рэдка бывае, што калі трымацца блізка твора, то гэта азначае змярцвіць яго». Як бы хацелася, каб гэтую думку буйнога вучонага — у мінулым настаўніка — пачулі тыя, хто мае штодзённыя дачыненні да аналізу твора, — настаўнікі і метадысты. Некаторыя з іх проста-такі баяцца «змясціць» твор у такую густую атмасферу грамадскіх, эстэтычных і духоўных інтарэсаў сучаснасці, у якой лёгка адкрываўся б яго асноўны сэнс».

В. Каваленка ў сваёй працы зыходзіць з пачуцця абавязку перад родным мастацкім словам. Беларуская крытыка не сплаціла літаратуры свой доўг. Прычын таму нямала: адсутнасць галоснасці, значна большая залежнасць крытыкі, чым літаратуры, ад дыктату ўзведзеных на ўзровень афіцыёзу догматаў псеўдатэорыі. В. Каваленка і ў застойныя гады працаваў, не разыходзячыся з галоўным ідэйным кірункам беларускай літаратуры — пафасам барацьбы за духоўнае разняволенне чалавека.

Партрэт крытыка вызначаецца не толькі характарам яго змагання за ідэал. Не менш важнае значэнне мае і пытанне, супраць чаго і супраць каго змагаецца крытык. В. Каваленка ў кнізе «Прага духоўнасці» раскрыў вобраз сучаснага

Водгукі, палеміка

КРЫТЫКА БЕЗ ДОКАЗАЎ

Напісаць гэты ліст мяне прымусілі апублікаваныя ў «Гродненской правде» за 10 лютага г. г. нататкі В. Агеева «Кто же вы такие?» і артыкул кандыдата гістарычных навук В. Чарапіцы «Будем честными друг к другу».

Тут змешчана суровая і, на мой погляд, не падмацаваная доказамі крытыка аднаго з гісторыка-культурных клубаў Беларусі — гродзенскай «Паходні» — з пэўнымі заўвагамі ў адрас некаторых іншых так званых нефармальных аб'яднанняў. Звязана публікацыя гэтых матэрыялаў з артыкулам арганізатара і кіраўніка «Паходні» прафесара кафедры гісторыі ГрДУ доктара гістарычных навук М. А. Ткачова «Кто мы такие», дзе расказваецца пра работу «Паходні» («Гродненская правда» за 6 студзеня г. г.).

Калі б я не ведаў асабіста дзейнасці клуба, то не пісаў бы. Але я выступаў перад «пахаднянамі» неаднойчы з навуковымі дакладамі па актуальных пытаннях беларускай гісторыі, прымаў удзел у арганізацыі і працы трох навуковых гістарычных канферэнцый, якія арганізоўвалі ці сама «Паходня», ці яе актыўныя сябры сумесна з іншымі арганізацыямі, установамі, грамадскімі таварыствамі (Гродзенскім медыцынскім інстытутам, фондам культуры, навуковым таварыствам гісторыкаў медыцыны). Таму я ведаю пра тую масавую гісторыка-культурную працу, якую вядзе «Паходня», пра шматлікія грамадскія пачынанні — ўпарадкаванне забруджанага рэчышча рэчкі Гараднічанкі, аператыўную абарону гістарычных помнікаў, якім пагражае разбурэнне, прапаганду роднай мовы і культуры, арганізацыю народнага універсітэта «Мінулае і сучаснасць Беларусі» і г. д.

Пра гэтую працу «Паходні» пісалі і станоўча яе ацэньвалі летась газета «Советская Белоруссия» (13.04.1988 г.), а сёлета «Голас Радзімы» (5 студзеня) і «Советская культура» (4 лютага). Аўтары публікацый адзначалі грамадскую актыўнасць сяброў суполкі і арганізатарскія здольнасці М. Ткачова.

Калі я прачытаў нататку В. Агеева, мне стала няёмка за аўтара. Ягоная зададзенасць і раздражнёнасць «Паходняю» і асабіста М. Ткачовым адчуваецца адразу.

В. Агееву ўяўляецца, што кожны, хто асмельваецца адысці ад кананічных дасюль думак, ставіць сябе па-за народам, па-за грамадствам. Кожнае іншадумства для В. Агеева — нагода для славеснай расправы. А вынік ягоных думак — «апеляцыя да гарадавога», якую стагоддзе назад высмеяў М. Я. Салтыкоў-Шчадрын.

В. Агееў прыпісвае клубу «Паходня» і яе кіраўніку думкі, якіх тыя, мяркуючы па яго нататках, не выказвалі, імкнецца прадставіць «Паходню» нацыяналістычным клубам, прычым робіць гэта груба, блытаючы гістарычныя факты, пра якія, дарэчы, у яго даволі цьмяныя ўяўленні. Так, ён сцвярджае, нібыта Беларуская Народная Рада была створана кайзераўскімі войскамі! Але, калі зазірнуць у кн. «Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя» (Мн., 1978. Т. 1, ст. 101), вынікае, што Рада была абвешчана ў ліпені 1917 г., а нямецкія войскі акупіравалі тую частку Беларусі толькі ў лютым 1918 г. і разагналі Раду. В. Агееў сцвярджае, што тая ж самая Рада дзейнічала ў 1940-я гады, хоць, згодна прыгаданай кнізе, Рада самараспусцілася ў 1925 г.

Навошта В. Агееву спатрэбілася згадваць Раду? Мабыць, для таго, каб намёк падпусціць: «Корни её (Рады. — **В. Г.**), думаю, тянутся и в сегодняшний день».

Дзіўным выглядае і сцвярджэнне В. Агеева, нібыта ў БССР існуе нейкі таямнічы «нацыянальны фронт». Усім вядома, што ў рэспубліцы ствараецца не **нацыянальны**, а **народны** фронт. І ствараецца не толькі ў спрэчках і дыскусіях (што само па сабе натуральна), але пры актыўным супрацьдзеянні бюракратыі. Пра гэта ні В. Агееў, ні В. Чарапіца не гавораць, хоць партыя лічыць бюракратыю адным з асноўных элементаў тармажэння перабудовы.

А чаго вартае патэтычнае пытанне да «Паходні»: «Почему вы не идете на сплочение народа, на обновление общества? Создавая группы (якія, аўтар не тлумачыць. — **В. Г.**), отвлекаете людей от основных задач нашей перестройки».

Не падмацаваныя канкрэтным матэрыялам абвінавачванні В. Агеева ў адрас «Паходні» хай застаюцца на яго сумленні. А вось з меркаваннем дацэнта В. Чарапіцы варта азнаёміцца больш грунтоўна. Як-ніяк гэта калега па працы доктара навук М. Ткачова, нават ягоны начальнік — дэкан гістарычнага факультэта Гродзенскага універсітэта.

Цікава, што В. Чарапіца, як і В. Агееў, спрабуе выступіць таксама не толькі ад свайго імя. «Всё чаще общественность задается вопросом — куда идет «дружина», освещаемая светом паходни, что в ее словах и деяниях заслуживает поддержки, а что и неприятия». На жаль, аўтар рытарычнага пытання аб «деяниях дружины» не тлумачыць, якая менавіта частка грамадскасці задаецца пытаннем наконт «Паходні», што робіць ягоную пазіцыю трохі цьмянай.

Зрэшты, гэтай «туманнасці» хапае ў тэксце. Аўтарская пазіцыя крыху праясняецца, калі ён прызнаецца, **што** яго засмучае ў паводзінах таварыства. Гэта адыход «от решений прежних историко-культурных задач в сторону своеобразно понимаемой «политизации», появление односторонних суждений по проблемам национального и межнационального апломба и амбициозности, стремление к приоритету в обсуждении всех вопросов общественной жизни».

Але В. Чарапіца чамусьці не раскрывае сэнсу «своеобразно понимаемой политизации», дэкларуючы яго. Такім чынам, аўтара хвалюе сам факт наяўнасці «своеобразия», а не ягоны канкрэтны змест.

Папрок В. Чарапіцы ў тым, што «Паходня» выказвае «односторонние суждения по проблемам национального и межнационального, апломб и амбициозность», імкнецца «к приоритету в обсуждении всех вопросов общественной мысли», быў бы слушным, калі б такое мела месца ў адной «Паходні». Але ж гэта ўсеагульная з'ява! Ва ўсялякім грамадстве і таварыстве ёсць крайнія (левыя і правыя) «ухілы». І гэта натуральна. Гэта трэба мець на ўвазе і не баяцца. А вось куды вядзе кіраўніцтва «Паходні», яго калектыўная думка, як яна сама, папершае, ацэньвае гэтыя ўхілы, — аб гэтым трэба гаварыць. У асобе Міхася Аляксандравіча Ткачова мы маем сапраўднага лідэра — тактоўнага, дыпламатычнага, аўтарытэтнага.

Яскравы прыклад таму — 30 кастрычніка 1988 г., дзень «Дзядоў», калі быў знойдзены кампраміс паміж уладамі і ініцыятыўнай групай «Паходня» (Назва «нефармалы», на мой погляд, да гісторыка-культурнага клуба не надта пасуе. Нефармалы, на маю думку, хутчэй, нейкія маладзёжныя групы па густах — рокеры, металісты і г. д.).

Папярэдне В. Чарапіца прызнаецца, што «не был ни разу на заседаниях «Паходні», а слухам не привык доверять». Адкуль жа бярэ ён такія сур'ёзныя абвінавачванні? Аказваецца, з выдання Беларускага народнага фронту за перабудову «Адраджэнне» і «Звароту ініцыятыўнае групы канфедэрацыі беларускіх суполак».

В. Чарапіца піша, што «возможностей для подробного анализа указанных документов и фактов нет, но их оценку, данную «Советской Белоруссией» от 16.XI. 1988 г., я разделяю». Далей В. Чарапіца канстатуе, што падзяляе і думку пра згаданы «Зварот» часопіса «Политический собеседник (1989 г., № 1).

Дзе ж асабісты погляд В. Чарапіцы? Чытачу ён застаецца невядомым.

Адсутнасць варыянтных крыніц інфармацыі заканамерна спараджае ўспрыманне ўсялякай публікацыі як афіцыйнага пункту погляду. Таямнічыя спасылкі В. Чарапіцы на дакументы тыпу «Звароту», якія мала каму вядомыя (але заведама шкодныя, па характарыстыцы дэкана), паглыбляюць такое ўспрыманне, хоць для чытача «Гродненской правды» застаецца сакрэтам, што менавіта прапануе «Паходня». І вось гэтая таямніца падвяргаецца з боку дэкана крытыцы.

В. Чарапіца папікае М. Ткачова тым, што ў ягоным артыкуле нібыта няма «глубокого, честного и непредвзятого отношения к пути, пройденному белорусским народом от Великого Октября до XIX партконференции», і няма месца «достижениям белорусского народа за годы Советской власти». Ці ж была задача М. Ткачова расказаць пра ўсё гэта ў артыкуле, прысвечаным зусім іншай тэме? Дзіўна чытаць такое «абвінавачванне».

Прыхільнікаў пісаць пра дасягненні (да чаго заклікае М. Ткачова дэкан) сярод гісторыкаў у нас хапае. Пра страты пісаць хацелася мала каму. Калі М. Ткачоў пра гэта чэсна піша, дык, з пункту погляду прыхільнікаў «заздравного» стылю гісторыі, ён «прадузяты». Добра, што прадузяты. Бо не толькі піша, а разам з энтузіястамі з «Паходні» дапамагае ліквідаваць нашы страты — страты

абываецеля, надзвычай удасканаленага ў пытаннях імітацыі духоўнасці. Вартасць кнігі яшчэ і ў тым, што ў ёй бескампрамісна выкрываецца «красивописание» — спробы падмяніць мастацкае даследаванне рэальных канфліктаў прымітыўнай фабрыкацыяй сацыяльных міфаў пра наканаванае шчасце.

Сістэматычна даследуючы сучасны літаратурны працэс і гісторыю літаратуры, В. Каваленка мае магчымасць бачыць гістарычную магістраль развіцця беларускай літаратуры. Ён адзін з першых у нашым літаратуразнаўстве ацаніў рэальнае інтэлектуальнае напаўненне мастацкага слова, што ўзышло на ніве сялянскага жыцця. Відаць, знойдуцца чытачы, якія будуць аспрэчваць некаторыя выказванні крытыка, у якіх перабольшваецца пагроза перажыткаў патрыярхальшчыны ў беларускай вёсцы. Пошасць амаральнасці плыве ўсё ж з іншых атрутных крыніц, ад якіх моцна пацярпела і сучасная вёска. Грамадства да гэтага часу не сплаціла ёй даўгі — не толькі грашовыя, але і маральныя. Аднак нельга не ўлічваць папярэджання, якое праходзіць праз усе крытычныя працы В. Каваленкі: ідэалізацыя вясковага жыцця — гэта адыход ад праўды ў самаашуканства ілюзій.

Дарэчы будзе адзначыць, што творчая канцэпцыя В. Каваленкі-крытыка не з'яўляецца чымсьці нерухомым, застылым. Адметнай рысай яе ўнутранага дынамізму з'яўляецца нарастанне публіцыстычнай завостранасці. Калі ў кнізе «Вытокі. Уплывы. Паскоранасць» даследчык паказаў развіццё беларускай літаратуры ў цеснай сувязі з еўрапейскім літаратурным працэсам, то кніга «Міфапаэтычныя матывы ў беларускай літаратуры» раскрывае нацыянальныя вытокі агульначалавечай праблематыкі. «Характар міфалагізацыі, які адбівае глыбіню духоўнай сувязі з пэўным краем, павінен улічвацца як галоўная прыкмета вызначэння прыналежнасці літаратуры таму ці іншаму народу». Трэба заначыць, што якраз-такі далёка не заўсёды гісторыкі беларускай літаратуры ўлічваюць «глыбіню духоўнай сувязі» многіх пісьменнікаў, што вымушаны былі пісаць не на мове свайго народа, хоць і дбалі пра яго будучыню. Варта было б падумаць над тым, якія скарбы з мінулага трэба ўключыць у гісторыю беларускай літаратуры.

Новыя адценні гуманістычнага пафасу твораў беларускай літаратуры раскрыты В. Каваленкам у нядаўніх кнігах «Общность судеб и сердец» і «Покліч жыцця». Разглядаючы творы беларускіх пісьменнікаў на шырокім фоне еўрапейскай літаратуры, крытык вылучае адметныя рысы гуманістычнага пафасу сучаснай прозы, асабліва ваеннай: яна трымае чытача на такім рубяжы вартаснага пазнання рэчаіснасці, дзе рашаючае значэнне і новы сэнс набывае старадаўні маральны імператыў «не забі», запазычаны некалі рэлігіяй з народнай этыкі і занядбаны ў час сусветных катаклізмаў. Гэтая думка асабліва выразна чытаецца там, дзе В. Каваленка аналізуе творы В. Быкава і А. Адамовіча, у якіх людзі-вінцікі зрабілі забойства сваім рамяством і нават адчуваюць нейкую задаволенасць.

В. Каваленка ў сваіх працах настойліва праводзіць думку, што надышоў час адмовіцца ад правіла «вока за вока, зуб за зуб». Менавіта такая літаратурна-крытычная публіцыстыка сёння стымулюе пераход да новага мыслення.

В. Каваленка — адзін з настойлівых змагароў за рэалізацыю ў духоўным жыцці вялікіх гуманістычных ідэй роднай літаратуры. І няма сумнення, што яго талент даследчыка раскрые яшчэ многія скарбы беларускага мастацкага слова.

Аляксей РАГУЛЯ.

культурнай гістарычнай спадчыны.

В. Чарапіца лічыць, што М. Ткачоў «недооценивает уровень национального и историко-культурного самосознания рядового жителя Белоруссии», чым «фактически отказывает в патриотизме не только простому народу, но и большей части национальной интеллигенции». Гэта значыць, што М. Ткачоў абразіў наш народ.

Як не прыгадаць тут сатырыка Л. Ліхадзеева, які расказвае пра падобны выпадак у часопісе «Искусство кино» (1989, № 3): «Чем же этот отдельно взятый нахал оскорбил целую общность людей, исторически сложившуюся на основе общности языка, территории, экономической жизни и психического склада, проявляющегося в общности культуры?

Это трудно сказать. Тем более, народ как-то не заметил данного оскорбления. То есть режиссёр не орал на него через мегафоны, не теснил стройными рядами внутренних войск, не запрещал ранее разрешенные митинги, не кидал его в каталажки и не топтал его тысячелетних обычаев».

А ўвогуле, мушу зазначыць, што цікава сустрэць у сучаснага гісторыка-марксіста такі выраз, як «простой народ». Прыпамінаю, адкуль гэта: з песні «И смотрит с улыбкой Сталин, советский простой человек»... Ці не час адмовіцца ад падзелу на «простого человека» і «национальную» інтэлігенцыю?

Па-другое — і гэта больш важна, — калі В. Чарапіца пераканае мяне ў тым, што «большая часть национальной интеллигенции» захавала сваю нацыянальную самасвядомасць, то я яго павіншую. Бо, на жаль, як ні горка гэта прызнаць, асобная частка той інтэлігенцыі, на якую спасылаецца В. Чарапіца, паводзіць сябе, як гашакаўскі паручык Лукаш, які выкладаў у школе для вольнанаёмных, дзе вучыліся толькі чэхі, і казаў ім канфідэнцыяльна: «Застанемся чэхамі, але ніхто не павінен ведаць аб гэтым. Я — таксама чэх...».

У чым я згодны з В. Чарапіцам, дык гэта ў тым, што Ткачоў хоча дапамагчы чытачу «Гродненской правды» знайсці вінаватых у драматычным становішчы ў рэспубліцы з беларускаю моваю. Толькі В. Чарапіцу бачыцца ў гэтым загана, а мне, наадварот, вартасць. В. Чарапіца лічыць, што трэба прад'яўляць рахунак толькі сталіншчыне, бо «после XX съезда, осудившего её, много воды утекло, многое исправлено».

Абвінавачванне ў тым, што М. Ткачоў «рецидивы сталинщины логически переносит в современность», нельга палічыць карэктным. Бо менавіта пад час небеспаспяховай спробы рэанімаваць сталіншчыну ў часы так званага «застою» (хоць лепей гэты час называць рэсталінізацыяй) беларуская культура працягвала паступова разбурацца, а становішча роднай мовы дасягнула крытычнай рысы.

Урэшце, хачу спыніцца і на тым, што артыкул В. Чарапіцы і ліст В. Агеева з'явіліся ў друку якраз у дзень акруговага сходу, калі М. Ткачоў вылучаўся як кандыдат у дэпутаты. Гэтая акалічнасць яшчэ больш падкрэслівае палітычны характар публікацый.

Але ў палітычнай палеміцы для некаторых усе сродкі могуць быць добрымі, каб толькі «выбіць з сядла» апанента. Усё астатняе — толькі праява «абстрактнага гуманізму»...

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ,
в. а. дацэнта кафедры музеязнаўства Ленінградскага інстытута культуры імя Н. К. Крупскай.
г. Ленінград.

«ПАЧУЦЦЁ СЯМ'І АДЗІНАЙ»

На сонечнай прыдзяснянскай зямлі адбылося літаратурнае свята «Пачуццё сям'і адзінай». У Чарнігаў прыехалі прадстаўнікі братніх літаратур з РСФСР, Казахстана, Літвы, Латвіі, Эстоніі, Чувашыі. Нашу рэспубліку прадстаўлялі Мікола Янчанка, Васіль Ткачоў і Таіса Мельчанка.

Удзельнікі свята былі прыняты ў абласным камітэце партыі, дзе перад імі выступіў першы сакратар АК КПУ Л. І. Палашчанка. Ён расказаў аб мінулым Чарнігаўшчыны, аб сённяшнім дні і перспектывах яе развіцця.

Потым дарогі пісьменнікаў разбегліся ніткамі дружбы ў многія раёны вобласці. Хлебам-соллю іх сустракалі працаўнікі палёў і ферм, рабочыя і школьнікі.

У заключэнне свята прайшоў вялікі літаратурна-мастацкі вечар на радзіме П. Тычыны — у вёсцы Пяскі Бабровіцкага раёна.

В. БАРХАНАЎ.

Паэзія

Раман ТАРМОЛА

З НОВАЙ КНІГІ

●

Карацее твой кавалак часу.
Меншае наканаваны шлях.
З барытонам не дажыў да басу.
Застанешся з роздумам у днях.
Часта ў драбязе несправядлівы,
У гарачай купаны вадзе,
Застанешся ў памяці шчаслівым,
Бо сумленне ўсё ж нідзе не дзеў...
Не адрокся ад яго для славы
І для захавання галавы.
«Левым» быў,
бо надта многа «правых»
Адбіралі у людзей правы.
А яшчэ ў жыцця свайго анкету
Ты запішаш лепшую з дарог:
Быў паэтам,
а не прайдзісветам
І тады,
як час іх не бярог...
Так, не выдаюць ужо ліцэнзій
На адстрэлы самых шчырых душ,
Ды ў яе зноў — хто толькі не лезе
З крыкам: «Памаўчы! Пастой! Не руш!»
Сэрца-пропуск больш не натыкаем,
Як паперку на салдацкі штык,
Ёсць шаша да праўды больш прамая,
Ды па ёй народ хадзіць адвык...

Замшэлы

Яго аблічча крэмень
Цяпер хіба для крэсіва...
«Пустое нынче время...»—
Смяецца ён нявесела.

Не, не гняце віна.
І сёння ён з рагамі:
«Вот были имена!
И нынче содрогают...»

●

Паменшала ў краіне ардэноў,
А то ўжо так нас заардэнаносіла,
Як лісцем паркі залатою восенню,
Багата ў нас было такіх абноў.

Няўжо і праўда будуць у цане
Людская праца
і людскія справы,
Не слава партыі,
а чалавека слава—
Канкрэтна,
як салдата на вайне...

Урокі праўды

Нарэшце дажылі да праўды,
Якую мы шукалі
днём з агнём.
Яна цяпер не толькі на парадах!
Ды вось... ізноў папахвае лганнём.
На сцэне часу
праўды гэтай рыскі
Мы пазнаем пакуль яшчэ,
але
Яна падчас,
як дрэнная артыстка,
У залу толькі
гучны голас шле...

Гэта...

Гэта ўвайшло у звычай,
Убілі ў нас гэта гады:
«Калі нас Радзіма кліча,
У яе не пытаюць, куды!»
Дрэнна,
што гэтак сталася,
Цяпер наракаем на лёс...
Можа,
каб мы пыталіся,
Менш было б матчыных слёз.

●

Застаяліся коні ў канюшні.
Мы ў краіне
не застаяліся.
Мы,
як нехта заўважыў слушна,
У аванс
на сто год
нагуляліся.
Ды і як было не загуляць:
Дабрабыт,
дабрыня,
дабрачыннасць.
І любові столькі айчыннай —
Хоць ты смерць адкладзі
на пасля...

Міласэрнасць

Неміласэрная краіна,
Ты ўспомніла
пра міласэрнасць,
Бо чалавечых душ руіны
На сэрца рушацца,
на сэрца...

Бо скамянеламу яму
Ад камянёў яшчэ балюча...
І нечаму спагада вучыць.
І страшна сёння аднаму.

Сасна

Па кольцах гадавых,
Як па лесвіцы вінтавой,
Сасна абагнала ўсіх —
У неба ўперлася галавой.

Уперлася ў сваю канчыну:
Унізе,
як мурашы,
Падышлі з пілой мужчыны.
Загудзелі «шых-шых», «шых-шых».

Самападман

Усё для Чалавека!
Усё аб Чалавеку!
Замілавана сябе лашчыць Чалавек.
І радуецца сам жа, недарэка.
І плача,
што не так пражыў свой век...

Яно ў крыві,
яно ў яго істоце—
Самаузнёсласць
і самападман!
Пасля атруты — соль,
як мёд
у роце,
Пасля пятлі
шаўковы бант—аркан.

Ён

Не! Ён нічым
нікому
не павінен!
Узяты ім
даўно ўсе рубяжы!
Як вынесуць Яго у дамавіне —
Турбуе больш,
чым — як на свеце жыць...
І менавіта да яго (пацеха)
Яшчэ ўсё за парадаю ідуць:
Ён,
бачыце,
адзін
з былога цэха,
Што разглядзеў...
хоць не спыніў бяду.

●

Рабская аслеплая мы нацыя:
З кожным дурнем крочылі ў нагу,
За іконамі хавалі абліґацыі,
За партрэтамі — малітвы і тугу.

Нас найперш для шчасця абагулілі,
Для яго ж — ламалі дом і лёс,
Перцам частавалі нас
і дулямі,
Тымі, што не ў рот нясуць —
пад нос.

Выжылі мы, ціхія, цярпячыя,
На зямлі крывавай, на крыжы...
І ні ў чым сябе не перайначылі:
Богу? Д'яблу? Нам абы служыць.

Нам бы не пакрыўдзіць толькі некага...
А яшчэ найгорай — угнявіць.
На ўсіх мовах бэкаем і мэкаем,
Толькі да сваёй няма любві.

Часта ад святога адракаемся,
Прэм у будучыню наўздагад,
Можам біць паклоны, можам каяцца,
Быў бы адно зверху нам загад.

Подзвігамі хвалімся і стратамі
У вайну... А сёння проста жах —
Бульба і душа даўно з нітратамі,
Родная зямля губляе пах...

Старонкі ўспамінаў

КРЫЛЫ НАД РОДНАЙ ЗЯМЛЁЙ

Васіль Зуёнак

І скажу—вельмі ж нялёгкая гэта справа: пісаць успаміны. Хочацца ўспомніць нешта эпахальнае—а ўспамінаецца ўсё, здаецца, зусім не вартае гэтага паважанага жанру.

Звычайна кажуць: пра нябожчыка — альбо добрае, альбо нічога. Чытаеш іншы раз важкі том—ледзь не поўны збор надмагільных слёз і літанняў, дзе ўсе змяшаліся—і сябры-аднадумцы, і зусім нядаўнія нядобразычліўцы, яўныя і прытоеныя, з кукішам у кішэні,—і ўсё больш настойліва аддзяляецца ад цябе той, пра каго ўспамінаюць, нейкай шкляною сцяной саладжава-клікунскіх фраз (быццам відаць, бачна, а дыхаць няма чым); характар вырываецца—як рэпка—з глебы: дзедка за рэпку, бабка за дзедку, унучка за бабку... і нават мышка прыбегла ўспомніць нешта сваё,—і выходзіць, што апошняе слова застаецца за ёй, «слова ісціны»: яна вырвала рэпку...

«Эгацэнтрычная» справа — успаміны... Амаль усё—з нязначнымі выключэннямі — круціцца вакол восі «Я» і «N.». «Я»—на першым плане, разумеецца. І «Я»—у самым лепшым выглядзе: як і дзе, сустрэўшыся, «N.» хваліў гэтае самае «Я» (было такое пры жыцці альбо не—дзе і чым засведчана яно? — вазьмі правер, перапытай...). А ўжо заадно, зараз, пасля смерці, падзяка гэтага «Я» таму «N.»...

Сумна... Ды, відаць, законы жанру такія...

Вось і я—колькі разоў беручыся за «сціло» — упіраўся ў тое самае «я». Колькі разоў думаў: не ўмею, а дакладней—*не магу пісаць успаміны...*

Думаю і зараз... І суцяшаю сябе: гэта ж пішу я,—значыць, «я» павінна тут быць: *як* **мне** *помніцца, як* **мне** *бачыцца...*

Былі сустрэчы, былі размовы, а пачну *з аднаго непаразумення, ці як яго назваць...*

Угаварылі, а хутчэй, як гэта бывае, лёгка пагадзіўся Уладзімір Караткевіч напісаць для часопіса «Маладосць» эсэ (ці назавём — фотарэпартаж: здымкі рабіў *Валянцін Ждановіч*) да 1000-годдзя Турава. Зацягнуў да апошняга, а тады ў дзень здачы ў набор прыходзіць і давай папікаць, што больш ён так выкладвацца не намераны, ночы не спаць (хоць было 10 дзён камандзіроўкі і пасля яшчэ 20 дзён, — па звычайных журналісцкіх мерках тэрмін не сказаць каб казачна вялікі, але прыстойны), ну і ўсё ў гэтакім родзе... А ў рэдакцыі ўжо атмасфера была панічная: два дні сядзелі і чакалі (машыністка, карэктар, тэхрэд і г. д.), каб тут жа з машынкі вычытваць, *размячаць—і ў набор.* Пацягнула за язык—сказаў усяго толькі: «На каго ж ты крыўдуеш? Хутчэй мы ўсе крыўдзіцца павінны...» Як успыхне тут, як падхопіцца Валодзя: «Дык вы яшчэ так?!»—і грукнуў дзвярыма. Добра, што хоць рукапіс пакінуў...

А ўжо ці не назаўтра Уладзімір Сямёнавіч пераступіў парог рэдакцыі і, як ні ў чым не бывала, весела пытаўся, калі прыйдзе карэктура...

Ён быў крыўдлівы, як дзіця, і гэткі ж *адыходлівы.* У цукерачнай абгортцы любімай ім юнацкай вышыванкі (пазней зазвычай стаў абавязковы гальштук) была натура выбуховая, нечаканая, непрадбачаная і ў многім невытлумачальная, незразумелая для акаляючых, а таму—як і ва ўсякага мастака—нялёгкая, трэба думаць... Гэта пры чарачнай нагодзе, у бестурботнай кампаніі можна было гадзінамі лёгка слухаць яго рыцарскія эпапеі—у любым, што ні крані, пытанні. Але ж былі і гадзіны, суткі, тыдні знясільваючай працы. Нервы *былі на абрыве. І не разумець* гэтага—недаравальна. Недаравальна не «ўлавіў» гэтага тады і я. Натуральна ж і зусім па-чалавечы, па-мастакоўску хацелася яму пачуць у той момант (пасля касмічных перагрузак пакутных імгненняў творчасці) і словы ўдзячнасці, і словы здзіўлення—як гэта здорава, што ён, знясільваючыся, зрабіў усё ж абяцанае—і вось яно—на рэдакцыйным стале, гэтае і цяжкое бяссонне яго, і нялёгкая радасць выказанага: два дзесяткі старонак, усыпаных драбнюткім, каліграфічным бісерам літар... Ды і што той друкарскі графік, зрэшты!.. Трэба было думаць перш—хто напісаў (Уладзімір Караткевіч!) і як напісаў!..

З Караткевічам было і лёгка і не лёгка. У працы Валодзя быў апантаны, у *перакананнях* цвёрды, у спрэчках няўмольны. І тыя «канфліктныя» ўспышкі былі не ад яго, не ад Караткевіча, а ад таго, дзе ён толькі што быў, перад якім бяздоннем стаяў, якія землятрусы скаланалі яго безабаронную душу, — гэта яшчэ пралятала над ёй «последняя туча рассеянной бури...». Душу паэтычную і ўражлівую.

Ён быў зменлівы ў настроях і нязменны ў адным—у любові да роднай зямлі, да Бацькаўшчыны. «Матчын дар» і «Матчына душа»—дзве паэтычныя кнігі (першыя—і ў Алеся Гаруна і ў Уладзіміра Караткевіча) паставілі побач са словамі «дар» і «душа» самае светлае і самае святое—маці, — невыпадкова і сімвалічна. І дар, і душа—гэта ўсё тое, што набыў чалавек з нараджэннем: маці родную, маці-Айчыну, песню яе, памяць, мову, мінуўшчыну і мройлівую будучыню,—усё тое, *што назваў Янка Купала* Спадчынай — «старонкай роднаю...». І ўсё тое, што прыносіць ён сам—чалавек—на гэты свяшчэнны алтар,—сваім жыццём, сваімі дзеямі. У Караткевіча яны—да астатка, да кроплі—былі ахвяраваны ёй — старонцы роднай. Ён не ўяўляў, проста не мог уявіць—усё было арганічна, крэўна—сваю існасць і сваю сутнасць без гэтага высокага служэння. Іншым ён быць не мог. Іншае для яго—небыццё.

У гэтых пачуццях яго—заўжды, у кожным душэўным руху, у кожным штрышку і памкненні—было штосьці адкрытанепасрэднае, пяшчотнае, сардэчнае,—як да жывога, роднага чалавека, адзінага на ўсё жыццё і на вечнасць—маці...

Узнімаючыся аднойчы да кватэры Ва*лодзі Караткевіча па нарматыўна-альпінісцкіх* лесвічных пераходах у пад'ездзе дома яшчэ «дахрушчоўскай» муроўкі, я нечакана напаткаў дэталь, так сказаць, інтэр'ера, якая не тое што здзівіла, але неяк весела збянтэжыла: на лесвічнай пляцоўцы тулілася драўлянае, добрага веку, просценькае крэсла, што само па сабе магло б стацца звычайнай рэччу — «спісалі» гаспадары з-за непатрэбы ды ціхенька, каб ніхто з суседзяў не ўбачыў, выставілі з кватэры,—маўляў, не насіцца ж з ім, а так, можа, хто *падбярэ, ці выкіне... Рэч звычайная,* калі б... Калі б не моцныя, у колькі столак, драцяныя закруткі, якімі мацавалася крэсельца да радыятарных ацяпляльных труб,—не раўнуючы як бывала ў добрага дзядзькі жардзё да слупоў у плоце ці агароджы прыкручвалася адмысловымі ракітавымі віткамі... А разгадвалася ўсё проста і да слёз шчымліва. «Гэта я для мамы такі прыпынак абсталяваў, — тлумачыў Валодзя, — вельмі ж цяжка ёй узнімацца без ліфта па гэтых бясконцых лесвічных пралётах да маёй кватэрнай верхатуры. Ідзе яна, ідзе, прытоміцца, пасядзіць—і далей тупае...» — «А навошта ж закруткі такія?» —«А гэта ад шкадлівых бэйбусаў: колькі крэслаў стаўляў—усё пазносілі... Цяпер во хай паспрабуюць!..» — І весела, як бы пацяшаючыся з гэтых невядомых яму, збянтэжаных такой нечаканкаю, зламыснікаў, не пакідаючы ў запас ні макулінкі крыўды ці злосці на іх, засмяяўся.

А цяпер прачытаем: «Чырвоныя захады і пахілае дрэва восені, бэз ля закінутых капліц і сіні палёт сіваваронкі, туман і залаты лубін — гэта мы. Мы з нашай зямлі і з неба, з магутнасці ляснога *зубра і пошчакаў салаўя,* самых пяшчотных у свеце...» Не адно духоўнай, але радзіннай, існаснай крэўнасцю з роднай старонкай — *як роднай маці* — жыло сэрца Уладзіміра Караткевіча. Ён адчуваў яе фізічна — дыханнем, зрокам, кожным дотыкам. Ды не — нават не тое — «адчуваў». Гэта быў ён сам: ва ўсім гэтым, як гэтае ўсё — у ім. Яе боль быў яго болем, яе смутак быў яго смуткам. І кожнай хвіляй свайго жыцця, кожным радком сваім ён парываўся дапамагчы ёй, абнадзеіць і аблегчыць шлях на крутых прыступках гісторыі. Натуральна-будзённае, жыццятворнае, крываноснае злівалася ў адзінства яго духу, неразгаданую касмічную сілу, намёртва прывязаную да роднай зямлі — маленькага кавалачка ў сусвеце — якая сама вырастала з ім у сусвет. Ён беражліва нёс гэты сусвет у сабе, ахвяруючы сабою дзеля яго ва ўсім — і ў вялікім, і ў малым. Тут не было для яго дробязяў. Як у стаўленні да маці, у самаадданым шанаванні і асланенні яе ад бяды...

Ён быў сутнасцю Радзімы, як Радзіма была сутнасцю яго.

Мне, як, відаць, і шмат каму яшчэ, запомніўся той дзень і тая зала ў Саюзе пісьменнікаў менавіта першым знаёмствам — тады яшчэ не асабістым — з Уладзімірам Караткевічам: проста я ў ліку маладых суперажывальнікаў сядзеў і слухаў, як чытае ён перад шаноўнай пісьменніцкай публікай свайго «Машэку» — верш, нядаўна апублікаваны ў часопісе «Полымя», *і, галоўнае, верш, які адразу* зрабіў імя аўтару (адзін верш! — так па-сапраўднаму ўваходзілі і ўваходзяць у літаратуру: не доўгацярплівым тленнем, а маланкава, не крыклівымі абяцаннямі і дэкларацыямі, а справай):

Лісце алае засыпае роў,
Пушчу чорную апавіў туман,
Атачон з усіх чатырох бакоў
Золкай восенню мой лясны
будан...
...Ад усіх я ўцёк, ад усіх я
збег.
Буйным воласам да калень
зарос...

А ён стаяў—Караткевіч—перад першым радам, не там, на ўзвышэнні, на сцэне, дзе сядзеў прэзідыум, а тут, вочы ў вочы «з народам», стаяў у вышыванцы, сонцавалосы і з гэткім жа прасветленым тварам. І голас яго — па-юнацку высокі і звонкі, з ноткамі летуценнага трымцення ці хвалявання — неяк не стасаваўся да малюнкаў, якімі дыхаў верш: «З *дзікім свістам я коні супыню, і спячэцца пан на маім нажы...»*

Паэтычнае вучнёўства, літаратурная недарасласць ніяк не лучацца ў нашым уяўленні з Уладзімірам Караткевічам. Ён адразу прыйшоў і паўстаў як Майстар. Тады многае яшчэ не было вядома: ні грандыёзныя задумы яго на ніве гістарычнай прозы, не з'явіліся яшчэ на часопісных і кніжных старонках славутыя сёння раманы і аповесці «Каласы пад сярпом тваім», «Нельга забыць», «Хрыстос прызямліўся ў Гародні», «Дзі*кае паляванне караля Стаха»,* — усё гэта было наперадзе, а тады пісьменніцкая зала, праслухаўшы яшчэ колькі — пакуль што не друкаваных — вершаў паэта (помніцца, чытаў ён «Оршу» — пра горад, у якім нарадзіўся), аднадушна прымала яго ў члены СП — Саюза пісьменнікаў.

І ў тым супастаўленні паэтычных вобразаў і вобліка паэта — як цяпер, па часе, усё добра відно — нібы ў кроплі чароўнага крышталю, адбівалася двухадзінства Уладзіміра Караткевіча — суровы *рэаліст і летуценны рамантык.* Такім быў яго творчы характар. І яшчэ было адно радасна-незвычайнае адчуванне — *навізны, нестандартнасці мовы верша,* — на фоне таго, шырока распаўсюджанага ў час нашага вучнёўства, рыфмаванага гладкапісу, абкатаных, аб'езджаных ды абслізганых фраз і трафарэтных слоў, з якімі мы зжыліся, да якіх, здавалася, безнадзейна і назаўсёды прывыклі... І тут гэтае — «Атачон з усіх чатырох бакоў», — «атачон»! — як яно велічна, сапраўды па-волатаўску выступае ў радку — слова, узнятае з глыбінных моўных пластоў. А з ім адкрывалася і нам, захапляла і клікала невычэрпнае багацце *роднай, народнай мовы.*

Душа Караткевіча сталася класічным узорам душы мастака, душы паэтычнай: «Пока не требует поэта к священной жертве Апполон, в заботы суетного света он малодушно погружен...» (хай прабачыць чытач гэтае міжвольнае адступленне, але паглядзіце, які — таксама класічны — узор даў Аляксандр Сяргеевіч для занудлівых крытыкаў — лаўцоў «блох», — жывое «саркастычнае» пытанне само бяжыць на пяро ці на язык: «А хто «он» — паэт альбо Апалон? — «в заботы погружен»? Самы раз ускліднуць, радасна і задаволена паціраючы рукі (вось якія мы!): «Яўная стылістычная нязграбнасць!..»).

Нешта такое даводзілася чуць і пра мову Уладзіміра Караткевіча, — не вышэй карэктарскай пазіцыі (зусім не хачу пакрыўдзіць прадстаўнікоў гэтай паважанай, патрэбнай, карпатлівай і шматпакутнай працы, — яны тут ні пры чым, яны чэсна робяць сваю справу, — тут «пры чым» шматпаважаныя і высокачынныя рэдактары, якім так і карцела (скажам: «так і карціць», бо з'ява гэта пастаянна і ўстойліва вечная) нешта падкрэсліць, падправіць, «падчысціць», нацягнуць на свой капыл, — тых «дырэктароў» «птушкаферм», што так любяць разводзіць і выпускаць з-пад сваіх *алоўкаў на* палі рукапісаў статкі «птушак»)...

Былі, помніцца, такія спробы і ў часопісах «Маладосць» і «Бярозка», дзе мне давялося не адзін год працаваць і прачытаць не адзін рукапіс Уладзіміра Караткевіча. Дык вось знаходзіліся там іншы раз «чыстапісальшчыкі» (асабліва ў «Бярозцы» на першым часе здзівіла мяне гэта шкалярская «тэндэнцыя» выстройваць словы па граматычным «ранжыры»: дзейнік, за ім выказнік, дапаўненне, перад ім, калі ёсць, азначэнне, і ні кроку ўбок... І гэта — у казках Караткевіча — іскрыстых, смяшлівых, вынаходлівых і на дзею, і на слова!.. Перамагала ж, аднак, асцярожнае стаўленне, можна сказаць, асабліва ахоўнае разуменне мовы і стылю пісьменніка. Што казаць, пры фармальным падыходзе даваў ён іншы раз і прастор і магчымасць сагнаць тамусяму свой філалагічны «сверб». Але ж усе гэтыя «прыўкрасны» («Яна ўяўлялася мне тады па незямному прыўкраснай»), «нагія» («На Украіне берагі Дняпра нагія»), «тунна» («Гэтыя *таленты пайшлі тунна»*), — усё гэта **таксама** Караткевіч. Гэта і яго рамантычны палёт у вольным акіяне слова, і яго (можа, і падсвядомае) імкненне запоўніць пустоты ў асобных (асабліва ўзвышана-духоўных) лексічных пластах нашай літаратурнай мовы. Была тут, зразумела, і чыста характарыстычная неабходнасць выкарыстання таго ці іншага слова — аднаразавага, як у выпадку з апісаннем забавы ў аршанскім парку:

Прывязаныя як трэба,
Пад крыні дзяўчат і друзей
Людзі ў чорнае неба
Лятуць на стромай дузе, —

пастаўце замест «друзей» «правільнае» слова — і радок патухне, умомант зробіцца посным, знікне каларыт сённяшняга гараджаніна — учарашняга вяскоўца, з якога сама вёска вельмі дасціпна смяецца, перадаючы яго мову: «Іду я, гэта, бульбай, а тут з картошкі — заяц!..»

Мова пісьменніка такога рангу як Уладзімір Караткевіч павінна знаходзіцца пад ахоўнай граматай, — гэта свой, непаўторны свет.

Як непаўторны свет самога мастака, яго з'яўленне і быццё *на гэтай зямлі.* І цяпер з усёй выразнасцю і непапраўнасцю бачна, як трэба было берагчы, ахоўваць яго ад усяго наноснага, разбуральна-згубнага, чым адорвала яго асяроддзе ў хвіліны, калі «не требует поэта к священной жертве Апполон» ... Не раз крыўдаваў Валодзя, што я рэдка заходжу да яго, як бы цураюся яго хаты, запрашаў, нават настойваў: «Во зараз і гайда...», а мне заставалася адно — знаходзіць часовыя адгаворкі, бо так жа не хацелася прынесці ў хату яшчэ адну зачэпку *для «гасцявання»...* Наіўна думаць, што гэтае маё «пасіўнае супраціўленне» магло нешта змяніць, але ўсё ж...

Светла ўспамінаецца адна— як тады было, яшчэ па старых маштабах Мінска, — загарадная вылазка. «Паехалі да Пуш*кіна!» — гукнулі Валодзя з Рыгорам Ба*радуліным. Паехалі — кудысьці ў раён Сляпянкі, у прыгарадную вёсачку (што цяпер, відаць, затоплена каменнымі аграмадзінамі), дзе кватараваў Пушкін — былы аршанскі вучань Караткевіча — журналіст Яўген.

Варылі бульбу на вогнішчы. Булькала ў саганку, весела скакала полымя, плыў над лугавінаю дымок, а Валодзя, папраўляючы паленцы («Заяц варыць піва»,—жартавалі мы, бо надта ж падобны быў гэты абразок на той — з Валодзевага верша,—праўда, там была зябкая восень—«Павінна ж быць і ў зайца радасць перад халоднаю зімой...»,—а тут буяла вясна, усё цвіло і спявала, сквірчэла і квакала ў цёплым надвячэр'і), за-

хоплена і сур'ёзна чытаў лекцыю, як можна з бульбы прыгатаваць тысячу (не меней!) самых розных страў. У нас была адна—бядняцка-звычайная, будзённая, без прэтэнзій,—вараная. Але мы разумелі Валодзю. Ён расказваў смачна, артыстычна (былі тут і «клёцкі з душамі», і піражкі, фаршыраваныя грыбамі, і... ды што казаць—усё было на гэтым самабраным абрусе, раскінутым фантазіяй Валодзі Караткевіча), расказваў, быццам сам вось зараз быў найслыннейшым у свеце кухарам, гурманам (прынамсі, ён той хвілінаю шчыра верыў у гэта— і паспрабуй хто-небудзь засумнявацца...).

Ён заўсёды любіў маляваць пышныя, «арыстакратычныя» панарамы, а лад жыцця, побыт меў надзвычай просты, часам аскетычны,—ён, з шырокай, размашыстай натурай, не мог камусьці ў нечым адмовіць, і гэтым часта карысталіся... З «кіношных заробкаў», зазвычай, выходзіў ён «гол як сакол», пазычаў, каб разлічыцца з даўгамі (асабліва пасля экспедыцый «на натуру»,— у Крым, скажам...).

Што ж тычыцца самога кінематаграфічнага пераўвасаблення прозы Уладзіміра Караткевіча, то поспехі ў пастаноўшчыкаў былі куды больш сціплыя (аб гэтым слушна пісаў у свой час Адам Мальдзіс). Усё, пераважна, зводзілася да знешняй эфектацыі, дзяжурнай кіношнасці, глыбінная нацыянальная сутнасць, боль і роздум пісьменніка неўпрыкмет выветрываліся. Не знайшлося між кінематаграфістаў мастака, роўнага талентам Уладзіміру Караткевічу, не дайшло да экрана багацце яго раманаў і аповесцей.

Самым частым і ўзаконена-пастаянным месцам сустрэч была рэдакцыя «Маладосці». Тады наогул звычай быў такі: у рэдакцыю ішлі, як у клуб—пагаманіць, пачуць навіны, свае прынесці. І нікога не здзіўляла гэта, нікому не перашкаджала, усе радаваліся такім сустрэчам...

Добра папрацаваўшы з раніцы, Уладзімір Караткевіч выходзіў «на людзі». А «на людзі» гэтыя, калі перабраўся ён у кватэру па вуліцы Карла Маркса, былі побач: праз Купалаўскім скверам да будынка ЦК камсамола, дзе месцілася рэдакцыя «Маладосці» (тут жа, на першым паверсе, была «Бярозка»).

Гэты голас і цяпер гучыць у вушах, чутно—яшчэ з-за дзвярэй: «Василий Васильевич дома?» То была яшчэ адна з незлічоных інтэрмедый-містыфікацый Валодзі. «Так,—гаварыў ён,—чуваш-сусед ідзе да суседа і яшчэ са свайго парога гукае на ўсю вуліцу: «Василий Васильевич дома?» (Быў і другі варыянт: «Поп Васька дома?—А кто спрашивает? —Василий Васильевич»...) Здаецца, больш за ўсё падабалася ў гэтай сцэнцы яму паўтараць «Василий Васильевич» — з націскам, з акцэнтаваным, дыстылявана правільным рускім вымаўленнем. Гэта была запеўка, пасля якой ён пачынаў расказваць, як хрысцілі папы чувашоў і чаму ў іх да нядаўняга бытавалі такія артадаксальна выверанья, праваслаўна-асвечаныя імёны: «Иван Иванович», «Василий Васильевич», «Тимофей Тимофеевич»...

А я ў сваю чаргу прыгадваў, як пабываў нечакана ў калгасе «Самалёт»— таксама ў Чувашыі. На здзіўленае пытанне «Чаму такая назва незвычайная?» старшыня гаспадаркі патлумачыў, што было гэта ў час калектывізацыі: суседняя вёска назвала свой калгас «Трактар», тады тут рашылі—«Што мы, горшыя? Яшчэ хутчэйшую назву возьмем— «Самалёт»!

І Уладзімір Караткевіч пагаджаўся: так, гэта «парасткі» аднаго і таго ж кораня: перагнаць самix сябе...

Чалавек энцыклапедычных ведаў — Уладзімір Караткевіч быў і неспатольным фантазёрам. Ён мог гадзінамі расказваць розныя гісторыі—і сур'ёзныя, і смешныя, мог ставіць сябе і сваіх герояў у самыя неверагоднейшыя сітуацыі, але ніколі, ні ў якім разе нельга было западозрыць яго, «зламіць» на нейкай таннай «мюнхаўзеншчыне», бо за кожнай абмаляванай ім сітуацыяй стаяла Праўда, якую называем мы ў мастацтве крыху высакамоўна, але па сутнасці дакладна — Праўдай Жыцця. Гэта — што звязана з вуснымі апавяданнямі Уладзіміра Караткевіча—больш за ўсё і найперш тычыцца і яго празаічных твораў, многія з якіх напоўнены адчайнымі прыгодамі, захапляюць напружанасцю сюжэта, таямнічасцю і загадкавасцю сітуацый і падзей, — словам, трэба прачытаць «Дзікае паляванне караля Стаха» ці «Чорны замак Альшанскі», каб на поўную меру адчуць самому і зразумець усё гэта. У той жа час за кожным з твораў стаяла дапытлівая, карпатлівая, цягам гадоў па-падвіжніцку здзяйсняемая пошукавая праца. Ён быў заядлы вандроўнік (з сябрамі-пісьменнікамі, журналістамі, навукоўцамі — у розных экспедыцыях — гісторыка-археалагічных, фальклорна - этнаграфічных, экалагічных) і нястомны чытач—з выключнай памяццю.

Абмалёўка знешняга партрэта Уладзіміра Караткевіча была б не поўная без аднае дэталі—кніжкі ў кішэні ці згорнутага ў «трубачку» часопіса, апошнім часам найчасцей з новым дэтэктывам (у чэшскім, славацкім, польскім ці яшчэ якім выданні). На пытанне ці нават нясмелы пратэст: «Навошта табе гэтая мішура?» адказваў сур'ёзна: «Трэба распрацоўваць беларускі дэтэктыў, трэба заваяваць самага шырокага, дэмакратычнага чытача, а пасля гэтай «нажыўкі» ён абавязкова «клюне» і на сур'ёзнае. І спасылаўся на добры вопыт нашых блізкіх сяброў — славакаў, чый гістарычны лёс вельмі ж падобны на наш... У тыя дні Уладзімір Караткевіч пісаў раман «Чорны замак Альшанскі» — спецыяльна для часопіса «Маладосць». Тады ж распачаў ён захоплена працаваць над казкамі—для дзяцей,—з тымі ж намерамі: заваёўваць чытача з самага юнага ўзросту.

З мэтанакіраванай паслядоўнасцю і нязменным творчым і чытацкім поспехам распрацоўваў Уладзімір Караткевіч жанр гістарычна-прыгодніцкага рамана і аповесці. Яго Юрась Братчык («Хрыстос прызямліўся ў Гародні») стаў сапраўдным беларускім сабратам такіх сусветна вядомых літаратурных герояў як Ціль Уленшпігель ці Робін Гуд.

Ён, здаецца, ведаў усё. Толькі запасы гэтыя былі не акадэмічна-казённыя, а пранізаныя, як бы тут сказаць, нейкай рамантычнай узвіхуранасцю. Ён, быццам бы памяняўшыся сутнасцю, але не месцамі з самім богам, глядзеў не з неба на зямлю, а з зямлі ў неба. Гэта з асаблівай выразнасцю выяўляла яго далёкаўсходняя аповесць «Чазенія»: на «марскія», а асабліва на «таежныя» старонкі, як з меха, высыпаліся незлічоныя багацці звестак, фактаў, назваў і тэрмінаў,—іншы раз праз меру, і пачынала здавацца, што ўся гэтая «жыўнасць» «перасялілася» з запісных кніжак ці музейных стэндаў...

Так, акадэмічнай казёншчыны не было, але акадэмічная грунтоўнасць і дакладнасць Уладзімірам Караткевічам гарантаваная. Аднойчы ён даверліва гаварыў мне, а дакладней вучыў, дзяліўся вопытам, адчыняў акенца ў сваю лабараторыю: «Калі сказана ў мяне, што ў чацвер 6 ліпеня тысяча пяцьсот нейкага года мой герой прахапіўся на досвітку ад страшэннага навальнічнага грукату, то будзь пэўны, што чацвер той быў не 5 і не 7 ліпеня, а менавіта 6», — і па сакрэту дадаваў: «Можаш праверыць, а будзе патрэба і пакарыстацца: у сховішчах ды і ў багатых бібліятэках ёсць добрыя — вечныя — календары...»

Нядаўна, перачытваючы — ужо ў кніжным выданні, пасля ці не чвэрцьвекавога марынавання — раман Уладзіміра Караткевіча «Нельга забыць», я напаткаў малюнак: ...узыходзіў круглы халодны месяц... замёрзлыя ставы... цені канькабежцаў... І раптам: «Ад зямлі ўздымаўся туман. Ганна сказала, што гэта на цяпло і ён (Андрэй Грынкевіч. — **В. З.**) згадзіўся, хоць добра ведаў, што наадварот, на холад...» Мароз і туман... Ды і гэтыя прыкметы... Добра пакорпаўся я ў спецыяльнай літаратуры, ды так і не натрапіў на пэўны адказ: усё ж —на цяпло ці на холад?.. Паверыў апошняму: за кожным словам Грынкевіча стаіць аўтар. Засумняваўся б, каб хто сказаў іншы... А Караткевіч... Помню яго «сакрэцік» пра той чацвер. І думаю: недзе ж ёсць пацвярджэнне... Вось толькі няма ўжо ў каго запытацца... Ён бы адкрыў таямніцу. Як шчодра адкрываў ён іх юным чытачам са старонак кнігі «Зямля пад белымі крыламі». Мы сёння шмат гаворым аб стварэнні падручнікаў па роднай гісторыі, па культуры, геаграфіі, прыродазнаўстве Беларусі. А гэтая ж кніга — гатовы—і ніякага перабольшання не будзе — выдатны навучальны дапаможнік па нашым краязнаўстве. Маленькая — займальная і змястоўная — энцыклапедыя для школьнікаў. Варта толькі завінуцца ды хутчэй перавыдаць яе, ды забяспечыць школы і бібліятэкі.

І наогул, як хацелася б, каб у кожнай беларускай сям'і быў томік з творамі Уладзіміра Караткевіча (як у любым армянскім доме ёсць кніга па гісторыі Арменіі, ці ў эстонцаў — Эстонская энцыклапедыя). Хацелася б сказаць: «Памаліцеся яго словамі за родную зямлю», — яна вартая гэтага — сваімі пакутамі і сваёю славаю.

Са старонак твораў Караткевіча гаворыць сама Беларусь. І ён гаворыць — вуснамі сваіх герояў, іх думамі і ўчынкамі. Калі хочаце скласці партрэт Уладзіміра Караткевіча — складзіце яго з характараў Алеся Загорскага, Андрэя Грынкевіча, Юраса Братчыка, урэшце,— у кожным з іх яго часцінка...

А яшчэ ва ўсёй велічы паўстае духоўны воблік Караткевіча са старонак кніг яго паэзіі, асабліва апошняй — «Быў. Ёсць. Буду.», кнігі спавядальнай і развітальнай, кнігі, якую ён не паспеў патрымаць у руках...

Абяцаюць нам новы раскошны дом,
Але ТУТ нам жыць і канаць,
Тут пад кожным навекі
забытым бугром
Нашы продкі забітыя спяць.
Яны аддалі нам меч і касу,
Слова з вуснаў, цяпер нямых...
І нам немагчыма пайсці адсюль
І пакінуць са смерцю іх.

Наогул, паэзія Караткевіча заўжды — ад першага радка да апошняга — гучала тастаментна. Ён быў дакладны і строгі, — як у змесце, так і ў форме, ніякага фармальнага штукарства, ніякіх бразготак і танных упрыгожанняў — верш класічна стройны, з каранямі ў глебе, з кронаю — пад аблокі:

У векавечнай бацькаўшчыне клёны
Нячутна пачынаюць аблятаць
На рыжую траву, на мох зялёны,
На весніцы, на ціхі стаў, на гаць.
Зямля глядзіць азёрамі-вачыма
На ясны свет...

Тут нельга разменьвацца на звонкую дробязь, бо слова — пра самае святое: пра векавечную Радзіму, пра народ, пра яго лёс.

Радзіма, народ, нялёгкія і няпростыя шляхі яго гісторыі сталі нялёгкай і няпростай доляй творчага шляху Уладзіміра Караткевіча. Ён нястомна даследаваў, вывучаў і натхнёна вяртаў нам у мастацкім слове спадчыну — напаўзабытую і забытую, згубленую і прададзеную, абылганую і зганьбаваную. Але — неўміручую. Яна паўставала з цямнот і лёхаў мінуўшчыны перад намі, нашчадкамі, у велічных, гераічных і светлых вобразах, створаных Уладзімірам Караткевічам. Тут ён быў першапраходцам. Ён першы ў нашай літаратуры разгарнуў шырокую мастацкую панараму пярэдадня паўстання Кастуся Каліноўскага. І сёння застаецца толькі горасна шкадаваць, што раман «Каласы пад сярпом тваім» пісьменнік не змог, не паспеў закончыць — засталіся нам толькі два яго тамы, астатнія адышлі разам з творцам.

Розныя выказваюцца цяпер меркаванні, чаму не быў завершаны раман. Адны сцвярджаюць: «Надышлі, неадступна апанавалі новыя задумы...» Другія: «Жыццё так склалася, павярнулася нейкім неўладкаваным бокам, закруціла, панесла...» Трэція «здагадваюцца»: «Спыніўся перад самым галоўным — перад паўстаннем, не хапіла грамадзянскай рашучасці, гістарычнага грунту...» Вось дзе ўжо адразу хочацца катэгарычна запярэчыць!..

Запярэчыць і прыгадаць, з якой насцярожанасцю сустракалі чыноўныя выдаўцы і знаўцы літаратуры, «спецы» па нашай гісторыі дзве першыя кнігі рамана. Колькі было запланаваных «давыдавецкіх» і «паслявыдавецкіх» абмеркаванняў... Вынікалі такія мнагаакрутныя рэестры заўваг і прапаноў наконт таго, як трэба было і як надалей варта пісаць Караткевічу свой раман, што заставалася толькі параіць іх сачыніцелям: ці не лепш самім сесці і напісаць твор — ад сябе, а не за іншага, выказаць усё, што вы так добра ведаеце і мудра разумееце, — вам і пяро ў рукі... Як гаварыў Міхась Ціханавіч Лынькоў, «дзярзайце, уюнашы»... А Уладзімір Караткевіч сказаў сваё.

Ды хоць была і гарачая падтрымка, але камень халаднавата-прафесарска-развважлівых меркаванняў упаў на душу мастака. Ён не даваў паварушыцца. Ён ціснуў шматпудовым, гнятлівым цяжарам... Як гэта спрые працы, творчаму настрою ў самым іх зеніце, — можна толькі ўявіць... Не вытрымала душа, надтрэснулася пад гэтаю халоднаю глыбай... А няскончанасць рамана застаецца фактам гісторыі літаратуры, вялікаю стратаю і для сучаснікаў, і для нашчадкаў. Для сучаснікаў жа яшчэ і — хай сабе прыхаванай — пакутай сумлення...

Прырода надзяліла Уладзіміра Караткевіча багаццем і шматграннасцю душы. Як трохі насмешліва прызнаваўся ён у аўтабіяграфічнай нататцы — «таленты выяўляў разнастайныя: і маляваў, і ў музычную школу хадзіў (прычым абсалютны слых спалучаўся ўва мне з гэткай жа абсалютнай лянотай)...»

Народную песню, як і наогул народную творчасць, Валодзя знаў дасканала, шанаваў, любіў апантана. І ўмеў спяваць. Згадваю адно позняе вяртанне з літаратурнай паездкі. Аўтобус імчаўся праз ноч, і праз усю ноч амаль, усю дарогу гучалі песні — беларускія, украінскія, рускія, польскія, балгарскія... Спявалі Уладзімір Караткевіч з Іванам Антонавічам Брылём. Спявалі нястомна, захоплена. І таленавіта, з душэўным пранікненнем у песню. Колькі іх было — не злічыць... Толькі і чулася: «А гэтую, Валодзя...» «А гэтую, Янка...»

Калі чытаеш творы пісьменніка пасобку, з разбежкай у часе, многія дэталі «праходзяць» аўтаномна, не так бачна кідаецца ў вочы іх тыповасць, характарыстычная адметнасць. А вось калі ўсё ахопліваеш адразу, у сістэме, выяўляюцца моманты дужа цікавыя і нечаканыя. Раптам заўважаеш, напрыклад, колькі сапраўды яркіх твораў выяўленчага мастацтва здзейсніў у слове Уладзімір Караткевіч. Ён любіў маляваць — алоўкам, пяром. Імгненныя накіды: дакладная лінія, штрых — і праступае профіль, сілуэт, характар... Берагу адзін такі ягоны малюнак — жаночы партрэт, выкананы лёгкім, слухмяным, спеўным пяром аўтаручкі. Ёсць віншавальныя паштоўкі — самаробныя Валодзевы маляванкі.

Але вось — проза, слова: «Усё было проста: насычанае чырвоным неба, барвовы адбітак у спакойнай вадзе, схіленая пад уласным цяжарам вадзяная чарацінка, што перакрэсліла палосу...» — выдатная кампаноўка! А фарбы можна ўявіць. Гэтую карціну Караткевіч «стварыў» за свайго героя «Ідылія ў духу Вато». А тут — калі ласка — партрэтны жывапіс: «Празрыстыя славянскія вочы, — быццам майскае неба ў ранішнім тумане, тупы носік, румяны рот з мяккімі ямачкамі ў куточках вуснаў. І лепей за ўсё была каса. Таўшчынёю з руку, залацістая, як сухі ліст каштана»; — знаёмцеся, хто не паспеў: Наталька з апавядання «Блакіт і золата дня». Ці гэты манументальны малюнак з рамана «Хрыстос прызямліўся ў Гародні»: «Сумавала вакол капліцы шыпшына. А сейбіты падымаліся на вяршыню круглага пагорка, як на вяршыню зямнога шара. І першым ішоў насустрач нізкаму сонцу Хрыстос, мерна размахваючы рукамі...» — выразна, рэльефна, жыва...

Яшчэ адна мая памятка пра Уладзіміра Караткевіча — хоць і нейкім чынам ускосная, не прамая, але затое штодзённая. На сцяне ў маім пакоі, у невялікай багетавай рамцы, вісіць партрэт Максіма Багдановіча. А гісторыя яго — чыста караткевічаўская.

Святкаваўся Валодзеў юбілей. Пяцідзесяцігоддзе. Вечар у Доме літаратара быў шматлюдны. Валодзя губляўся ў гэтым тлуме, і смутак ляжаў на яго твары, сцінаў душу, такую няўрымслівую раней... Хвароба трымала яго ўчэпістымі рукамі... Падыходзілі сябры, знаёмыя, чытачы. З віншаваннямі было шмат сувеніраў. Валодзя ўзяў з маіх рук канверт з кніжачкай, механічна паклаў у кішэню, не зазірнуўшы нават, што ў тым канверце. Мабыць, і забыўся пра яго ў віншавальным патоку. І толькі праз нейкі час, як схлынуў натоўп з вестыбюля—усе падаліся ў залу, з гасцёўні раптам, дзе ўтварыўся цэлы сувенірны Эльбрус, выбухнуў голас Караткевіча: «А гэта хто мне прынёс?» А потым, відаць, прачытаўшы надпіс, кінуўся да мяне з паўторнымі — ужо не віншавальна-юбілейнымі — абдымкамі...

Была гэта «Жалейка» Янкі Купалы...

А партрэт Багдановіча — ён неяк выпраменьваўся насустрач з падаруначна сувенірнага вэрхалу, і ў мяне вырвалася амаль тое ж самае здзіўленае пытанне: «А гэта хто табе прынёс?»

Тут быў Максім зусім не той хрэстаматыйны, з афіцыйна-сур'ёзным, застылым тварам. Тут свяціўся ён нязмушанай, цёплай, быццам да цябе звернутай, усмешкай. І рукі — артыстычна вытанчаныя рукі музыкі, — ці не таго скрыпача, пра якога пісаў Максім...

Зрабілі партрэт — паводле адшуканага нядаўна калектыўнага фотаздымка з юнацкіх гадоў Багдановіча — фотакарэспандэнт «Маладосці» Валянцін Ждановіч і мастак Пятро Драчоў. Ціхенька ўгаварыў я хлопцаў і займеў дублікат... Так і глядзіць, усміхаецца з рамкі Максім Багдановіч — даверлівай усмешкаю Караткевіча, і чупрына, здаецца, такая ж — неслухмяна-караткевічаўская...

«Зямля пад белымі крыламі» — так любіў яе, так славіў Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч...

Лунаюць над ёй, ахінаюць яе — прыгожую і векавечную — крылы добрай надзеі. А нам уяўляецца, нам бачыцца, што ў гэтай чарадзе гордых птушак ляцяць і светлыя думы паэта. Ляцяць над роднай зямлёю. Яны — разам, яны — не могуць разлучыцца. Толькі гукаюць-пераклікаюцца — жывая з жывым: «Як ты, маці-Беларусь?..» — «Помню, сыне...»

Не памятаю ніводнай калькі-небудзь сур'ёзнай сустрэчы кінематаграфістаў, на якой бы не гаварылася аб тым, што такое нацыянальнае беларускае кіно, ці ёсць сэнс даследаваць яго традыцыі, ці можна вызначыць канцэпцыю яго развіцця на будучае. Не стаў выключэннем і апошні, XVII агляд-конкурс работ кінастудыі «Беларусьфільм». Прагледзеўшы іграву праграму конкурсу, паставім і мы пытанне: якія асаблівасці нашага нацыянальнага кіно?

Кіно

У імгненні перадаць бясконцасць

Пытанне вельмі складанае: перш чым даць на яго адказ, трэба вызначыць, ці ёсць увогуле ў нас кінематограф, які варты называцца нацыянальным. Не з'яўляючыся вялікім знаўцам тэорыі кіно, мастацкага вобраза, асаблівасцяў кінамовы, не ведаючы падрабязнасцяў этнаграфіі, побыту, вы беспамылкова змаглі б вызначыць грузінскае нацыянальнае кіно, украінскае, прыбалтыйскае. Нацыянальныя Таркоўскі, Міхалкоў-Канчалоўскі (нацыянальным духам прасякнуты і тыя іх карціны, што зняты за мяжой), Аўчароў, Герман, Мамін... У нашай свядомасці імя Бергмана трывала спалучылася з паняццем «шведскі кінематограф». Феліні, Антаніёні — гранічна розныя, але ў сваіх фільмах — перш за ўсё італьянцы. Як Бунюэль і Саура — іспанцы, Рэне і Труфо — французы. Гэта імёны сусветнага маштабу. Іх кінематограф блізкі чалавеку любой нацыянальнасці. Невыпадкова і дырэктар Мельбурнскага кінафестывалю ў свой час прызнаваўся, што фільм грузінскага рэжысёра Т. Абуладзе «Дрэва жадання» памог яму лепш зразумець самога сябе. У гэтым парадокс мастацтва: чым больш нацыянальнага — тым больш агульначалавечага.

...Ці адчуваем мы ў нашым штодзённым жыцці прысутнасць беларускага кіно? Ці адчуваем яго «подых»? Ці прыкметна яго ўздзеянне на нас? (Кіно ж здольна, як ніякі іншы від мастацтва, быць уладаром і дум, і душ). На жаль, адказ будзе адназначны. Наш кінематограф пазбаўлены сілы ўздзеяння, бо ён існуе як факт побыту, але адсутнічае як знак быцця. Ён пазбаўлены вялікай сілы аб'ядноўваць, бо існуе ў разрозненых кінаадзінках. Ёсць фільмы, але няма адзінай, цэласнай мастацкай з'явы.

Доўгі час у паняцце «нацыянальнае» ўваходзілі бясконцыя беларускія «баевікі», сцэны з партызанскага жыцця. Магчыма, таму і заслужыла наша студыя ў 70-я гады іранічны назоў «партызанфільма». Вайна сапраўды стала нашай агульнай трагедыяй. Яна наскрозь пранізала нашу нацыянальную свядомасць. Лепшыя ўзоры ваеннага беларускага кіно — «Праз могілкі», «Я родам з дзяцінства» В. Турава, «Сведка» В. Рыбарава — спробы выявіць нацыянальны характар, нацыянальнае асяроддзе, атмасферу. Гэтыя фільмы помняцца, таму што яны напоўнены не проста праўдай дзеяння, а праўдай пачуцця. Вялікую частку іншых «ваенных» фільмаў цяжка назваць мастацкімі ў вышэйшым сэнсе гэтага слова. Пачуццё, чалавек, а часам і само дзеянне былі ў іх ілжывыя. Цяпер, дзякуючы нашаму «новаму бачанню», веданню гісторыі, яны яшчэ больш пабляклі, ператварыўшыся ў манументы эпохі лжэпафасу, якой і былі народжаны.

Сёння кінематограф схіляецца ўсё больш у другі бок — бліжэй да сучаснасці. «Гамункулус» (рэж. А. Карпаў-малодшы) расказвае нам аб трагедыі кінутых дзяцей, «Мяне клічуць Арлекіна» (рэж. В. Рыбараў) — аб драматычных момантах у сучасным свеце моладзі... Гэтыя стужкі ў поўным сэнсе слова надзённыя. (Не магу не стрымацца, каб не прыгадаць у сувязі з гэтым трапную заўвагу вядомага філосафа, культуролага Г. Гачава: «Но попечение автора да будет не о Злобо-дневности, а о Добро-годности. Разум восхищенный да противостоит кипению разума возмущенного».) Рэжысёры, чуйна зважаўшы на сацыяльныя праблемы нашага жыцця, адразу ж вынеслі іх на экраны. Але цяперашнія праблемы так і засталіся цяперашнімі. Яны досыць пазнавальныя. Не больш. Экранныя творы зафіксавалі імгненне часу... Мастацкі вобраз і ў «Гамункулусе», і ў «Арлекіна» адназначны і аднамерны. Мы, гледачы, знаходзімся ўвесь час ў адведзенай нам экранным палатном прасторы. Наша чалавечая інтуіцыя паралізавана. Мы ўспрымаем усё, што адбываецца ў фільмах, не маючы магчымасці спрацыраваць убачанае на наша агульначалавечае жыццё. Вобраз, паводле законаў парадоксаў мастацкага твора, злучае незлучальнае — канкрэтнасць і шматзначнасць, сіюмінутнасць і пазачасавасць. Ён спасцігальны і неспасцігальны (у сілу сваёй бясконцасці) адначасова. Мастакі ж сёння трывала прывязаны да канкрэтнасці бытавання. Яны пазбавілі сябе магчымасці ўзняць побыт да ўзроўню быцця, злабадзённасць — да «доброгодности». У фільмах няма таго, што С. Аверынцаў называў «інтымным перажываннем праблематыкі эпохі». Гэтага інтымнага перажывання аказаліся пазбаўленыя і мы, гледачы.

Ствараецца ўражанне, што ўвесь наш айчынны кінематограф перажывае чарговы выбух дакументалізму (першы быў у 60-х). Звязана гэта, відаць, з тым, што з'явілася магчымасць падзяліцца адкрыта, на поўны голас, з пазнаным, убачаным, ці з тым, што доўга захоўвалася пад замкамі маўчання. З'явілася магчымасць вызваліцца ад ціску душэўных перажыванняў. Дакументальнае стала сутнасцю, асновай ігравога кіно. Але не заўсёды гэта злучэнне дае паўнацэнны мастацкі сплаў. Бо дакументальнае ў дадзеным выпадку сінанімічна таму ж сіюмінутнаму, аднамернаму. Рэжысёры нібы стартавалі на кароткую дыстанцыю, спаборнічаючы, хто хутчэй, спрытней ды грамчэй ухопіцца за самае-самае, хто раней выдасць на-гара самы найноўшы факт. Магчыма, гэта часавыя выдаткі цяперашняй сітуацыі, калі ўсе мы знаходзімся ва ўладзе фактаў, калі нашымі думамі авалодваюць падзеі, дакументы. Час роздуму, відавочна, яшчэ наперадзе...

Несумненна, фільм «Наш бронецягнік» (рэж. М. Пташук) — адзін з цікавейшых фільмаў студыі. Несумненна і тое, што ён будзе заўважаны (ды і ўжо заўважаны) гледачамі, бо адпавядае сённяшняй патрэбе людзей у злабадзённасці. Галоўны герой Кузняцоў (В. Гасцюхін) — з былых верных вартавых сталінскіх засценкаў. Знаходзячыся ў стане «былога», ён здзяйсняе «падарожжа» ў свет жывых зданняў. Сустракаючыся з «калегамі», такімі ж «былымі», ён раптам усведамляе ўсю няправеднасць пражытых гадоў. Па сутнасці, Кузняцоў ёсць ні што іншае, як знак трагічнага краху ілюзій, веры. А фільм — не знак перасцярогі, бо здані «цёмнага царства» ўсё-такі жывыя і вось-вось зменяць сваё аблічча.

Але чамусьці немагчыма пазбыцца адчування, што фільм гэты прапаноўвае толькі суму канчатковых вобразаў-знакаў, цалкам пазбаўленых цэласнай вобразнай сістэмы. Карціна насычана злабадзённай гісторыяй, але пазбаўлена гістарызму сучаснасці. Як важна было б менавіта ў гэтай рабоце па-мастацку адлюстраваць час-прастору, таму што менавіта такі фільм і маральна, і эстэтычна патрабуе ўвасаблення вядомага прынцыпу: «кіно — зафіксаваны час». Час і прастора перадаюцца не толькі (і не столькі) праз рэаліі асяроддзя, побыту, колькі праз кампазіцыю, рытм, і павінны раствараццца ў пластычным асяроддзі фільма, з'яўляцца тым «лёгкім подыхам», які пранізвае ўсю кінематаграфічную структуру. Час — гэта не толькі знешняе, але і ўнутранае — і назіранне, і адчуванне. Вось што было важна — перадаць аўтарскае адчуванне часу, сваё, аўтарскае, стаўленне да яго падзей. Асабістае стаўленне рэжысёра стала б індывідуальным вопытам кожнага, хто сядзіць перад экранам.

Пры адсутнасці такога паняцця, як «асабістае», твор ніколі не ўздымаецца да ўзроўню мастацтва. Асабістым прадвызначана ўсё, што ёсць у фільме: і змест, і форма. Неабходна таксама, каб і ў цэнтры мастацкага твора была асоба. Як важна было ў «Дуброўскім» (рэж. В. Нікіфараў) убачыць асобу героя, дакрануцца да яго памкненняў і веры. І як важна было адчуць, адкрыць раптам яго прысутнасць у асобе, цяперашнім чалавеку. Быў жа такі момант радаснага судакранання-спазнання ў Базараве (фільм «Бацькі і дзеці» быў пастаўлены таксама В. Нікафаравым), у нскага — у Кірсанавых або ў Фенечцы. Была гэтая магічная сувязь паміж сучаснасцю і класікай на экране.

У траекураўскім разгуле, запойным шабашы, у страце ўсялякіх маральных прынцыпаў проста чытаюцца сучасныя аналогіі. Менавіта ў гэтай падкрэслена-грамадскай устаноўцы аўтара не знайшлося месца пачуццям герояў. Дуброўскі (М. Яфрэмаў), Мар'я Кірылаўна (М. Зудзіна) — па-за каханнем. У іх ёсць плоць, але няма духу. А таму і ідэя твора (каханне выратуе свет) засталася неўвасобленай.

Ідэя, герой, характар, сістэма маральных каштоўнасцей, атмасфера, час — усе гэтыя катэгорыі нацыянальныя. Думаецца, што ў пералічаных карцінах іх якраз і не выяўлена. Самае важнае, каб у нацыянальнай культуры адчуваўся нацыянальны ідэал. Паўтару думку творцы, які ўсёй сваёй дзейнасцю даводзіў неабходнасць імкнення да ідэалу (і ў гэтым быў глыбока нацыянальны): «Імкненне да дасканаласці прымушае мастака рабіць духоўныя адкрыцці, пастаянна падштурхоўваць сябе на максімальнае духоўнае намаганне. У імкненні да абсалюту рухаючая тэндэнцыя развіцця чалавецтва, адпаведна — і мастацтва. Мастацтва рэалістычнае тады, калі яно імкнецца выявіць духоўны ідэал. Рэалізм — гэта імкненне да ісціны, а ісціна заўсёды цудоўная. У гэтым сэнсе эстэтычная катэгорыя суразмерна этычнай» (А. Таркоўскі). Гэтага ідэалу не адчуваюць беларускія майстры экрана. Іх фільмы пазбаўлены святла, выйсця да надзеі. «Гамункулус», «Мяне клічуць Арлекіна», «Наш бронецягнік», «Дуброўскі» — беспрасветныя. Іх героі злыя, агрэсіўныя. І справа нават не ў тым, што іх драма прадвызначана драматычнасцю нашага жыцця, гісторыі. Яны пазбаўлены ідэальнага пачатку, які заўсёды закладзены ў жыцці. Можа, пазбаўлены яшчэ і таму, што страчаны наш агульны нацыянальны ідэал...

Людміла САЯНКОВА.

З паэтычнай пошты

Віктар ШУТКЕВІЧ

Зрок сэрца

Ёсць рэчы,
Якія ты можаш убачыць,
Толькі заплюшчыўшы вочы:
Яблыньку на загароддзі,
Ля якой ты калісьці
Сустракаў першы снег,
Сляды тваіх ног на ўзлессі,
Занесеныя лістападам,
Сябра, якога
Ніколі не вернеш...
Гэта — зрок сэрца.
І калі чалавек яго страціць —
Ён сляпы,
Нават маючы
Цалкам здаровыя вочы.

Чорныя чаўны

З белага маўклівага туману
Выплываюць чорныя чаўны —
Успаміны сведкаў той вайны.
І ніяк чамусьці не прыстануць
Да другога, новага жыцця...
Бераг іх — за морам забыцця.
Ён не адштурхне іх, не падмане.
Зноў чаўны хаваюцца
ў тумане...

Хутары

Блукаю на месцы
Былых хутароў
І здзіўляюся:
Як хутка дзічэюць,
Зарастаюць сады,
Калі застаюцца
Без гаспадарскага вока.
Здаецца ж, нічога тут
Без яго не змянілася:
Тое самае неба,
Тая ж зямля і вада.
Хіба што стала крыху халадней,
Зусім непрыкметна —
На цеплыню
Чалавечага подыху.

●

Крык зязюлі — да
нараджэння дзіцяці.
(Народная прыкмета).
Не кувай ты, шэрая зязюля,
у маім бары...
(М. БАГДАНОВІЧ).

Закувай ты, шэрая зязюля
У маім бары!
Мо пашчасціць дачакаці
зноў дзіцяці
Вёсцы ля гары.
Той, што не спявала калыханак
трыццаць мо гадоў,
Што у свет адправіла так рана
дочак і сыноў.
Хай смяюцца, кажуць, што
запозна — зноўку закувай!
Але дзетак у чужыя гнёзды
больш не аддавай...

Гараджанкі

Дзве белагаловыя дачкі —
Два маіх сланечнікі цыбатых —
Выраслі не ў полі ля ракі
І не ў агародзе каля хаты.
Ім аблокі нянькамі былі,
А калыскай — дом
шматпавярховы.
Толькі ж і далёка ад зямлі
Выспяваюць словы роднай
мовы...

Падарунак

Светлай памяці Р. Р. ШЫРМЫ, народнага артыста СССР

Славуты зямляк
Прыслаў мне калісьці
У падарунак
Дзіцячую кніжку —
«Казкі Пушкіна».
З маленства я ведаў
Пра песні,
Якія спявала паэту
Арына Радзівонаўна —
Ягоная няня.
І толькі дарослым даведаўся,
Што, акрамя яе песень,
Ёсць яшчэ песні
Рыгора Раманавіча...

Прызнанне

Дзякуй табе,
Мой народ,
Які даў мне жыццё і радзіму,
За тое,
Што ніколі яшчэ
Ў чужых людзях
Мне не давялося саромецца
Таго, што я —
Беларус.

г. Варшава.

Алесь БІБІЦКІ

Цішыня

Ноч. Стаіць цішыня,
Ды такая нямая,
Нібы хто ў далонях
Наваколле трымае.

Горла птах не дзярэ.
Сціхлі зоры над логам.
І нячутна арэ
Месяц светлым нарогам.

Вецер крылы свае
Апусціў у знямозе.
Толькі бомкі мае
Срэбра льюць па дарозе.

●

Кукуе птаха у бары
Так, як прызначыла прырода...
І мне той мовай гаварыць,
Што маці ўскрыквала пры
родах.

Няхай камусь і рэжа слых
Вязьмо са слоў «бадай
не трэба»,
А мне — як хваляў ускалых
На збранзавелым моры хлеба.

Як абруселі гарады!
Час ад загубы ратавацца...
Зрачыся мовы — дык тады
Ці ж беларусам можна звацца?!

●

Каля рэчкі памаўчу,
Пагляджу на плынь, на хвалі,
Ды тугу сваю ж у далеч
Адпускаць я не хачу.

Хай яна жыве ўва мне
І не дасць агню затухнуць.
Нават хвалі нікнуць, глухнуць,
Як іх вецер не кране.

Так і мне, я не хлушу,
Не замроіцца прастора,
Як туга сплыве за мора,
Апустошыўшы душу.

Пінскі раён.

СПАЧАТКУ БЫЎ ГОЛАС...

Роздум пра харавое мастацтва

Народны артыст БССР прафесар В. Роўда.

ТАК, ГОЛАС — першасны, калі параўноўваць яго з інструментальнай музыкай. І таму ступень развітасці вакалу, пеўчая культура шмат што вызначаюць у музычным жыцці, асяроддзі.

Харавыя спевы — сінтэз вакалу і артыстызму — дэманструюць мастацтва і культуру выканальніцтва. (Вядома ж, што не ўсякі спявак — артыст, як і не кожны артыст — спявак). Нярэдка даводзіцца чуць пра ўтварэнне новых пеўчых калектываў — прафесійных дарослых або дзіцячых, і амаль заўсёды ім даецца назва **харавых.** Дазволю сабе не пагадзіцца з такім вызначэннем, тым больш, што ў Мінску ёсць нямала агульнаадукацыйных школ з харавым ухілам, якія, напэўна, таксама прылічваюць сябе да носьбітаў харавога мастацтва.

Дык на якой падставе можна гаварыць аб прафесіяналізме хораў — незалежна ад фармальнага іх статуса (прафесійны ці самадзейны калектыў)?

Мяркуючы над гэтым пытаннем, я ўспомніў 1983 год, Талін, дзе праходзіў пленум праўлення Саюза кампазітараў СССР, прысвечаны савецкаму шматнацыянальнаму харавому мастацтву. У канцэртах гучалі творы кампазітараў усёй краіны ў выкананні як артыстаў-аматараў, так і прафесіяналаў. Нельга было не звярнуць увагу на самадзейныя калектывы, якія выконвалі прафесійную музыку: заслужаны хор ЭССР — работнікаў асветы; заслужаны хор ЭССР — мужчынскі хор Акадэміі навук; заслужаны хор ЭССР — Акадэмічны мужчынскі хор Талінскага політэхнічнага інстытута; заслужаны хор ЭССР — Акадэмічны жаночы хор Талінскага політэхнічнага інстытута; заслужаны хор ЭССР — Палаца культуры імя Я. Томпа «Калева»; лаўрэат міжнародных конкурсаў дзіцячы хор «Элерхсйн» Палаца піянераў і школьнікаў г. Таліна.

Уражвае, ці не праўда?

Іхнія спевы вызначаліся высокай культурай, артыстызмам, чысцінёй і вакальнасцю. У названых хорах спяваюць не вакалісты ці прафесіяналы-харавікі, наадварот: іх там няма зусім, а між тым мастацтва харавога спявання — відавочнае. Ёсць і тэмбральнасць, прыгажосць гучання груп. Ну, а пра строй і казаць не даводзіцца; гэта зразумела само сабою. Што яшчэ важна — не выклікае сумненняў інтэрпрэтацыя выконваемых твораў, адно з самых слабых месцаў у харавой выканаўчай практыцы.

Дарэчы, пра інтэрпрэтацыю. Прыгадваецца прыкры выпадак, калі тады ж у Таліне Маскоўскі хор студэнтаў пад кіраўніцтвам Б. Цеўліна па сутнасці сказіў творчую задуму майго калегі Л. Захлеўнага, выконваючы яго цудоўны хор «Гаварыла поле шырокае». Прычына? Адсутнасць **высокай культуры спявання.** Гэта быў адзінкавы выпадак на тым харавым форуме, калі калектыў не данёс твор да слухача. І здарылася гэтак не толькі па віне дырыжора, але і таму, што ў ягоным хоры ўдзельнічаюць студэнты з абсалютным слыхам, здатныя спяваць любыя сугуччы без настройкі, але ў той жа час не далучаныя да **культуры харавога спявання.**

НА БЕЛАРУСІ сёння багата дзіцячых калектываў, у тым ліку ёсць і хоры хлопчыкаў. Але я ніколі ў нас не чуў дыскантавага спявання, у шмат разоў ярчэйшага за жаночае сапрана (невыпадкова ж дысканты былі ў вялікай пашане і захоўваліся ў хорах некалі доўгі час). Думаю, прычына тут адна: **настаўнікі!** Дзе знайсці настаўніка? Тая школа, якую прайшоў наш выдатны дырыжор Віктар Роўда (як, дарэчы, і Р. Шчадрын, і А. Фляркоўскі, і І. Жураўленка), была ў хоры хлопчыкаў пры знакамітай капэле А. Свешнікава. Ну, а хто ж з сённяшніх настаўнікаў валодае сакрэтамі вакальнага харавога выхавання, хлапчуковага спявання? Ніхто! Дый адкуль ведаць ім гэтыя сакрэты? Вось некалі мне давялося сустракацца са старым інтэлігентам, загадчыкам кафедры руху Ленінградскага дзяржаўнага інстытута тэатра, музыкі і кіно Іванам Эдмундавічам Кохам. Ён, між іншым, расказваў, што рыбу, курыцу ядуць **не рукамі,** а з дапамогай відэльца і нажа. Але ж гэтаму мастацтву трэба вучыцца. А хто пакажа гэта?

Тое самае і з культурай выканальніцтва...

Харавой творчасцю я займаюся шмат гадоў. І шмат гадоў супрацоўнічаю з нашымі прафесійнымі калектывамі: з Акадэмічнай харавой капэлай БССР імя Р.Шырмы, а таксама з бліскучым інтэрпрэтатарам музыкі — Хорам Беларускага тэлебачання і радыё, які даўно заслужыў права (і гэта не толькі мая думка) на званне акадэмічнага. Выпеставаны прафесарам Віктарам Роўдам, хор гэты зрабіўся сапраўднай акадэміяй спеваў, чыё высокае мастацтва вартае і высокіх слоў.

З чаго складаецца гэтае мастацтва?

У хоры — бліскучыя тэнары (мая любоў да іх вымушае пачаць менавіта з іх), гожыя сапрана, якія не дазваляюць сабе «крычаць», мяккія альты і глыбокія пранікнёныя басы. Вось гэтак **падабраны і навучаны** гэты калектыў. Ніхто іншы не можа, як Роўда, прачытаць словы эмацыянальна, натхнёна, і ніхто так не можа адцяніць у музыцы сэнс слова, як ён. Значнасць В. Роўды як творчай асобы — яркай, нестандартнай, надзеленай багатым талентам — надзвычай вялікая, і мала каго можна сёння паставіць з ім побач. Выкананне «Пушкінскага вянка» Г. Свірыдава—пацверджанне таго. Нядаўна і Вялікі хор Цэнтральнага тэлебачання пад кіраўніцтвам Л. Ермаковай выканаў гэты харавы шэдэўр. Дык вось. У мяне склалася ўражанне, што калі б не было, скажам, прэм'еры ў канцэрце Маскоўскага камернага хору пад кіраўніцтвам У. Мініна, а потым — у канцэрце хору В. Роўды, дык пра свірыдаўскі «Пушкінскі вянок» пад уражаннем ад выканання калектыву ЦТ можна было б падумаць як пра сярэдні твор. Выканаўчае мастацтва пачынаецца з асобы, здатнай спачатку навучыць рамяству, а потым давесці рамяство да майстэрства і мастацкай дасканаласці.

Цікава, што В. Роўда спявае са сваім хорам розную музыку: старую і новую. І чым больш у яго праблем у выкананні, тым больш азарту ў працы над якасцю. Асабіста я ўдзячны В. Роўду за цудоўнае выкананне маіх больш чым пяцідзесяці твораў—і гэта пры яго найстражэйшай патрабавальнасці, бязлітаснай крытыцы, нарэшце, адборы. А выкананне сімфоній «Памяць Зямлі» і «Полацкія пісьмёны»... Яны былі настолькі дакладна **праспяваныя** хорам, настолькі эмацыянальна, што, па сутнасці, В. Роўда і ягоны хор, поруч з дырыжорам М. Казінцом, зрабіліся сааўтарамі твораў, г.зн. мастацкае ўвасабленне сімфоній дасягнула найвышэйшага ўзроўню. Так, так: варта называць рэчы сваімі імёнамі. Тут я міжволі ўспамінаю верш Ніла Гілевіча, прысвечаны Віктару Роўду і ягонай творчасці. Мастацтва музыканта натхніла паэта ў дзень святкавання 1000-годдзя хрышчэння Русі. Так, узвышанае спяванне хору—вынік каласальнай дзейнасці менавіта **аднаго чалавека—Майстра, Музыканта.**

Беларусі пашанцавала: у нас ёсць В. Роўда. Але ж... дзе іншыя роўды? Хто апроч яго навучыць і пакажа, **як трэба** спяваць, якім чынам данесці сэнс і мастацкую задуму твора? Бо праспяваць чысценька яшчэ не значыць **стварыць хор.** І не варта блытаць паняцце «энтузіязм» з **талентам** выканаўцы. Сёння многія кіраўнікі са сваімі калектывамі імкнуцца асвоіць шэдэўры сусветнай класікі —рускай, заходнееўрапейскай. Аднак нельга кіравацца толькі жаданем, трэба зыходзіць з магчымасцяў! Інакш паўторыцца гісторыя з хорам Л. Захлеўнага... Музыка шмат страчвае ад недасканалага выканання, а яшчэ больш страчвае слухач, калі не зразумеў сэнс твора. Не зразумеўшы, адмаўляе яго. А гэта ўжо сур'ёзная страта. Я ўжо не кажу пра недасканалую музыку, якая ў пасрэдным выкананні робіцца зусім нягоднай для ўспрымання. Усё гэта адмоўна адбіваецца і на аўтары, і на слухачы. Ды і на мастацтве ў цэлым.

НЕ МАГУ не сказаць і пра ўласна кампазітарскае рамяства. У большасці выпадкаў да харавога твора кампазітары ставяцца не як да партытуры, а як да **пералажэння** з фартэпіяна на чалавечы голас—што хавае ці збядняе цудоўныя якасці хору. Страта тэмбральнасці— вось асноўны недахоп большасці сучасных харавых твораў. Нярэдка і самі кіраўнікі калектываў робяць змены ў нотах: «перадаюць» вярхі тэнараў альтам, спяшаючыся пазбавіцца нязручных месцаў, спрошчваюць, зроўніваюць гучнасць і тым самым робяць мастацкую падмену. А інакш—адмаўляюцца спяваць. Вось і паўстае пытанне: а ці хор гэта—у спрошчаным выглядзе? Невыпадкова ж, што большасць так званых хораў (з-за складанасці?) не пяе С. Рахманінава, С. Танеева, Г. Свірыдава, Э. Торміса...

У той жа час харавыя калектывы Эстоніі, як вядома, з поспехам выконваюць творы названых аўтараў. Тамтэйшыя «непрафесійныя» калектывы не задумваюцца над праблемамі строю, інтанацыі, так званай нязручнасці, і натуральна, што кампазітары, ствараючы арыгінальныя хоры, не абмяжоўваюць сваю фантазію.

Затое ўспомнім, які бедны матэрыял атрымліваюць у масе сваёй дзіцячыя хоры! Пераважна гэта тыповая песенная партытура ў акордавым складзе, песенная мелодыка... Пляcканне ў ладкі, ківанні або прытопванні не аздабляюць, а збядняюць музыку, змест якой і так выказаны толькі ў верхнім голасе. У Мінску высокую вартасць , мае, бадай, хор Рэспубліканскай школы-інтэрната па музыцы і выяўленчым мастацтве імя І. Ахрэмчыка, бо ён грунтуецца на тэмбральнасці. У астатніх выпадках мы маем справу са своеасаблівай **піянолай**—механічным піяніна, дзе няма жывога натуральнага спеву, а гукавыя адценні пазначаныя фармальнай беспамылковасцю. Такое выкананне нагадвае гуказапіс у студыі, дзе ўсё выконваецца правільна і чысценька, ды ў выкананні няма галоўнага — няма душы, музыкі.

Пра ўсё гэта я гавару без паўтонаў, каб не тлуміць галаву двухсэнсоўнымі намёкамі. Мяне непакоіць і назапашванне ў сучасным выканаўчым мастацтве зусім дылетанцкай энергіі, непатрэбнай для слухача і для аўтараў. І вось тут паўстае ўвачавідкі волатаўская постаць Віктара Роўды, якая факусіруе ў сабе музычную культуру, прафесіяналізм і высокую мастацкасць. Міжволі захапляешся ягоным майстэрствам, уменнем падтрымаць нават іскру таленавітага, патрабаваць ад кампазітара самага элементарнага—выканання законаў харавога пісьма і даводзіць гэтыя законы да ўзроўню мастацтва. Калі мы, кампазітары, прыносім творы ў Хор Беларускага тэлебачання і радыё прафесару Віктару Роўду, мы не можам не ведаць, што перад намі Мастак, творца харавой музыкі.

Андрэй МДЗІВАНІ.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Вечары ў Сансусі

Колькі канцэртаў у парках сыграў за гады свайго існавання Дзяржаўны камерны аркестр БССР — не пералічыць! Ды такога яшчэ не было. Па запрашэнні аргкамітэта XXXIV паркавага фестывалю ў Патсдаме і пры актыўным удзеле Генеральнага консульства ГДР у Мінску (асабліва хацелася б адзначыць консула Ханне Лорэ Трынгс) наш аркестр выехаў у ГДР для ўдзелу ў гэтым незвычайным музычным свяце.

Фестываль традыцыйны, адбываецца на працягу 10 дзён у чэрвені. Склад удзельнікаў досыць прадстаўнічы. Сёлета імі былі, апроч беларускіх музыкантаў, камерныя аркестры з Румыніі, Балгарыі, ГДР, клавесініст К. Брызі з Італіі, духавы квінтэт з ФРГ, сімфанічныя аркестры з ГДР, некалькі харавых калектываў і шмат малых камерных ансамбляў. Канцэрты фестывалю адбываюцца ў цудоўных палацах парку Сансусі пры вялікім прытоку публікі.

Наш канцэрт быў у тэатры Новага Палаца, пабудаванага ў XVIII стагоддзі. Тэатр маленькі, цалкам зроблены з дрэва, аздоблены вытанчанай разьбою. Як нам сказалі, у ім бывае ўсяго некалькі канцэртаў на год. Гралі мы з дырыжорам А. Палянічкам, у першым аддзяленні — творы А. Вівальдзі, Д. Пергалезі, Г. Гендэля, П. Альхімовіча, у другім — «Серэнаду для струннага аркестра» П. Чайкоўскага. Канцэрт прайшоў з вялікім поспехам і скончыўся для нас сюрпрызам: адыграўшы праграму, мы раптам пачулі, акрамя апладысментаў, яшчэ нейкі гучны незразумелы грукат у зале. Папыталі ў перакладчыкаў, што здарылася. Аказалася, тамтэйшая публіка гэткім чынам выказвае сваё захапленне — тупае нагамі па драўлянай падлозе.

Прыемна было іграць для такой публікі — вытанчанай і добразычлівай, і аркестр з задавальненнем іграў на «біс», хоць, як высветлілася, гэта тут не прынята. Публіка ж нашае адступленне ад правілаў упадабала.

Пасля канцэрта мэр Патсдама і арганізатары фестывалю наладзілі прыём у гонар нашага калектыву. На прыёме гаспадары выказалі пажаданне яшчэ раз запрасіць наш аркестр на паркавы фестываль у Сансусі. Наступным днём мы гулялі па гэтым цудоўным парку, які можна параўнаць з Петрадварцом, дзівіліся на паркавую скульптуру і садовую архітэктуру. А ўвечары наведалі канцэрты фестывалю.

Апрача Патсдама, Дзяржаўны камерны аркестр БССР даў два канцэрты ў гарадах Найрупін і Ютэборг. Вярнуўшыся ў Мінск поўныя яркіх уражанняў, мы вырашылі і ў нашым горадзе наладзіць паркавыя канцэрты. І вось выступілі на свяце горада — у купалаўскім парку, і асабліва адметны канцэрт адбыўся ў Цэнтральным батанічным садзе. Хочам зрабіць такія канцэрты ў летнія месяцы традыцыйнымі — накшталт «Вечаровых серэнад» для гасцей сталіцы і мінскіх аматараў камернай музыкі.

А. МІЛЬТО,
артыст аркестра.

Прэм'ера трансляцыі

Трэці год Беларускае радыё вядзе перадачы пад рубрыкай «Сёння ў оперным тэатры». Адметнасць іх у тым, што спектаклі бягучага рэпертуару непасрэдна з залы Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР перадаюцца ў «жывы» эфір. Своеасаблівы эфект прысутнасці ствараюць аб'ёмнае гучанне (трансляцыі вядуцца па стэрэавяшчанні) і каментарый пастаянных вядучых Л. Шпілявой і А. Сцепанцова.

Новая форма работы музычнай рэдакцыі радыё з'явілася пасля таго, як у ДАВТе БССР быў абсталяваны трансляцыйны пульт. Дзякуючы гэтаму каментатары перад пачаткам дзеі і ў антрактах знаёмяць слухачоў са сцэнічнай гісторыяй і зместам оперы, расказваюць пра пастаноўшчыкаў, выканаўцаў, дзеляцца ўражаннямі пра ход спектакля і рэакцыю публікі, уключаюць у свой расказ інтэрв'ю з дзеячамі тэатра.

Нядаўна прэм'ера такой трансляцыі адбылася па першай праграме Беларускага радыё: 24 чэрвеня, у дзень закрыцця сезона, з тэатра перадавалася опера Д. Вердзі «Аіда». Спектакль прысвячаўся 100-годдзю з дня нараджэння вядомага беларускага сцэнографа С. Нікалаева, у мастацкім афармленні якога опера ідзе і дасюль.

Як паведамілі каментатары, з новага сезона оперныя трансляцыі будуць рэгулярнымі не толькі па стэрэа, а і па першай праграме рэспубліканскага радыё.

С. ВЕТКА.

ДЗІЦЯЧЫ ФЕСТЫВАЛЬ НА ЯДРАНЕ

У югаслаўскім горадзе Шыбенік, што на беразе Адрыятычнага мора, адбыўся XXIX дзіцячы фестываль. Ён праходзіў пад эгідай ЮНЕСКА. У фестывалі прынялі ўдзел прадстаўнікі СССР, ЧССР, ВНР, НРБ, а таксама Італіі, Англіі, ФРГ і іншых краін. У рамках культурнай праграмы была разгорнута выстаўка кніг для дзяцей.

Вялікую ўвагу прыцягнулі кнігі, выпушчаныя выдавецтвам «Юнацтва», якое на выстаўцы прадстаўляў яго дырэктар В. Лукша. Маленькія чытачы, гаспадары і госці фестывалю адзначалі высокую культуру кнігадрукавання ў нашай рэспубліцы, праявілі цікаўнасць да кніг Я. Купалы, К. Крапівы, М. Танка, беларускага фальклору, выданняў на замежных мовах.

Т. САБЕЖКА,
старшы рэдактар галоўнай рэдакцыі выдавецтва «Юнацтва».

Выстаўкі

Надзея застаецца...

Польскі партрэт у Мінску

У Дзяржаўным мастацкім музеі БССР у рамках Дзён ПНР у СССР праходзіла выстаўка «Сучасны польскі партрэт і аўтапартрэт. 1944—1988». Вялікая экспазіцыя прыехала з горада Радама, бюро мастацкіх выставак якога спецыялізуецца на мецэнацтве, падтрымцы і развіцці жанру партрэта. Радамскае Бюро нават праводзіць міжнародныя трыенале партрэта. Між іншым, супрацоўнікі бюро Э. Пежыньска-Ельска і А. Ельскі запрашаюць беларускіх жывапісцаў і графікаў прыняць удзел у V трыенале «Радам-90» (творы прымаюцца да лістапада 1989 г., не пазней).

Цяпер звернемся да выстаўкі. Калі б гэты агляд пісаўся ў часы вульгарна-сацыялагічнага аналізу мастацтва, то трэба было б абавязкова адзначыць, што радамская экспазіцыя прадстаўляе шырокую карціну польскага грамадства: рабочыя і народная інтэлігенцыя, кааператыўныя сяляне, мастакі і пенсіянеры... Можа, такі метад і адлюстраваў бы частку рэчаіснасці, але трэба дзеля аб'ектыўнасці дадаць «бомжаў» і фарцоўшчыкаў, прастытутак і дэкласаваных элементаў. Шырокая карціна атрымалася «аж надта» стракатай і супярэчлівай. Аматары аднадушнасці і беспраблемнасці застануцца, безумоўна, незадаволенымі: гэта ж які прыклад моладзі, што і без таго рвецца на свет божы з храмаў аўтарытарнасці.

А пачынаецца выстаўка так ціхенька, з такой знаёмай акадэмічнай статыкі мастацтва 40—50-х гадоў. Цагляр з аптымістычнай усмешкай б'е цагліну малатком, мастак з гонарам назірае сябе ў аўтапартрэце. Кожная шрубка на сваім месцы, кожны займаецца сваёй справай. Ды і Катавіцэ называлася тады Сталінаградам.

Але і за «жалезнымі заслонамі» не згасла творчае жыццё, не на пустую глебу прарываліся светлыя плыні. Польскі народ не хацеў забыцца, што ягонае мастацтва — частка агульнаеўрапейскай культуры. Калі ў нас толькі нядаўна знялі кляймо праклёну з «буржуазных ізмаў», то польскае мастацтвазнаўства нядоўга хварэла на прапагандысцкую ліхаманку.

Каларыстычныя эксперыменты К. Буцкага, Е. Тхужэўскага, Б. Ёншэр, З. Пранашкі пазбавілі польскі партрэт спакойнага існавання. Сама экспазіцыя на ўчастку 50—60-х гадоў зазіхацела фарбамі, злучанымі ў смелыя гамы. Колер у гэтых творах не самамэта, а носьбіт эмоцый, перажыванняў, адлюстраванне тэмпераменту і характару.

Ідзём далей. А галоўнае наперадзе. Польскае партрэтнае мастацтва за апошняе дваццацігоддзе зрабіла такі рывок, што, назіраючы ягоныя вынікі, губляеш раўнавагу. Здаецца, парушаны ўсе законы іерархіі жанраў, класічны вобраз партрэта. Многія з гэтых твораў не столькі партрэт мадэлі, колькі настойлівае, часта экстравагантнае самавыказванне мастака на чалавечым матэрыяле партрэтуемага. Аўтапартрэт жа—не столькі саманазіранне (шмат абліччаў, зацягнутых цемрай, адвернутых убок), колькі праекцыя вострых светапоглядных праблем на сябе і сваё аўтапартрэтнае наваколле. Галоўнае ўражанне ад большасці карцін — нераўнадушнасць творцаў, незамкнёнасць у сценах майстэрні.

Адной партрэтнай кампазіцыі С. Мазусю паказалася мала. Дыптых, прысвечаны С. Гаеўскаму, дэманструе побач з тварам і патыліцу. Можа, аўтар правакуе гледача? Што ж, ён мае на гэта права.

Я даўно ўжо сачу за творчасцю А. Гюнтнер. Сюррэалістычныя партрэты мастачкі не глядзяцца другаснымі ў рэчышчы творчасці вялікага бельгійца Р. Магрыта. Жаночая грацыя, вытанчанасць форм становяцца ў іх галоўнымі. А побач з імі эфектныя салонныя пастэлі Я. Саламона. І гэта не апошняя нечаканасць экспазіцыі.

«Аўтапартрэт — хрышчэнне» Е. Алексяка, аўтапартрэтны трыпціх К. Яцкоўскага ў выглядзе вогненна-чырвоных масак, самаздзеклівы аўтапартрэт П. Ласіка—экстрэмальныя пункты экспазіцыйнага шэрагу. А для нашага гледача будзе шмат такіх экстрэм.

Напрыклад, істэрычна-крыклівы, чырвона-чорны квадрыпціх (якая цяга да шматкампазіцыйнасці!) Я. Маліка, узнікаючыя ў цяжкім паветры абліччы герояў Р. Келтыка, чалавека-манекены А. Жэпкі... Складваецца нават уражанне, што мастакі часцей за ўсё пікіруюць уніз. Што рамантычныя высоты жыцця не вабяць іх.

Сацыяльны крытыцызм, а можа, жорсткая канстатацыя духоўнага крызісу ў партрэтнай кампазіцыі А. Навацкага, дзе аблічча зарастае джынсавай тканінай, а на целе выступаюць рэкламныя «лэйбы»... Або ў творах М. Каліноўскага, дзе мастак пакідае нас сам-насам з наркатычным кашмарам...

І ўсё ж застаецца надзея, што прыгажосць уратуе свет.

Валерый БУЙВАЛ.

ЯКІМ БУДЗЕШ, МІНСК?

З прэс-канферэнцыі ў гарвыканкоме

Яшчэ зусім нядаўна мы не хавалі радасці, даведаўшыся, што ў Мінску ўзводзіцца новы завод ці фабрыка. Ганарымся — сталіца рэспублікі гатова дагнаць, а то і перагнаць самыя буйныя прамысловыя цэнтры краіны. Віталі з'яўленне спачатку мільённага, а потым і паўтарамільённага жыхара...

Гучала бадзёрая песня «Мой горад — герой-патрыёт», а беларуская сталіца тым часам усё ніяк не магла развітацца з пабудовамі барачнага тыпу. У «вечназялёным» Мінску штогод выкідваецца на кожнага жыхара 100 кілаграмаў шкодных рэчываў. Трэба пабудаваць больш за 120 тысяч кватэр — такая чарга сёння ў Мінску на жыллё. Але ж не трэба забываць, што кожны год насельніцтва горада павялічваецца недзе на 35—36 тысяч чалавек. З іх так званы «механічны прырост» — каля 20 тысяч чалавек. Кіраўнікі асобных прадпрыемстваў лічаць за лепшае прыцягваць рабочую сілу ці з вёскі, ці з іншых гарадоў. Для параўнання: штогод у горадзе будуецца 17 тысяч кватэр...

Гэтыя і многія іншыя лічбы прагучалі на чарговай прэс-канферэнцыі па пытаннях удасканалення праграмы падрадных работ Галоўмінскбуда на 1990 год і наступныя гады, праведзенай Мінгарвыканкомам.

Прызнацца, сама назва прэс-канферэнцыі не давала падстаў спадзявацца, што размова на ёй выйдзе за рамкі традыцыйных «паляпшэнняў», «выкананняў», «датэрміновых узвядзенняў». Аднак, як высветлілася, не ў назве справа. І вядучы прэс-канферэнцыі старшыня Мінгарвыканкома У. Міхасёў, і яго намеснікі Р. Цішкевіч і М. Макаед, а таксама начальнік Галоўмінскбуда В. Чычурын і начальнік Галоўмінскархітэктуры Я. Кавалеўскі прынцыпова гаварылі аб тым, што трэба зрабіць у бліжэйшы час, каб першаступенная ўвага надавалася аб'ектам сацыяльнага прызначэння.

Прызнанне складанасці становішча, у якім апынуўся горад, ужо само па сабе сумленна. Але, будзем шчырымі, бывала і так, што многае прызнавалася, але нічога не рабілася. Цяпер пазіцыя гарадскіх улад іншая. У. Міхасёў, ды і іншыя, хто выступаў у час сустрэчы, звярталіся да журналістаў — умяшацца, дапамагчы, каб, напрыклад, завод імя Вавілава не ўзводзіў гальванічны цэх. Гэта ж ля самага парку імя Чэлюскінцаў, аднаго з галоўных мінскіх зялёных масіваў!

Прысутныя запыталіся, а якая пазіцыя наконт гэтай будоўлі народнага дэпутата СССР Я. Кавалеўскага? Галоўны архітэктар горада адказаў шчыра: «Я буду катэгарычна супраць. Калі патрэбна, зраблю адпаведнае дэпутацкае запытанне!» Будзем спадзявацца, што гальванічны цэх усё ж не ўдасца «пасадзіць» ледзь не ў самім парку. Гэтаксама будзем спадзявацца, што будзе закрыта і ліцейка завода імя С. М. Кірава (такое рашэнне ўжо ёсць).

Яшчэ некалькі лічбаў. Калі раней аб'екты сацыяльнага прызначэння ў гадавым плане будаўніцтва займалі толькі 30 працэнтаў, дык у 1990 —80. У параўнанні з мінулым годам прырост складае 20 працэнтаў. Канечне ж, нямала. Ведаем, як даводзіцца кроіць-перакройваць бюджэт, каб не ўпусціць з полю зроку найбольш важныя аб'екты.

Як быццам на 1990 год усё ўлічана. Але знаёмішся з праграмай падрадных работ, якая загадзя была раздадзена кожнаму ўдзельніку сустрэчы, і бачыш, што сярод аб'ектаў, якія падлягаюць у наступным годзе кансервацыі, — канцэртная студыя Дзяржтэлерадыё БССР, прыбудова да Дзяржаўнага мастацкага музея БССР; не будзе распачата і будаўніцтва новага вучэбнага корпуса Мінскага інстытута культуры.

Праўда, дакументы гэтыя — пакуль што праект...

НАШ КАР.

Захавальніца матулiных песень

ДА 125-годдзя з дня нараджэння Е. М. ГАРЭЦКАЙ

Не, гэтага звання ёй не надавалася пастановай улады, не выпісвалася спецыяльнае пасведчанне. Яна была народнай спявачкай па прызванні, душэўным прызначэнні, па сваёй чалавечай і жаноцкай сутнасці. А яшчэ яна была Маці. Маці сваіх дзяцей. Сыноў. Тых, што сталі гордасцю і сумленнем беларускага народа. Класікамі ў поўным значэнні гэтага слова. Максім — класік літаратуры. Гаўрыла — класік у навуцы.

Нарадзілася Ефрасіння Міхайлаўна 6 ліпеня 1864 г. на Мсціслаўшчыне ў в. Слаўнае, неўзабаве пасля адмены прыгоннага права. Лёс яе быў такі ж, як і іншых сялянскіх дзяцей таго часу. Была пастушкай, дапамагала маці па гаспадарцы. Вучыцца не было дзе. Засталася непісьменнай, аб чым ужо ў немаладым узросце не раз шкадавала. З дзяцінства чула песні старэйшых, сама спявала. Калі пыталіся, як навучылася песням, шчыра адказвала: «Я і сама не ведаю, калі ім навучылася».

Неўпрыкмет надышлі гады дзявоцтва. У кароткія перадышкі паміж нялёгкай працай спявала з сяброўкамі, завівала вянкі. А потым стала жонкай Івана Гарэцкага ў суседняй вёсцы Малая Багацькаўка.

Не часта выпадала радасць. Затое клопатаў не адабрацца. Хутка павялічвалася сям'я: Іван, Максім, Парфір, Гаўрыла, Ганна. Кожнага трэба даглядзець, парупіцца, каб і апрануты былі, і накормлены. Яшчэ двое памерлі малымі. З горасцю не раз успамінала тых хлопчыкаў. Дзецям аддавалася асноўная ўвага. У канцы жыцця з выключнай цеплынёй успамінаў Гаўрыла Іванавіч пра «матчыну ласку».

Доўгімі зімовымі вечарамі прала пры лучыне. Адначасова расказвала дзецям пра прыгон, падзеі пасля прыгону, пра здзекі паноў, бойкі сялян з казакамі і стражнікамі, пра падзеі 1905 г. — тое, што чула ад старэйшых, што бачыла і чула сама. А яшчэ ведала народныя абрады, адчувала хараство і прыгажосць прыроды. Зноў Гаўрыла Іванавіч успомніць дні маленства: «Мама, маладая, прыгожая, шые і пяе». Часцей гучалі песні сумныя. Але чулі дзеці і весялейшыя.

Былі не частыя хвіліны радасці. Радавалася, што Максім паспяхова вучыцца — у Вольшы, затым у Горках. На канікулы ён з каморніцка-агранамічнага вучылішча прыходзіў дамоў за 33 кіламетры. Яшчэ тады запісваў матчыны песні, казкі, апавяданні. Неўзабаве пайшоў на свой хлеб. Затым вучыліся меншанькія — Гаўрык і Ганна.

Потым з'явілася трывога за сына, што пайшоў на фронт і быў цяжка паранены. Толькі пасля доўгага лячэння прыехаў у вёску. У гады рэвалюцыі і грамадзянскай вайны неспакойна было ў павеце. І зноў трывожылася за сыноў, асабліва за Максіма, які воляй лёсу апынуўся за мяжой.

А калі, здавалася, жыццё пачало наладжвацца, сям'ю напаткала трагедыя: у Маскве пад трамвай трапіла 20-гадовая Ганна, студэнтка, адзіная дачка ў сям'і і агульная любіміца. Прыбітая горам, разглядала маці фотаздымкі дачкі ў труне ды прыціскала да сэрца жменьку валасоў, дасланых Гаўрылам. Заглушала боль размовамі, працай, малітвамі. Часта снілася дачка, здаровая, жыццярадасная.

Нарэшце Максім пасяліўся ў Мінску. Штогод наведвала яго, ганарылася сынам — пісьменнікам, вучоным. Толькі не рубцавалася рана па Ганне. Успамінала кожны яе крок, тое, як запісвала яна матчыны песні. Тройчы вазіў яе Максім у Маскву. З невымоўным горам стаяла ля дарагой магілы.

У 1925 г. запісы мелодый яе песень спрабавалі рабіць А. Грыневіч і В. Шашалевіч. Але ў іх не атрымлівалася. У лютым дваццаць мелодый запісаў М. Аладаў, некаторыя з запісаных песень уключыў у свой квінтэт. Кампазітар А. Ягораў у канцы года паклаў на ноты 126 песень. Яна спявала цэлымі гадзінамі, не раз паўтарала мелодыю. Ад яе навучыўся спяваць унучак Лёня, ды так, што з яго дапамогай А. Ягораў дапрацаваў рад песень. Кампазітар нават прапаноўваў паехаць з песнямі па рэспубліцы. Але яна турбавалася пра гаспадарку ў вёсцы. Ды і сын не рэкамендаваў ехаць.

Неўзабаве Максім пераехаў на працу ў Горкі, бліжэй да бацькоўскай хаты. Маці не раз яго тут наведвала, радавалася ўнукам, расказвала ім казкі, пра жыццё вяскоўцаў. У сям'і Гарэцкіх існаваў цвёрды звычай узаемадапамогі. Сыны дасылалі ці прывозілі грошай бацькам. Хутка Максім прывёз кніжку, у якой змясціў больш чым 300 запісаных ад маці песень з нотамі А. Ягорава. Узрушаная, трымала яна ў натруджаных руках кніжку са сваім партрэтам. Калі крыху падрасла ўнучка Галя, бабуля прасіла яе пачытаць сынавы кнігі. Уважліва слухала, наракаючы на сваю непісьменнасць. Максім кожнае лета прыязджаў у Багацькаўку. У 1927 г. правёў першае ў сваёй вёсцы радыё, і маці праз навушнікі слухала далёкія галасы.

1930 год прынёс новыя няшчасці. Беспадстаўна абвінавачаных у нацдэмаўшчыне сыноў выслалі за межы Беларусі. Маці ўсяляк старалася падтрымаць асірацелыя сем'і сыноў і іх саміх. Везла прадукты ўнукам у Мінск, збірала пасылкі на поўнач і ў Вятку. Максіму дасылала цёплыя рэчы, а таксама сухары, муку, часнок, мёд. Летам даглядала ў вёсцы ўнукаў. І зноў убівалася: каб была пісьменнай, напісала б сынам вестачку пра сябе.

Усё менш заставалася сілы. А сялянскае жыццё перадыху не давала. Трэба цягаць чыгуны з паранкай у печ і з печы, цэбры, кошыкі. І памёрла, надарваўшыся на працы: падняла з пограба цяжкі кош з бульбай. Не давялося развітацца з сынамі. А апошнія думкі былі пра іх. На пачатку сакавіка 1935 г. сваякі, суседзі праводзілі Ефрасінню Міхайлаўну ў апошні шлях.

Нам засталася яе багатая спадчына — песні. Зборнік «Народныя песні з мелодыямі» здзіўляе глыбінёй зместу, дасканаласцю формы твораў, шырынёй тэматыкі. Тут песні вясельныя, радзінныя, веснавыя, жніўныя, восеньскія, талочныя, зімовыя, дзіцячыя. Яны сведчаць аб паэтычнасці душы іх выканаўцы, яе таленавітасці.

Мінула 125 гадоў з дня нараджэння Ефрасінні Міхайлаўны. Яе песні ўвайшлі ў скарбніцу беларускай духоўнай культуры. Яны гучаць па радыё, змешчаны ў тамах кніг беларускай народнай творчасці, да іх пастаянна звяртаюцца вучоныя — фалькларысты і музыказнаўцы.

Георгій ЮРЧАНКА.

РЭАБІЛІТАВАНЫЯ ГІСТОРЫЯЙ

70-годдзю Галоўнага палітычнага ўпраўлення Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту бібліятэка часопіса «Советский воин» прысвяціла спецыяльную кніжку «Рэабілітаваныя гісторыяй». Нарысы, змешчаныя ў ёй, расказваюць пра першых начальнікаў ўпраўлення, якія ў гады сталінізму былі рэпрэсіраваны.

Сярод іх Ян Барысавіч Гамарнік—вядомы партыйны і савецкі дзеяч, жыццё якога звязана і з беларускай зямлёй. Яго воблік паўстае з нарыса А. Якубоўскага «Выбар Яна Гамарніка».

Е. ДРОМІН.

III Усесаюзны фестываль народнай творчасці

Клімавіцкія салаўі

Усе гэтыя песні я добра памятаю з маленства. Іх спявалі дзяўчаты і жанчыны на сёмуху ў белым гаі, дзе завівалі на бярозах вянкі і вадзілі карагоды; яны гучалі на сенакосным лузе і на жніўным полі, займалі ганаровае месца ў застоллі на вяселлі. Іх спявалі мая маці-сялянка і сястра-настаўніца. А потым гэтыя песні я пачуў у выкананні хору, які прыехаў у маю родную вёску Недзведзь з нашага райцэнтра Клімавічы. Тады ж я ўпершыню ў жыцці ўбачыў і «жывы» баян. На ім іграў высокі стройны хлопец з кучаравым чорным чубам. Пальцы баяніста лёгка датыкаліся да блісючых кнопачак на планках — і лілася знаёмая і ў той жа час нібы ўпершыню пачутая мелодыя.

Л. І. ЯЧНЕЎ.

«А ў полі вярба, пад вярбой вада...» — пелі дзяўчаты, апранутыя ў даматканыя прыгожыя сукенкі, такія, якія насілі і нашы вяскоўцы на святы.

Я слухаў песню, і мне здавалася, што яна напісана менавіта пра нашы мясціны. А калі палілася песня «Ёсць у полі тры дарожкі», то мне, школьніку, успомнілася нядаўна прачытанае тургенеўскае апавяданне «Спевакі». Праўда, там была песня «Не адна дарожанька ў полі пралягала» і спяваў яе мужчына Яшка Турак, а на сцэне вясковага клуба гучаў крынічны голас Раісы Лаўрыненкі (тады Гулаковай). Але мне здавалася, што менавіта так, як тургенеўская, пяшчотна, з нейкім глыбінным светлым сумам, гучала песня ў выкананні Раісы Лаўрыненкі і хору.

40 гадоў мінула з таго часу. Многае набылі вёскі: дамы-катэджы, магутныя трактары і камбайны. Значна багацейшымі сталі калгасныя палі. Але нямала і страчана. А галоўная страта — зніклі ў вёсках песні. Хор, які стварыў настаўнік, выкладчык матэматыкі сярэдняй школы № 1 Леанід Іосіфавіч Ячнеў, стаў не толькі выканаўцам мясцовых народных песень, але і іх збіральнікам і захавальнікам.

Мы сядзім з Леанідам Іосіфавічам у Доме культуры, дзе праводзяцца рэпетыцыі хору, разглядаем фотаальбом. Вось ён, першы хор: бібліятэкар сярэдняй школы № 1 Ганна Канстанцінава, хатняя гаспадыня Аляксандра Гамолка, работніца цырульні Лідзія Конікава, работніца сталовай Валянціна Грынсевіч...

— Якія ўсе маладыя і прыгожыя! — уздыхае Л. Ячнеў.— Зняліся пасля першага канцэрта.

З таго першага памятнага канцэрта і пачалося жыццё Клімавіцкага народнага хору і творчая дзейнасць яго, Леаніда Ячнева — збіральніка фальклору, кампазітара.

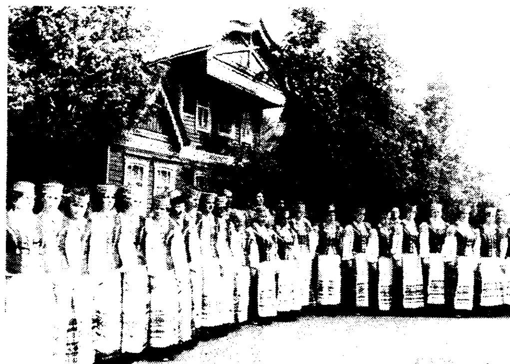
Пасля дэмабілізацыі з арміі, дзе Ячнеў працаваў у клубе, ён едзе ў горад Масты Гродзенскай вобласці і ўладкоўваецца ў Доме культуры мастацкім кіраўніком. Але клікалі яго Клімавічы, і Леанід Ячнеў вяртаецца на радзіму. Паступае ў школу рабочай моладзі і адначасова выкладае матэматыку ў сярэдняй школе № 1. Даведаўшыся, што ў Клімавічах ёсць дом, дзе збіраюцца аматары народнай песні, Ячнеў ідзе туды з баянам, які прыслаў яму з Масквы брат-афіцэр.

— Вось баяніста нам якраз і не хапае, — зашчабяталі дзяўчаты. — Ды такога прыгожага!

— А мне вас не хапае, вельмі даўно. Марыў аб гэтай сустрэчы.

З таго вечара клімаўчане сталі спяваць пад баян. Хутка галасістыя баян паклікаў спевакоў на сцэну. У горадзе з'явіліся аб'явы наступнага зместу: «У раённым Доме культуры пачаў працаваць хор народнай песні. Запрашаем у яго ўсіх жадаючых».

Жадаючых было шмат. І вось першы канцэрт. Ён усхваляваў усіх, хто быў у глядзельнай зале ў той памятны вечар. А праз некалькі месяцаў малады клімавіцкі хор ужо выступаў на конкурсе ў Магілёве і заняў першае месца. Праз два гады ён удзельнічае ў рэспубліканскім конкурсе, дзе яму прысуджаецца прызавое месца. А яшчэ праз два гады клімаўчане становяцца лаўрэатамі ў сталіцы рэспублікі.

Суладдзе галасоў... Фота В. БЫСАВА.

Салісты хору сталі збіраць мясцовы фальклор. У час канцэртных паездак яны гутарылі з мясцовымі песеннікамі, запісвалі словы цікавых песень, запаміналі мелодыі. З'явіліся першыя вакальна-харэаграфічныя кампазіцыі «Калгаснае вяселле», «Несцерка ў калгасе». Нарэшце ўдзельнікі хору змянілі даматкатыя сарафаны і кашулі на сцэнічныя касцюмы.

Ужо тады нарадзіліся калектывы-спадарожнікі Клімавіцкага хору. Ячнеў даволі часта выязджаў з баянам на вечарынкі ў вёскі не толькі для таго, каб запісаць цікавыя народныя творы, але і знаёміўся з пявучымі вяскоўцамі, ствараў харавыя групы. Першым з'явіўся хор у вёсцы Малашкавічы. Ён быў нават удзельнікам рэспубліканскага конкурсу і заняў на ім прызавое месца. Дзесяць год звінела ў раёне і вобласці слава хору вёскі Савінічы, з якім таксама шмат працаваў Леанід Іосіфавіч.

У Маскве, у час выступлення на ВДНГ СССР хору акампанаваў ансамбль народных інструментаў. Выступленне ў сталіцы было пасяховым. Канцэрт Клімавіцкага народнага хору быў запісаны на Усесаюзным радыё. клімаўчане выступалі па тэлебачанні. На ВДНГ артыстам уручылі Ганаровы дыплом і сярэбраны медаль.

Сённяшні народны Клімавіцкі хор — гэта не проста выдатны выканаўца песень. У ім працуе агітацыйна-мастацкая брыгада, якая дае 70—80 канцэртаў штогод. Ёсць у ім харэаграфічная група. Ансамбль народных інструментаў вырас у аркестр і таксама з'яўляецца народным калектывам. Шырокая геаграфія выступленняў хору: ён выступае не толькі ў раёнах Магілёўшчыны, яго канцэрты з вялікім задавальненнем слухалі ў Смаленскай вобласці, у Польскай Народнай Рэспубліцы.

40 песенных гадоў — гэта цэлая гісторыя. Толькі з 1973 года, калі хору было прысвоена званне народнага, ён выканаў больш чым 150 твораў, сярод якіх беларускія, рускія і украінскія песні.

...Выразкі з газет, фатаграфіі, граматы і дыпломы лаўрэатаў усесаюзных, рэспубліканскіх, абласных фестываляў, падпісаныя вядомымі кампазітарамі. Але галоўная з узнагарод — народная любоў да «салаўёў клімавіцкіх».

Іван ПЕХЦЕРАЎ.

ПАДАЗРЭННЕ

(Пачатак на стар. 3).

Яшчэ ў верасні 1985 года яму, як следчаму раённай пракуратуры, давялося правяраць некалькі пісьмаў, аўтары якіх абураліся тым, што кіраўнікі раёна (цяпер ужо былыя) незаконна пабудавалі для сябе ў паркавай зоне асабнякі карысначай плошчай 70—80 квадратных метраў кожны. Праверка, якую правёў Турчанаў, выявіла яшчэ і фінансавыя парушэнні, але былому пракурору раёна І. Грабоўскаму пазванілі з райкома партыі і загадалі спыніць следства.

Я бачыў гэтыя асабнякі — вялізныя мураваныя дамы з падсобнымі памяшканнямі. У адным з іх цяпер жыве першы сакратар райкома А. А. Сіўчыкаў, у другім — старшыня райвыканкома В. С. Кузняцоў. Ля дома А. Сіўчыкава прыцягвае да сябе ўвагу вялізны векавы дуб, чацвёра братоў якога, як мне расказалі, былі пры будаўніцтве асабнякоў спілаваны.

Пра «рэзідэнцыю» ў парку завёў я размову ў кабінеце старшыні райвыканкома.

— А мы — што, мы не будавалі, гэта ўсё рабілася да нас, — нібы падкрэсліваючы сваё алібі, гаварыў Валерый Сцяпанавіч. — І са злосцю дадаў: — Надакучыла пра ўсё гэта слухаць! Мне ў Мінску высокае начальства паабяцала, што газетам будзе забаронена пісаць пра тыя злашчасныя асабнякі. — Зрабіўшы паўзу, Валерый Сцяпанавіч, уздыхнуўшы, спытаў: — Цікава, а дзе мне, павашаму, жыць?

...Мікалай Пятровіч даў мне папку з дакументамі, якія тычыліся гісторыі з будаўніцтвам у парку. Перагарнуўшы некалькі старонак, выцягнуў два вялікія аркушы шчыльнай паперы, спісаных сінім фламасцерам. Чытаю: «Выкарыстоўваючы службовае становішча, грамадзяне А. Шалуха, першы сакратар РК КПБ, і М. Чарных, старшыня райвыканкома, нахабна захапілі ў вучняў пришкольны ўчастак, размешчаны ў парку, і пабудавалі там свае асабнякі. Смела і рашуча будзем выкрываць кіраўнікоў, якія злоўжываюць уладай...» «Дацзыбао», як іх назваў Турчанаў, былі вывешаны першага верасня 1985 года на дзвярах дзвюх сярэдніх школ і выклікалі ў гарадку шмат размоў. Пачалі шукаць аўтара (лістоўка была ананімнай). Падключыўся да гэтай справы ўпаўнаважаны КДБ, які хутка па почырку знайшоў «злачынцу». Ім аказаўся мясцовы мастак Эдуард Станкевіч, на якога завялі справу. Бедалазе пашанцавала — у турму яго не пасадзілі, але пракурорам яму была выказана Перасцярога аб недапушчальнасці парушэння закона 128-129 Крымінальнага кодэксу БССР (аб зняважэ і паклёпе). З дзіўным пачуццём чытаў фармуліроўку Перасцярогі: «Без наўнасці падстаў распаўсюджваў у пісьмовым выглядзе ананімныя, зняважлівыя выказванні па адрасе партыйных і савецкіх кіраўнікоў раёна».

Думаю, што і сёння не вельмі вялікай любоўю да Турчанава гараць некаторыя работнікі райкома і райвыканкома. Напрыклад, М. П. Краўчанка, намеснік старшыні райвыканкома. Летась, калі той працаваў яшчэ загадчыкам аддзела культуры, М. Турчанаў прыцягнуў яго разам з тагачасным намеснікам старшыні райвыканкома В. Жуком да адміністрацыйнай адказнасці за парушэнне Закона аб ахове помнікаў гісторыі і культуры. У раёне з-за недагляду многія помнікі аказаліся разбуранымі, разрабаванымі. Таго ж Краўчанку ўжо сёлета, як намесніка старшыні райвыканкома, Мікалай Пятровіч прыцягнуў да адміністрацыйнай адказнасці за парушэнне заканадаўства аб прадастаўленні грамадзянам жылля.

Канчаткова страціў свой аўтарытэт Турчанаў у вачах прадстаўнікоў бешанковіцкага вышэйшага свету ў час сёлетняй выбарчай кампаніі, калі ён раптам узяў ды прапанаваў сваю асобу для вылучэння кандыдатам у народныя дэпутаты на адным з мясцовых прадпрыемстваў.

— Як толькі гэта стала вядома ў райкоме, — расказвае Мікалай Пятровіч, — мяне выклікалі туды і пачалі сарамаціць, маўляў, як на гэта паглядзіць народ, скажуць, што пагнаўся за доўгім рублём... Я не вельмі дасведчаны быў тады ў працэдуры вылучэння, вы ж ведаеце, колькі там было блытаніны, таму адступіўся, аб чым цяпер шкадую...

Ну, добра, скажа каторы чытач, а што калі б Турчанаў сапраўды стварыў якое-небудзь нефармальнае аб'яднанне, што тут благога? Сапраўды, што тут благога? Хіба не можа ў Бешанковічах існаваць, скажам, аб'яднанне, мэта якога змагацца за захаванне помнікаў, якія, як мы ўжо гаварылі, тут разбураюцца, расцягваюцца. Такі лёс, напрыклад, напаткаў унікальную драўляную царкву Казанскай багародзіцы ў вёсцы Дарагакунава, ад якой засталіся, як кажуць, рожкі ды ножкі... А каму б перашкодзіла, скажам, аб'яднанне па адраджэнні беларускай культуры, мовы? Хіба ў гэтай справе мала ў Бешанковіцкім раёне праблем? Але барані божа выступаць мне ў ролі дарадчыка ў такой тонкай матэрыі, як стварэнне нефармальных грамадскіх арганізацый, аб супрацоўніцтве з якімі, дарэчы, гаварыў у сваім дакладзе на З'ездзе народных дэпутатаў М. С. Гарбачоў. Але мы ўжо бачылі, колькі каштавала чалавеку нерваў адно падазрэнне ў дзейнасці, якая не ўкладваецца ў афіцыйныя рамкі...

Ой, і пільнуюць жа ў Бешанковічах наконт рознага там іншадумства. Узяць хоць бы такі выпадак. Блізкі сябра Турчанава стаматолаг Мікалай Буявец аднойчы зайшоў да старшыні пасялковага Савета Веры Фёдараўны Цыпоты і, зрабіўшы заклапочаны твар, спытаў у яе дазволу на арганізацыю мітынгу. Не паспеў ён выйсці за дзверы, як Вера Фёдараўна пазваніла ў райаддзел міліцыі, каб папярэдзіць аб маючай адбыцца акцыі, потым, з тым жа — у райком партыі. Было гэта акурат перад Першым мая, і па горадзе папаўзлі чуткі, што першамайскай дэманстрацыі не будзе, а будзе мітынг нейкіх прыезджых нефармалаў. Называлі нават дакладныя лічбы: 100 нефармалаў прыедзе з Віцебска, 50 — з Мінска. Хоць ты ўводзь камендацкі час.

Пра ўсё гэта палічыў патрэбным сказаць у памянёным вышэй артыкуле першы сакратар райкома А. А. Сіўчыкаў: «Ходзяць усялякія чуткі наконт нейкіх акцый у дзень Першага мая, — піша ён. — Сёння я хачу сказаць толькі адно, што да мяне асабіста за дазволам на правядзенне розных мерапрыемстваў ніхто не звяртаўся. Калі ж яны будуць ажыццяўляцца без дазволу, то да іх арганізатараў і ўдзельнікаў будуць прымацца законныя меры. Гэта папярэджанне, хоць такога пытання ў раёне пакуль што няма». Характарызуючы патэнцыяльных нефармалаў, аўтар далей напісаў, што «Мэта такіх людзей дэстабілізаваць і без таго складаныя жыццёвыя працэсы, каб потым можна было **выкарыстаць нас і нашу тэрыторыю, як каланіяльны прыдатак свайго жыцця»** (падкрэслена мной.—**М. З.**). Праўда, А. А. Сіўчыкаў нічога не сказаў, хто і ў чыю калонію збіраецца ператвараць Бешанковіцкі раён...

Ну, а што наш жартаўнік Буявец? «Быў па справах у пасавеце, а пасля зайшоў да Цыпоты, хацелася паглядзець, як яна зрэагуе на маё пытанне наконт мітынгу... Але тут такое пачалося! — з неразуменнем паціскае ён плячамі. — Ведаеце, да нашых сяброў у Бешанковічах прыехалі на сваёй машыне сваякі з Рыгі, нехта ўбачыў латвійскія нумары і панеслася — Буявец з Турчанавым трымаюць сувязь з эмісарамі латышскага народнага фронту!

У Бешанковічах пільнасць пэўнага накірунку, відаць, узведзена ў прынцып. Дзіва што, ёсць каму да яе заклікаць, каму падагравацъ. І гэтае «ату яго!», накіраванае супраць некаторых прадстаўнікоў мясцовай інтэлігенцыі, мякка кажучы, засмучае. Дзіўна, вельмі дзіўна ў раёне разумеюць перабудову, абвешчаную дэмакратызацыю грамадства, плюралізм думак. Падобна, тут трымаюцца старога прынцыпу: той правы, у каго больш праваў...

Тут я і пастаўлю кропку.

Міхась ЗАМСКІ.

Бешанковічы — Віцебск — Мінск.

ХВАЛЯВАННІ ДЗЯДЗЬКІ ТОМАША

Ігнат ДУБРОЎСКІ

●

Нарэшце трапіўся нам комплекс, ды не абы які, а Белавежскі ў Камянецкім раёне на 108 тысяч адкормачных свіней, сцёкі з якога ў рэкі не спускаюцца.

— Вось вам, калі ласка, экалагічна чысты комплекс. Значыць, дасягнуць гэтага можна паўсюль, калі па-гаспадарску весці справы, — аж свяціўся ад радасці Касцючок. Ён, высока ўзняўшы галаву, гогалем хадзіў па комплексу і хваліў усё, што траплялася на вочы.

Так, тут сапраўды спуску сцёкаў у раку не было. На комплексе мы нічога недарэчнага, нават пры самым прыдзірлівым аглядзе, не знайшлі. Агледзелі палі арашэння, і там нічога такога не кінулася ў вочы. Толькі работнікі свінакомплексу скардзіліся, што палёў арашэння мала. Ім адвялі 1500 гектараў, але амаль трэцюю частку, па загадзе РАПА, засяваюць збожжам. Для большай экалагічнай устойлівасці навакольнага асяроддзя пад палі арашэння такому комплексу трэба мець не менш чым 3,5 тысячы гектараў. Цэлая гаспадарка!

Усё ішло нармальна, пакуль мы не звярнуліся да жыхароў навакольных вёсак. Пасыпаліся скаргі і просьбы спыніць работу свінакомплексу. Яны назвалі яго д'ябальскім спараджэннем, горшым за чарнобыльскую аварыю. Ён атручвае ім жыццё, асабліва шкодзіць здароўю дзяцей.

Справа ў тым, што вадкі гной, якога за год набіраецца звыш мільёна тон, уносіцца пад травы на палях арашэння палівальнымі машынамі «Валжанка», якія распыляюць вадкі гной у паветры на дробныя кропелькі. Нават лёгкі ветрык разносіць іх кіламетраў на пяць навокал. Гэта смярдзючая імжа часта свенціць навакольныя палі, сады, вёскі — усё жывое. Апроч таго, свінакомплекс выкідвае ў паветра за суткі паўтары тоны аміяку! «Водар» комплексу адчуваецца за некалькі кіламетраў.

Раённая санэпідэмстанцыя адзначыла наяўнасць нітратаў звыш допушчальнай нормы ў глебе, грунтовых водах, студнях у раслінах. Накапленне іх штогод, ад унясення ў глебу вадкага гною, павялічваецца.

Тамаш Макаравіч і Раман Якаўлевіч былі расчараваны. Васіль Кузьміч не бянтэжыўся. Забруджванне прыроды лічыў занадта перабольшаным.

— Не так пахне? Новая сітуацыя, людзі не прызвычаіліся да яе. У вёсцы заўсёды гноем пахла і ніхто не заўважаў, — стаяў на сваім Касцючок.

Каб пераканаць нас, што комплексы, калі на іх дбайна гаспадарыць, ніякай шкоды прыродзе не робяць, ён настойліва прапаноўваў наведаць свінакомплекс «Сож» у Гомельскім раёне. Там усё вядзецца на патрэбным узроўні. Мы згадзіліся. Комплекс «Сож» сапраўды заслугоўваў увагі.

Колькі было ўрачыстага шуму з нагоды адкрыцця гэтага гіганта. Зноў тая ж прагрэсіўная тэхналогія! Экалагічна чыстая вытворчасць! Нідзе не бачаная эканомія кармоў! Самы танны сабекошт свініны! Мільённыя прыбыткі! А які пабудаваны пасёлак для персаналу комплексу! У ім прыемна духмяняць пяць тысяч руж!

Мы агледзелі гэты пасёлак. Ён сапраўды прыгожы, пабудаваны з добрым архітэктурным густам і шчодрай рукой. Прыгожа спланаваны вуліцы, цешыць вока разнастайнасць архітэктуры катэджаў, шмат зелені і кветак.

Агледзелі і комплекс. Ён стварае ўражанне ладнага гарадка. Капітальныя адкормачныя цэхі і падсобныя будынкі. Прасторны двор. Свінні ўладкаваліся не горш за людзей. Тут, як і ўсюды на гіганцкіх свінакомплексах, сухое кармленне свіней адныімі канцэнтратамі, ледзь не чыстым зернем. За год 108-тысячная хеўра дзюдак перажоўвае каля 600 тысяч цэнтнераў збожжа.

Вядома, што страўнікі свіней, пры такой вялікай колькасці канцэнтратаў, не пераварваюць іх, значная частка ідзе ў экскрэменты. І тут, як і на ўсіх гігантах, экскрэменты змываюцца вадой. За суткі выдаткоўваецца, як вызначана нормай, 3760 кубічных метраў вады, з іх 2560 на змыў экскрэментаў і 1200 на гаспадарчыя патрэбы. Фактычна ж вады ідзе разам ў два больш. Рака, сапраўдная рака льецца і льецца праз комплекс. У комплекс прыцякае чыстая, а з комплексу... Не будзем спяшацца.

Першае ўражанне пераконвала нас, што тут сапраўды экалагічна чыстая вытворчасць. Васіль Кузьміч, як і на Белавежскім, адразу павесялеў. Рослы, хударлявы, з падстрыжанай пад «вожыка» галавой, ён лёгка крочыў паперадзе нас, каменціраваў, дапаўняў гіда і паўтараў:

— Гэта вам не Белавежскі, тут усё ў ажуры!

Касцючок крыху паспяшаўся. Пры аглядзе ачышчальнай сістэмы *выявілася, што яна прымітыўная*, як і на большасці комплексаў. Поўная ачыстка вады ад экскрэментаў не дасягалася. Адстоеныя воды выліваліся на палі арашэння плошчаю каля 1600 гектараў. Гэта *страчаныя для сельскай гаспадаркі землі.* На іх *звычайна* сеюць травы на корм жывёле. Але доўгатэрміновае выліванне бруднай вады з утрыманнем азоту вядзе да накаплення ў глебе і раслінах нітратаў, шкодных як для жывёлы, так і для чалавека. На палях арашэння павінна быць сетка свідравін для праверкі чысціні грунтовых водаў. На справе на ўсёй плошчы гэтых палёў не было ніводнай свідравіны. Частка неачышчальных водаў трапляла ў меліярацыйныя канавы, а з іх у раку Нямыльню, прыток Сожа. Трывожная з'ява.

Мы вярталіся з Гомеля ў Мінск і спыніліся адпачыць у невялічкім гайку, не даязджаючы Бабруйска. Быў канец верасня. Надвор'е стаяла сухое і цёплае — бабскае лета. Мы размясціліся на мурагу пад густым разлапістым дубам. Касцючок улёгся тварам дагары і, аб чымсьці задумаўшыся, адкусваў сцяблінку мятліцы і выплёўваў у паветра. Лебядзюк, шырока раскінуўшы кароткія ногі і абапёршыся на локці, пасвіў у траве галінкай палыну нейкую казюрку. Я прымасціўся непадалёк на пеньчуку, гартаў блакнот і выпраўляў запісы. Тамаш Макаравіч не прылёг. Ён хадзіў навокал дуба і штосьці збіраў у траве. Падышоў да нас і, паказваючы прыгаршчы жалудоў, сказаў:

— Вось чым раней сяляне кармілі свіней. Ды яшчэ бульбачкай.

Прыўзняўшы галаву і зірнуўшы на жалуды, Касцючок махнуў рукой:

— Гэта было да патопу. А цяпер...

Лебядзюк не даў яму дагаварыць.

— Так, так, Васіль, да патопу свіней кармілі жалудамі, а ў час патопу — цалюткім зернем. А здараецца — адной пшанічкай. Ды яшчэ імпартнай. За нафту, за газ, за вось такі лес, — ён павярнуўся на бок, адкінуў галінку і апісаў рукой круг над галавой, паказваючы на навакольныя дрэвы. — А то і за чыстае золата. Праядаем багацце нашчадкаў. А брудны патоп разліваецца і разліваецца па ўсёй рэспубліцы... Нават шырэй.

Касцючок абурыўся. Ён рыўком усхапіўся на каленкі і, жэстыкулюючы загарэлымі жылістымі рукамі, амаль крычаў, што нельга здзекліва гаварыць пра такую справу, як індустрыялізацыя жывёлагадоўлі.

— Ідзе гістарычны сусветны працэс, ад якога мы адстаём. А такія разумнікі, як ты, хочуць выбіць нас з гэтае каляіны. Брудная вада? Выдумкі! Сам бачыў, што яна чыстая, а калі і не зусім, то прырода — лепшы ачышчальнік.

Ён зноў назваў тэхналогію гіганцкіх комплексаў прагрэсіўнай і выставіў некалькі шырокавядомых доказаў. Тут і поўная механізацыя, і аўтаматызацыя, і нідзе нябачаная эканомія кармоў — на кілаграм прыбаўкі вагі ідзе ўсяго пяць кармавых адзінак, а на звычайных калгасных фермах дванаццаць—пятнаццаць, тут і мільённыя прыбыткі, і недасягальная для простых ферм прадукцыйнасць працы. Гэта быў запозненаы адказ на рэпліку Тамаша Макаравіча, які назваў тэхналогію на суперкомплексах заганнай.

Пачуўшы пра нябачаную эканомію кармоў, Лебядзюк таксама ўсхапіўся на каленкі. Страсянуў галавой, каб адкінуць з ілба густую светлую чупрыну, паправіў акуляры і назваў эканомію кармоў на свінакомплексах-гігантах дутай. Гэта тая паўпраўда, якая горш за ману. На комплексах амаль адно збожжа, якое ў парадку закупу ўзята ў калгасаў і саўгасаў. А калгасным фермам засталася мякіна ды, можа, скупы шчопаць азаддзя.

— Мы з дзядзькам Тамашам заклікаем усіх прыхільнікаў гіганцкіх комплексаў і цябе, Васіль, правесці навуковы эксперымент: пастаўце дзве групы аднолькавых падсвінкаў на комплексе і карміце адну такімі кармамі, як на комплексах, другую — як у слабых калгасах, — Лебядзюк не гаварыў, а ўсё роўна як выгукваў заклік у эфір, вымаўляючы словы з націскам. — Калі вынікі будуць аднолькавыя, тады ваша праўда. Згодны, дзядзька Томаш?

Тамаш Макаравіч, стрымліваючы ўсмешку, глядзеў на сваіх выхаванцаў і маўчаў.

Але Васіль Кузьміч не разгубіўся, выставіў чарговы доказ. Буйныя комплексы даюць тры чвэрткі ўсяго мяса ў рэспубліцы, што неабвержна сведчыць аб незаменнасці буйных комплексаў, што яны — адзіна правільны шлях індустрыялізацыі жывёлагадоўлі.

— Хм.., — іранічна хмыкнуў Раман Якаўлевіч. — Адзіна правільны... У тым і бяда, што адзіна... Гіганцкія комплексы, калі хочаш ведаць, тармозяць развіццё жывёлагадоўлі, — і ён рэзка ўзмахнуў рукой, на якой іскрынкай бліснуў пярсцёнак. — Скінь ружовыя акуляры, Васіль, азірніся навокал, газеты пачытай, — прапанаваў Лебядзюк ужо без іроніі.

Ён нагадаў, што Беларусь спаборнічае з Літвой. Мы атрымліваем мяса і малака на сто гектараў сельскагаспадарчых зямель на дваццаць працэнтаў менш за Літву. А там няма гіганцкіх комплексаў. Літоўцы разумна адмовіліся ад антыпрыроднай канцэнтрацыі пагалоўя жывёлы. Нагадваў, што ў Літве будуюцца комплексы сярэдняй магутнасці, жывёлагадоўля размяшчаецца па тэрыторыі сельскагаспадарчых угоддзяў раўнамерна. Што значыць не дабіраць 20 працэнтаў малака і мяса? Гэта ўсё роўна як адна з нашых шасці абласцей, а больш дакладна — паўтары вобласці не даюць ні малака, ні мяса, кормяць жывёлу ўпустую.

— А калі хочаш, Васіль, вось табе параўнанне больш выразнае: Беларусь адстае ад Літвы па вытворчасці малака і мяса на цэлую пяцігодку!— напорыста сыпаў і сыпаў Лебядзюк, не даючы сказаць і слова свайму апаненту.

Яны, разгарачаныя, гняўліва ўзбуджаныя, тапталіся на каленках, здавалася, падскоквалі адзін перад адным, як восеньскія пеўнікі. Баючыся, каб яны часам не схапіліся загрудкі, я ўстаў і хацеў развесці іх, але Тамаш Макаравіч падаў знак не чапаць. Сам ён таксама хваляваўся. Стоячы ўбаку, ён то крыху нервова прыгладжваў пяцярнёй парадзелыя сівыя валасы, то заціскаў у кулак раздвоены шырокі падбародак, не зводзячы вачэй з дуэлянтаў.

Мусібыць, яму хацелася ведаць, чым начынены звычайна маўклівы, замкнуты Васіль Кузьміч.

Касцючка не збянтэжыла сказанае Лебедзюком пра вынікі спаборніцтва Беларусі з Літвой.

— Ага, не трэба комплексаў? Значыць, вечна з дробнымі фермамі? Вечна ў гразі сядзець?

— А хто за дробныя? Хто? — зноў перабіваючы апанента, ускіпеў Лебядзюк. — Мы за сярэднія з поўнай механізацыяй, на падсціле. Ніякага змыву. Экалагічна чыстыя. А твае гіганты не ў гразі? Колькі бруднай вады выліваюць яны ў глебу, у рэкі, азёры, у меліярацыйную сетку! Яны ўсю рэспубліку ператвораць у суцэльнае балота!

Раз'ятраны Касцючок усхапіўся на ногі. Падскочыў і Лебядзюк. Гляк, баючыся, каб не здарылася чаго недарэчнага, падышоў і развёў іх.

Калі нашы задзіры супакоіліся, астылі, мы зноў селі ў машыну. Звычайна за рулём сядзелі, чаргуючыся, Касцючок з Лебедзюком, а мы з Тамашом Макаравічам на заднім сядзенні. Цяпер жа, калі Раман Якаўлевіч памкнуўся сесці за руль, Гляк адхіліў яго і сеў сам, паказаўшы мне на месца побач з сабой. Нашы спрачальнікі неахвотна селі на задняе сядзенне, адвярнуўшыся адзін ад аднаго.

Нейкі час ехалі моўчкі. Першым загаварыў Тамаш Макаравіч, звяртаючыся да панурага Касцючка:

— Усё ж тэхналогія, Васіль, на комплексах заганная, калі гаварыць, паклаўшы руку на сэрца. Дзе гэта відана, каб свіней кармілі адным зернем? Купаемся ў зерні і мы, і свінні...

— Дзядзька Томаш, увесь свет трымае свіней на зерні, таму што механізаваць вадкае кармленне накладна. Ды і зерне ж акупляецца,—неяк сцісла, нясмела запярэчыў Касцючок.

— Твой свет, Васіль, збожжам топкі паравікоў паліў, а то проста высыпаў у мора. На свет трэба глядзець, запазычаць усё людскае, але не ўсё спрэс. Літва таксама свет. Чэхаславакія. Ніякіх там ні гігантаў, ні сухога кармлення адным зернем, а вадкае кармленне, з бульбачкай, траўкай і, вядома, з зерневай мучной прымешкай.

Тамаш Макаравіч нагадвае вопыт калгаса «Барацьба» Пухавіцкага раёна. Сярэдні свінакомплекс на 12 тысяч галоў гаспадарка ніяк не магла накарміць сваім уласным збожжам. Збіраць збожжа з усіх калгасаў і саўгасаў раёна, як гэта звычайна робіцца, абіраць суседзяў, скубсці там, дзе і так топка? Атрымліваць за іх кошт прыбыткі? Старшыня калгаса Іосіф Адамавіч Макарэвіч адмовіўся. Не дазволіла сумленне. Ён дабіўся пашырэння плошчы зямель калгаса на 2500 гектараў. Падвоіўся збор збожжа, а свайго намалоту свінням усё *роўна не хапала.* Нарэшце прыйшлі да пераканання, што трэба свіней пераводзіць на воднае кармленне. Увесці ў рацыён бульбу, караняплоды, травы, травяную муку, і, вядома, пэўную колькасць збожжа. І цяпер абыходзяцца сваімі ўласнымі *кармамі пры поўнай* механізацыі падрыхтоўкі і раздачы вадкіх кармоў.

Кожнаму селяніну, тым больш спецыялістам, вядома, што рацыёны вызначаюцца розным відам жывёлы, геаграфічнымі, занальна-эканамічнымі ўмовамі. Адзін тып рацыёна складзецца там, дзе збожжавыя культуры, напрыклад, у Саратаўскай вобласці, займаюць звыш 70 працэнтаў ворных зямель. Зусім іншы—там, дзе значныя плошчы займаюць бульба і трава, як у Беларусі. Тэхнакраты ж усюды ўвялі адзін тып рацыёну, каб лягчэй было механізаваць падрыхтоўку і раздачу кармоў.

На думку Рамана Якаўлевіча, калі б усю жывёлу перавесці на занальныя тыпы кармлення, па рацыёнах, якія раіць навука, *то, па яго разліках,* цалкам адпала б патрэба купляць збожжа за мяжою.

— Не толькі свіней, Раман, трэба перавесці на занальныя рацыёны. Варта зазірнуць і ў адкормачнікі бычкоў. Праз іх кармушкі таксама непарыўным струменем цячэ і цячэ сваё і імпартнае збожжа,—дадае Тамаш Макаравіч.

Ён прыгадвае, як пасля таго, калі генерал Жылінскі прайшоў па Палессі са сваімі меліярацыйнымі атрадамі (1873—1898 гг.), трошкі яго падсушыў, і пайшлі расці лепшыя травы, на былыя дрыгвяныя прасторы накінуліся купцы. Яны скуплялі ў сялян і памешчыкаў сотні тысяч цялят і нагульвалі на адной траве без каліва зерня такіх быкоў, што на замежных рынках іх адрывалі з рукамі.

— Дзядзька Томаш, у Іспаніі напэўна няма Палесся, то яны бычкоў адкормліваюць зялёнінай і саломай, перапрацаванай, вядома,—паведамляе Лебядзюк.—Кілаграм ячменю дае гідрапонным вырошчваннем шэсць кіло зяляніны. З кілаграма ячменю—адна кармавая адзінка—выходзіць звыш шасці кілаграмаў зялёнай масы—дзве кармавыя адзінкі. Яе змешваюць з саломай—адна частка зяляніны і тры часткі саломы. Прыбаўка вагі бычкоў —паўтара кілаграма за суткі. Заўважце, на адзін кілаграм ялавічыны трацішча адзін кілаграм зерня, а ў нас у трычатыры разы больш,—падкрэслівае Раман Якаўлевіч.

— Васіль, матай на вус,— звяртаецца Гляк да Касцючка. —Вось што трэба запазычаць за мяжой. Ну, хлопцы, усё, прыехалі ў Бабруйск. Не шкодзіла б дзе-небудзь чайку паніць,—прапанаваў ён.

●

У кафэ затрымаліся нядоўга. Калі выехалі з Бабруйска, першым загаварыў Касцючок.

— Дзядзька Томаш, вы супроць буйных комплексаў таму, што яны забруджваюць прыроду сцёкамі? А сярэднія не забруджваюць? Можа, яшчэ больш, чым буйныя?

— Сярэднія... сярэднія... Не блытай, Васіль...

Збіраўся Лебядзюк з думкамі, каб запярэчыць Касцючку, але яго перапыніў Гляк.

* (Працяг. Пачатак — у мінулым нумары «ЛіМа»).

— Раман, супакойся, Васілёва праўда. Забруджваюць прыроду і сярэднія комплексы. Тыя, дзе змыў экскрэментаў. Якая розніца, з буйнога змываюцца экскрэменты ці з сярэдняга? Усё роўна паскудзяць, адзін больш, другі менш.

Тамаш Макаравіч даводзіць, што на комплексах сярэдняй магутнасці лёгка ад гэтай хваробы пазбавіцца. Варта пераважыць жывёлу на подсціл, як змыву не стане. А на гіганцкім комплексе жывёлу на подсціл не перавядзеш, не навозішся подсцілу за сотні кіламетраў...

— Вы, дзядзька Томаш, перабольшваеце забруджванне прыроды сцёкамі. А Раман ледзь не б'е ў рэйку. Ёсць асобныя выпадкі. Вынік нядбайства. Працэс расцягнуты, павольны. Ад такой кроплі прырода сама ачысціцца, — зноў запярэчыў Касцючок.

— Кропля? Павольны працэс? — зласліва перапытаў Лебядзюк і нагадаў параўнанне аднаго вучонага. Калі жабу ўкінуць у пасудзіну з гарачай вадой, яна адразу выскача і застанецца жывой. Калі ж яе ўкінуць у пасудзіну з халоднай вадой і паступова падаграваць, яна загіне. — Вось табе: павольна...

— Гэта параўнанне. Удалае. А вось гістарычная падзея, — і Тамаш Макаравіч расказаў нам пра далёкую быль, якую чуў ад акадэміка Яўгена Кузьміча Аляксеева ў час лекцыі для старшынь калгасаў.

У старажытным Вавілоне, краі, як вядома, засушлівым, часта гінулі ўраджаі ад недахопу вільгаці. Тагачасная царыца, відаць, была з галавой, прыйшла думка паліваць пасевы вадой з Тыгра і Еўфрата праз каналы і арыкі. Паслухалі жыхары яе мудрай парады і праклалі ў палі каналы, правялі арыкі, пусцілі ваду. Ураджай сабралі адменны, хоць год быў засушлівы. Гэта спакусіла вавіланян на самае шырокае арашэнне. Вады з рэк забіралася ўсё больш і больш. Тыгр і Еўфрат сталі мялець, плынь іх запавольвалася. Зніжаўся напор вады і ў каналах. У арыках вада ледзь цякла, застойвалася, пранікала ў грунт, змыкалася з мінералізаванымі грунтовымі водамі. На паверхні зямлі стала выступаць соль. З часам працэс засалення дайшоў да такой ступені, што глебы ператварыліся ў суцэльныя саланчакі, у пустыню, пераcталі радзіць. Загінулі глебы — загінула і высокая вавілонская цывілізацыя.

— Ведаеш, Васіль, колькі доўжыўся гэты працэс? Восем стагоддзяў! Восемсот гадоў! А каб вавіланяне ў свой час, напачатку працэсу, ударылі ў рэйку, то, можа, пазбеглі б гібелі, — заключае Тамаш Макаравіч.

— Ці не стаім мы, дзядзька Томаш, з гэтымі гіганцкімі комплексамі ў пачатку нашага трагічнага васьмісотгоддзя? — больш прадракае, чым пытае Лебядзюк.

— Нам, Раман, калі не апамятаемся, гісторыя столькі часу не дасць. Мы і да сотні гадоў не дацягнем. Нас загубіць не засаленне, а нітраты.

Тамаш Макаравіч мае рацыю. У наш час, у час НТР, нагрузка на прыроду павялічылася непараўнальна з вавілонскай эпохай. Адмоўныя працэсы, працэсы экалагічнага крызісу працякаюць нашмат хутчэй.

— А комплексы са змывам экскрэментаў тым часам растуць і растуць, як грыбы пасля дажджу. Экалагічна, можа, яшчэ больш небяспечныя, чым грыбы атамныя, — сумна, як бы сам сабе прамовіў Раман Якаўлевіч.

Касцючок маўчаў, сцяўшы тонкія губы.

— Бачу, ты, Васіль, задумаўся. Задумацца і сапраўды ёсць над чым. Думай, думай, але май на ўвазе, мы сказалі далёка не ўсё пра заганы комплексаў-гігантаў.

Змыў экскрэментаў, сцёкі з комплексаў, вадкі гной, забруджванне прыроды — гэта, на думку Гляка, праяўленне глыбіннай прычыны — адрыву жывёлагадоўлі ад зямлі. І тут Тамаш Макаравіч мае рацыю. «Тэорыю» адрыву жывёлагадоўлі ад зямлі выдумалі тэхнакраты, яе падхапілі кіраўнікі-адміністратары планавых і ўпраўленчых ведамстваў і насіліся з ёй, як чорт з пісанай торбай. «Глыбокая спецыялізацыя!». «Жывёлагадоўля адрываецца ад зямлі!». «Ідзе працэс расчлянення галін сельскай гаспадаркі!». На жаль, паддаліся тэтаму псіхозу і некаторыя вучоныя.

«Тэорыя» гэта, а затым і практыка былі вельмі зручнымі для праекціроўшчыкаў, канструктараў, планавікоў, ведамасных кіраўнікоў. Адрыў жывёлагадоўлі ад зямлі скасоўвае ўсякае абмежаванне ў канцэнтрацыі пагалоўя жывёлы на адным аб'екце. З'явіліся комплексы на 54, 108 тысяч свіней без адзінага гектара зямлі. Не трэба ламаць галаву над тым, як увязаць колькасць жывёлы на комплексе з кармавой базай. Забеспячэнне жывёлы кармамі было каменем спатыкнення і для праекціроўшчыкаў, і для планавікоў. Цяпер не трэба думаць аб кармах, іх прывязуць з суседніх гаспадарак, раёнаў, абласцей, рэспублік, з Амерыкі, Канады...

Кармы на комплексы можна прывезці з-за свету, а подсцілу не прывязеш. Вось і ўзнікла беспадсцілачнае ўтрыманне жывёлы са змывам экскрэментаў, з непазбежным забруджваннем прыроды...

— Ты, Раман, пытаў, які дурань прыдумаў змыў экскрэментаў, стварэнне ачышчальных збудаванняў? Бачыш, усё ішло лагічна. Прыпёрла — прыдумалі. А сапраўды, навошта такі агарод гарадзіць, лішнія сродкі траціць, калі гной, падсцілачны гной, найлепшы кандэнсатар і аміяку, і вадкай фракцыі экскрэментаў. Ніякіх табе сцёкаў. І ў дадатак — гной, найлепшае ўгнаенне. Збіліся з тропу ў такой важнай і патрэбнай справе, як індустрыялізацыя жывёлагадоўлі...

Лагічна дапусціць, што на зямлі, ад якой адарвана жывёлагадоўля, трэба ствараць гаспадаркі без жывёлагадоўлі. Такія спробы былі. Як прыклад можна назваць саўгас «Бор» Навагрудскага раёна. Па ідэі гэта павінна была быць гаспадарка па вытворчасці кармоў. Усю жывёлу збылі, кармы, якія вырошчваліся ў саўгасе, прадавалі комплексам. Праз два гады ўраджаі паляцелі ўніз. Кармавая гаспадарка лопнула, як мыльны пухір. Зноў пачалі набываць жывёлу. Пашахоншчына самая непрыглядная...

Нельга парушаць непарушнае, прыродай створанае адзінства. Прырода стварыла біяцэнозы — сукупнасці раслінных і жывёльных арганізмаў. Склаліся іх пэўныя суадносіны, розныя ў розных геаграфічных зонах, але непарушна адзіныя. На прынцыпах біяцэнозаў узнікла і развіваецца сельская гаспадарка. Тут склаліся свае суадносіны культур у земляробстве, пэўныя суадносіны жывёлагадоўлі і раслінаводства. У розных зонах свае. У гэтым устойлівасць сельскагаспадарчай вытворчасці. Гэта важнейшы біялагічны закон, які ў сельскай гаспадарцы спалучаецца з законамі эканамічнымі.

У нас індустрыялізацыя жывёлагадоўлі ў форме гіганцкіх комплексаў вядзецца не на аснове гэтых законаў, а пры поўным іх ігнараванні. Гэта вядзе да парушэння кругазвароту спажыўных рэчываў у сельскай гаспадарцы. Вядома, што ўраджаі выносяць з зямлі спажыўныя рэчывы, калі іх не вярнуць глебе, яна спустошыцца, перастане радзіць. Закон звароту па-сялянску гучыць так: поле — хлеў — поле. Ён быў зразумелы кожнаму селяніну, ад дзяцей да старых, і выконваўся з набожнай строгасцю.

Вядома, гной не можа поўнасцю вярнуць глебе ўзятае ўраджаем. А калі імкнуцца да росту ўраджаяў, то ўзятыя спажыўныя рэчывы трэба вярнуць ёй з коптарам. Для гэтага карыстаюцца мінеральнымі тукамі. Але ж мінеральныя тукі не могуць цалкам замяніць гной. Празмерныя дозы іх вядуць, як вядома, да назапашвання нітратаў у глебе. Мінеральныя павінны ўносіцца ў глебу ў пэўнай прапорцыі з арганічнымі — гноем, торфам, сапрапелямі. У нашай краіне доля арганічных угнаенняў у агульным аб'ёме спажыўных рэчываў, якія ўносяцца ў глебу, складае ўсяго 27 працэнтаў. У ГДР — 45, у Англіі — 49, у Злучаных Штатах Амерыкі — 61 працэнт.

На гіганцкія комплексы завозіцца за дзесяткі і сотні кіламетраў вялікая колькасць кармоў. Адна пятая частка, а то і менш вагавай колькасці іх засвойваецца жывёльным арганізмам, астатняя ідзе ў экскрэменты, якія і змываюцца вадой. Такі гной, у якім звыш 92 працэнтаў вады, не вернеш на тыя палі, з якіх узяты кармы. Іх кампенсуюць мінеральнымі. Вядома, да чаго гэта вядзе.

Каб уявіць маштабнасць парушэння кругазвароту спажыўных рэчываў, Раман Якаўлевіч падае такія разлікі. На 108-тысячны свінакомплекс штогод завозіцца 600 тысяч цэнтнераў канцэнтратаў, якія вынеслі з глебы каля 40 тысяч цэнтнераў азоту, 34 тысячы цэнтнераў фосфару і не менш 18 тысяч цэнтнераў калію. На тыя палі, з якіх узяты кармы, іх у выглядзе гною ніяк не вернеш... Гэта вельмі трывожыць не толькі спецыялістаў, але і сялян.

У Баранавіцкім раёне размешчаны тры буйныя комплексы: па адкорме 15 тысяч бычкоў у пасёлку Прыазёрнае, па адкорме 54 тысяч свіней у вёсцы Цепліводы і буйная птушкафабрыка ў вёсцы Русіна. Яны размешчаны так, што ўтвараюць трохкутнік у цэнтры раёна. Мне неаднойчы даводзілася чуць ад спецыялістаў і кіраўнікоў гаспадарак раёна, што гэту групу комплексаў называюць Бермудскім трохкутнікам. Што туды трапіла, назад не вернеш... У гэтым сэнсе кожны буйны комплекс можна назваць Бермудскім трохкутнікам.

Прыхільнікі гіганцкіх комплексаў сцвярджаюць, нібы гаспадаркі, якія маюць буйныя комплексы, адкормліваюць жывёлу на сваіх уласных кармах. У гэтым плане неаднойчы называўся, як прыклад, калгас-камбінат «Памяць Ільіча» Брэсцкага раёна. Дасціпны Раман Якаўлевіч падаў нам такія звесткі. Калгас «Памяць Ільіча», гаспадарка выдатная, мае 11 тысяч гектараў зямлі, адкормлівае штогод 10 тысяч галоў буйной рагатай жывёлы. Атрымлівае высокія прыбыткі. Але тое, што ён адкормлівае жывёлу на ўласных кармах, не зусім адпавядае сапраўднасці.

Калгас «Памяць Ільіча» прадае дзяржаве па 0,86 цэнтнера збожжа з кожнага гектара пасеваў гэтых культур. Калгас імя Калініна, гэтага ж раёна, прадае дзяржаве па 5,6 цэнтнера. У 6,4 раза больш. Першая гаспадарка купляе ў дзяржавы па 2,25 цэнтнера канцэнтратаў на адзін гектар ворнай зямлі. Другая — па 0,36 цэнтнера. У 6,3 раза менш. Першая гаспадарка засыпае ў кармавы фонд па 10,2 цэнтнера канцэнтратаў на кожны гектар сельгасугоддзяў. Другая — па 1,7 цэнтнера. У 6 разоў менш.

— Вось вам і на сваіх кармах. Усе гаспадаркі з буйнымі комплексамі жывяцца сокамі другіх. У дадатак ім і пераходныя сцягі і ордэны.

Лебядзюк называе гэта сацыяльнай несправядлівасцю, штучнай дыферэнцыяцыяй гаспадарак. З кармамі, вядома, беззваротна перапампоўваюцца ў прывілеяваныя гаспадаркі і спажыўныя рэчывы, якія назад не вернеш.

Нейкая частка вадкага гною скарыстоўваецца суседнімі з суперкомплексамі саўгасамі і калгасамі. Нагляданні паказваюць, што ў тых гаспадарках, у якіх вадкі гной уносіцца ў вялікай колькасці, пасевы ў мокрыя гады палягаюць і гніюць ад лішку азоту. У сухія — выгараюць усё ад таго ж лішку азоту.

— Але гэта яшчэ не ўсе беды, якія нясуць вёсцы гіганцкія комплексы. Варта звярнуць увагу на тое, колькі мільёнаў рублёў убухана ў манументальныя сцены гіганцкіх комплексаў, колькі выдаткавана будаўнічых матэрыялаў. Услед за ім Раман Якаўлевіч называе кошт будаўніцтва гіганцкіх комплексаў. Свінакомплекс на 108 тысяч галоў абыходзіцца не менш як у 45 мільёнаў рублёў. У пяцідзесяцічатырохтысячны свінакомплекс укладваецца звыш 22 мільёнаў рублёў. Выдаткі на будаўніцтва комплексу па адкорме 15 тысяч бычкоў дасягаюць 20 мільёнаў рублёў.

— Прывяду і другія лічбы, — кажа Лебядзюк. — За васемнаццаць гадоў, якраз за той час, калі раслі суперкомплексы, як грыбы пасля дажджу, у вёсках Беларусі знікла 126 клубаў і 556 бібліятэк.

— Ну вось, а кажуць, у нас неперспектыўных вёсак няма. Мана! Яны не толькі не зніклі, але нават павялічваюцца. Свінням і бычкам будуем палацы, а ў людзей культурнага прыпынку няма, — злосна каменціруе Тамаш Макаравіч.

— А ўсё таму, дзядзька Томаш, што нашы эканамісты даследуюць дзейнасць суперкомплексаў старымі метадамі. Сабекошт вызначаюць па старой схеме выдаткаў на вытворчасць, — слушна заўважае Раман Якаўлевіч.

Ён рытарычна пытае, чаму ж не ўлічваюцца ў сабекошт экалагічныя страты? Чаму не ўлічваюцца страты ад недабору прадукцыі ў тых гаспадарках, якія даюць кармы комплексам? Чаму не ўлічваецца кошт вады, гэтай самай высокакаштоўнай сыравіны? Чаму не ўлічваецца гной, якога пазбаўлены гаспадаркі, што даюць кармы комплексам, адарваным ад зямлі? Наогул, няма аб'ектыўнага даследавання гіганцкіх комплексаў. Ненавукова і тое, што пры даследаваннях звальваюць у адну кучу гіганцкія і сярэднія комплексы. Трэба і тут, на яго думку, карыстацца ленінскім метадам груповак па памерах комплексаў.

(Заканчэнне будзе).

ПРЭМ'ЕРА Ў НАРОДНЫМ

Нядаўна афіша Баранавіцкага гарадскога Дома культуры паклікала гледачоў на абмеркаванне прэм'еры самадзейнага лялечнага тэатра па казцы-паэме В. Лукшы «Чароўны камень». Гэта плён супольнай працы рэжысёра-пастаноўшчыка Л. Каданцавай і стваральнікаў музыкі В. Ждана, Г. Каралёвай, В. Пашкевіча. Ролі выконвалі вучні СШ № 11, № 2, навучэнцы ГПТВ—118. Поспех спектакля — заслуга артыста народнага тэатра М. Станчыка, арганізатара Дома піянераў Г. Каралёвай.

Падводзячы вынікі абмеркавання прэм'еры, загадчык аддзела культурна-асветных устаноў Брэсцкага абласнога ўпраўлення культуры В. Гуляеў падкрэсліў, што спектакль дае падставы гаварыць аб творчым станаўленні ў Баранавічах пастаянна дзеючага народнага тэатра лялек, які варты пільнай увагі і ўсебаковай падтрымкі.

Творчыя здабыткі тэатральнага калектыву гарадскога Дома культуры пастаноўкай казкі-паэмы «Чароўны камень» пацвердзілі яго права на званне народнага лялечнага тэатра.

М. БУСЬКО.

Вяртаючыся да надрукаванага

ШТО Ж АБВЯРГАЦЬ?

У «ЛіМе» за 12 мая г. г. быў змешчаны матэрыял «Бяспамяцтва»—пра тое, *што ў рэспубліцы, на наш* сорам, ёсць «сотні забытых, закінутых брацкіх магіл, дзе плачуць аблезлай фарбай помнікі героям Вялікай Айчыннай вайны на сельскіх і гарадскіх аколіцах...»

У матэрыяле згадвалася пісьмо мінчаніна С. Шмурыгіна пра запусценне і недагледжанасць Козыраўскіх могілак у Мінску. Усяго дваццаць гадоў мінула з той пары, як тут перасталі хаваць людзей, але толькі паасобныя магілы даглядаюцца.

Але найбольшую горыч і засмучэнне нашага чытача выклікала іншае. На Козыраўскіх могілках у гады вайны былі пахаваны многія савецкія ваеннапалонныя, а ў 1944 годзе—воіны Савецкай Арміі, што загінулі пры вызваленні Мінска ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Іх брацкія магілы таксама занядбаны. «Сорак пяць гадоў назад ляглі тут у зямлю вызваліцелі нашы,—пісаў С. Шмурыгін.—І сорак пяць гадоў *галосіць па іх па*мяць. Толькі саматробны плакацік заклікае: «Калі ласка, не кідайце смецця. Тут у 1941—44 гадах пахавана вельмі многа савецкіх салдат і ваеннапалонных». Ды ніхто гэтага закліку не чуе. Лепш ужо было б учыніць прамое кашчунства—прайсціся па гэтым месцы бульдозерам, зраўняць з зямлёй безыменныя магілы. Бо ў такім выглядзе, як *сёння*, яны толькі абражаюць памяць».

Ліст нашага чытача (*ра*зам з дасланымі ім здымкамі, на адным з якіх быў адлюстраваны і той згаданы самаробны плакацік) быў змешчаны ў «ЛіМе», паўтараем, 12 мая. А 22 мая рэдакцыя атрымала ліст ад мінчанкі, салдацкай удавы (так яна падпісалася) Дзіны Мікітаўны Петрачэнкі. Прачыталі мы яго і засмуціліся: Дзіна Мікітаўна папракае газету за *спазненне*. Маўляў, «вот что значит спать и проснуться «вовремя» через сорок пять *лет*!» Аказваецца, за пяць дзён да выхаду таго нумара нашага штотыднёвіка, гэта значыць, 7 мая брацкая магіла на Козыраўскіх могілках добраўпарадкавана: на ёй пастаўлены помнік і агародка. І ў сувязі з гэтым Дзіна Мікітаўна робіць свой закід у адрас штотыднёвіка: так і так, маўляў, не трэба было выступаць пасля таго, як усё зроблена, а сказаць дзякуй *намесніку* дырэктара СШ № 29 Генадзю Іванавічу Герасімовічу, які быў ініцыятарам добраўпарадкавання магілы, і намесніку начальніка спецкамбіната Барысу Васільевічу Чарнову, які разам са сваімі работнікамі 7 мая паставіў на ёй помнік і агародку.

Праўда, далей Дзіна Мікітаўна піша: «Только памятник слишком незначительный, а надпись на нем несуразная: «Вечная память советским людям, погибшим в годы войны 1941—1945 гг.». Следовало бы сделать следующую *надпись*: «Вечная память солдатам Советской Армии, погибшим в годы Отечественной войны 1941—1944 гг.). 1945 год для Белоруссии не характерный, так как Белоруссия была освобождена в 1944 г.».

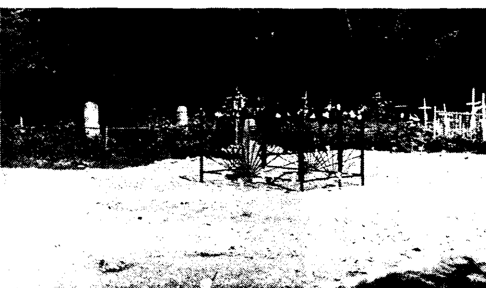
А канчае свой ліст у рэдакцыю салдацкая ўдава ўжо і зусім нечакана: «В связи с этим прими просьбу, уважаемая редакция. Раз взялись вы благоустроить это святое место, так похлопочите, чтобы вместо этого мизерного памятника встал здесь размером и содержанием величественный памятник, чтобы нам, взрослым людям, не было стыдно перед детьми, которые вчера, 19 мая, вступали в ряды юных ленинцев в Лошицком парке (это были дети из нашей 29-ой СШ)».

Што на ўсё гэта сказаць? Прыкра, вядома, што «ЛіМ» спазніўся з публікацыяй. Ды, з другога боку, выходзіць наша газета раз у тыдзень, так што спазненне на 5 дзён —і не спазненне, бадай. Галоўнае, наш чытач С. Шмурыгін турбаваўся пра тое ж самае, пра што турбаваліся і Генадзь Іванавіч Герасімовіч, і сама Дзіна Мікітаўна Петрачэнка. І клопат гэты, як бачым, пачуты, магіла добраўпарадкавана, хоць і не так, як след, тут заўвагі Д. М. Петрачэнкі цалкам слушныя.

На гэтым можна было б паставіць, бадай, і кропку, калі б 31 мая рэдакцыя не атрымала яшчэ адзін водгук на гэтую ж публікацыю.

Прыйшоў ён з Мінскага гарадскога савета добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры і падпісаны выконваючай абавязкі старшыні савета А. Н. Лапацінай. Прывядзём яго цалкам:

«У Вашай газеце № 19 ад 12 мая 1989 года апублікаваны артыкул «Бяспамяцтва» разам з фатаграфіямі, у якім утрымліваецца інфармацыя пра недахопы ва ўт-

рыманні магіл Козыраўскіх могілак.

У 1988 годзе на аснове паказанняў жыхароў г. Мінска тт. Казловай Л. І., Кісялёвай Л. П., Маўчан С. Т., якія сцвярджалі, што на Козыраўскіх могілках праводзіліся пахаванні савецкіх ваеннапалонных, мірных жыхароў, што памерлі ў турмах горада ў перыяд нямецка-фашысцкай акупацыі, 25 студзеня 1989 года было накіравана пісьмо ў Кастрычніцкі райвыканком з просьбай стварыць камісію для пацвярджэння гэтага факта.

Такая камісія была створана з уключэннем у яе склад прадстаўнікоў пракуратуры і раённай СЭС, упраўлення камунальнага абслугоўвання і таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, аб чым сведчыць пісьмо Кастрычніцкага выканкома № 2-198 ад 15.02.89 года.

Для правядзення эксгумацыйных работ і ўстанаўлення факта пахавання выканком Кастрычніцкага райсавета накіраваў пісьмо № к-1237 ад 17.05.89 у УПКО Мінгарвыканкома з просьбай выдзеліць рабочую сілу.

Да 9 Мая месца пахавання было добраўпарадкавана прадпрыемствам камунальнага абслугоўвання Мінгарвыканкома і Кастрычніцкім РВК. Пастаўлена і пафарбавана агародка, збудаваны надмагільны помнік, праведзена ачыстка тэрыторыі.

У дзень памяці, 9 Мая кіраўніцтвам Кастрычніцкага райвыканкома, прадстаўнікамі арганізацый раёна было наладжана ўскладанне кветак да магілы.

Вельмі шкада, што такая паважаная газета, як «ЛіМ», публікуе неправераныя ці даўнія факты.

Прэзідыум Мінскага гарадскога савета Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры просіць апублікаваць у чарговым нумары газеты абвяржэнне неаб'ектыўна выкладзеных фактаў у артыкуле.

Прыкладваем тры здымкі згаданага ў артыкуле месца пахавання, зробленыя 13 мая 1989 года».

Як бачым, ліст тав. Лапацінай зусім не падобны на шчыры па-чалавечаму ліст салдацкай удавы Д. М. Петрачэнкі. Тут і папрок іншы (публікацыя неправераных ці даўніх фактаў), і патрабаванне даць абвяржэнне. Ніякавата ўсё гэта чытаць. Ну, скажам, якія неправераныя факты? Мы ўсяго толькі працытавалі ў матэрыяле «Бяспамяцтва» радкі з ліста нашага чытача, падмацаваныя фотаздымкамі, зробленымі таксама ў маі сёлетняга года, але не **пасля** 7, а **да** 7 мая. І таму—што абвяргаць?

Паглядзелі мы і на здымкі, дасланыя тав. Лапацінай. Адзін з іх друкуем—каб і чытачы нашы паглядзелі. Так, праўда, «пастаўлена і пафарбавана агародка, збудаваны надмагільны помнік, праведзена ачыстка тэрыторыі». Ну, а калі па вялікім рахунку? Тады і выходзіць, што зроблена ўсё гэта фармальна, абы зрабіць, дзеля ўсяго толькі той славутай птушачкі, якая і сёння яшчэ ў вялікай пашане. Пагадзіцеся, дарагія чытачы, што і помнічак больш чым сціплы (Дзіна Мікітаўна, як памятаеце, назвала яго мізэрным), хоць мы, паверце, зусім не за пампезную велічнасць, і надпіс на ім адчэпны, непрадуманы, абыякавы, і агародка такая, быццам тут не брацкая магіла, а магілка аднаго-адзінага чалавека.

Ды, зрэшты, памаўчым. Абыдземся без папрокаў. Бо, урэшце, і тое, што ёсць, лепш, чым нічога. Чым бяспамяцтва.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

Хацелася б удакладніць...

У свой час з цікавасцю прачытала ў *кнізе* В. П. Грыцкевіча «Нашы славутыя землякі» (Мн., 1984 г.) нарыс «Сябар Кабзара па ссылцы», прысвечаны Браніславу Залескаму. Гісторык дакладна называе дату і месца яго нараджэння — 9 чэрвеня 1820 г., мястэчка Вызна (зараз г. п. Чырвоная Слабада Салігорскага раёна Мінскай вобласці). Праз нейкі час чытаю ў «ЛіМе» (1986 г., 31 кастрычніка) матэрыял Р. Пастрона «Родам з Рачкавіч» — пра таго ж Б. Залескага. Звяртаюся да Беларускай Савецкай Энцыклапедыі — *таксама ўспамі*наюцца Рачкавічы. Год недакладны: 1819 ці 1820 (т. 4, с. 482). Аўтар артыкула ў БелСЭ Л. Н. Дробаў спасылаецца на кнігу С. Александровіча «Старонкі братняй дружбы» (Мн., 1960 г.) Сапраўды, там на старонцы 174 падаюцца наступныя звесткі з «Польскага геаграфічнага слоўніка»: «Рачкавічы, маёнтак, Слуцкі павет, Чапліцкая воласць, досыць даўняя ўласнасць Залескіх... У Рачкавічах нарадзіўся ў 1819 г. і жыў пасля Браніслаў Залескі, пісьменнік і філантроп...» (том 9, с. 372).

Мы звярнуліся да Валянціна Пятровіча Грыцкевіча, каб даведацца пра тую крыніцу, якой ён карыстаўся ў сваёй працы. Ён назваў Матрыкул Дэрптцкага універсітэта, які захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве Эстонскай ССР (фонд 402, вопіс 7, адз. захоўвання 67, стар. 62 об.-63). Тады мы даслалі ліст у архіў з просьбай зрабіць для нашага музея фотакопію гэтай старонкі. І вось праз пэўны час мы маем дакумент, у *якім дакладна па*значана: 9 чэрвеня 1820 г., м. Вызна, Рачкавічы — месца пражывання бацькоў у 1837 г., калі Браніслаў Залескі *паступіў* ва *універсі*тэт. Так, менавіта сюды ён вярнуўся пасля ссылкі, адсюль слаў лісты да Тараса Шаўчэнкі, але гэта зусім не азначае, што тут ён і нарадзіўся. Матрыкул захоўвае дакладныя звесткі, атрыманыя ў свой час, як кажуць, з першых рук, у адрозненне ад крыніц пазнейшага часу, у якіх з'явіліся ўжо недакладнасці і супярэчнасці.

Але ці не пара ўдакладніць звесткі пра Браніслава Залескага ў адпаведнасці з архіўнымі дакументамі?

Ларыса БОЙКА.
г. Салігорск.

З 24 ПА 30 ЛІПЕНЯ

25 ліпеня, 21.45

«СПАДЧЫНА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

25 ліпеня, 23.55

«ПАЗНАННЕ ПРЫГАЖОСЦІ»

Перадача прысвечана заслужанаму дзеячу мастацтваў БССР Н. Шчаснай.

26 ліпеня, 20.05

«РОДНАЕ СЛОВА»

Ліпеньскі выпуск расказвае аб адкрыцці беларускіх школ у рэспубліцы і стане навучання роднай мове ў сталічных школах. Будзе таксама расказана пра рэспубліканскі ўстаноўчы з'езд Таварыства беларускай мовы. У перадачы бяруць удзел сакратар Мінскага гаркома партыі П. Краўчанка, пісьменнік Б. Сачанка, намеснік старшыні Рэспубліканскай рады Таварыства беларускай мовы Я. Цумараў і іншыя.

Вядучы — М. Станкевіч.

26 ліпеня, 21.50

«У ТЭАТРАХ КРАІНЫ»

А. Смірноў. «Дзень нараджэння ўнука».

Спектакль Харкаўскага дзяржаўнага акадэмічнага рускага драматычнага тэатра імя А. С. Пушкіна.

29 ліпеня, 15.00

«У ЖЫВАПІСЕ, ГРАФІЦЫ, СКУЛЬПТУРЫ»

«Мастак і заказ» — тэма гутаркі, якую вядуць мастакі С. Каткова, Г. Гаркунова, мастацтвазнаўца М. Салодкіна.

Пабываюць гледачы таксама на выстаўцы «Савецкі авангард 20—80 гадоў».

Вядучы — У. Сцепаненка.

29 ліпеня, 19.35

АДНАЎЛЯЮЧЫ ЗАБЫТЫЯ ІМЕНЫ.

Новае са спадчыны Напалеона Орды.

30 ліпеня, 15.40

«РОЗДУМ»

Жывапіс У. Мудрогіна.

30 ліпеня, 16.40

«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»

Знаёмства са студыяй «Дыялог» кінастудыі «Беларусьфільм».

Вядучы — крытык В. Раніцкі.

30 ліпеня, 19.20

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Баладу Ф. Шылера чытае артыст А. Падабед.

30 ліпеня, 20.10

«БАЦЬКАЎ ДАР»

Беларускія народныя песні са збору Р. Р. Шырмы. Купальскія песні.

30 ліпеня, 23.10

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

***Л. ЗУБАРАЎ. Максім Багдановіч. Мн.*, «Універсітэцкае», 1989. — 3 р. 00 к.**

М. ЕРМАЛОВІЧ. Па слядах аднаго міфа. Мн., «Навука і тэхніка», 1989.— 60 к.

У. КАРАТКЕВІЧ. Збор твораў у васьмі тамах. Том 5. Каласы пад сярпом тваім. Раман. Кніга 2. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 2 р. 00 к.

В. МАКАРЭВІЧ. Сумежжа. Вершы і паэмы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989.—1 р. 90 к.

Р. ТАРМОЛА. Спрадвечнасць. Вершы, паэмы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 1 р. 50 к.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07613
Індэкс 63856

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: *прыёмнай рэдакцыі* — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі—33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы—33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі— 23-73-37.